

Szegedi Kovács György

Egy kő mégis

Sok mindent nem tudhatunk
a mi gyalázatunkról,
kicsináltatásunkról;
Az elemi hatalmasság gyúrt széjjel minket
a saját képére hasonlatosságára.
Végtelen fekete gombolyag,
démoni végtermék lettünk.
Egy kő mégis tovább izzik valahol legbelül,
s a hazatérés is olyan egyszerűnek tűnik,
a hízott tulkok sült illata,
a ház előtt álló szikár alak,
a borostyán-szerelme,
mely fölkészik a bokától a tarkóig,
hogy aztán az égjen, ropogjon.
Majd lefeszlik korom, pernye,
és feltetszék
az arany.

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

IX. évfolyam 8. szám

Kiadja a Cédrus Művészeti Alapítvány megbízásából a Napkút Kiadó Kft. Megjelenik évente tízszer.

Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Balázs Géza** (nyelvművelés),

Bognár Antal (próza), **Elek Szilvia** (zene), **Király Farkas** (vers), **Kovács Ildikó** (szöveggyűjtés),

Sebeők János (környezet), **Szondi Bence** (tördelés), **Vincze Ferenc** (műbírálat), **Wehner Tibor** (művészet).

Szerkesztőségvezető: **Molnár Noémi**. Terjesztés: **Németh Lóránt**.

Napút-kör: **Csűrös Miklós, Gráfik Imre, Hankiss Elemér, Dr. Koncez Gábor, Kosáry Domokos,**

Lászlóffy Aladár, Radnóti Zsuzsa, Sánta Ferenc, Schwajda György, Konrad SutarSKI.

(tiszteltetbéli konzulensek). • Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.

Szerkesztőség: 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. III. em. 16. • Telefon/fax: (1) 225-3474

E-mail: napkut@gmail.com • Honlap: www.napkut.hu

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Rt. és az NH Rt.

ISSN: 1419-4082

Szegedi Kovács György: Egy kő mégis
.....borítóbelső

Előter

Urbán Aladár: Megkésett ünneplés 3

Pelyach István: Országnak haderó 8

Gergely András: A nádor és a miniszterelnök 17

Marjanucz László: Klauzál, a miniszter 24

Egyed Ákos: Erély és engesztelés 33

Hermann Róbert: Perbe fogva felségárulásért 41

Katona Tamás: A temetések 48

Dobszay Tamás: Batthyány Lajos
a nemzeti emlékezetben 52

Fénykör

Csorba László: Férfibaráttságban
Teleki Lászlóval 56

Miskolczy Ambrus: Gyulay Lajos naplója 60

Móser Zoltán: „Jaj de búsan sűt
az őszi nap sugára...” 66

Pomogáts Béla: Felelősség a vértanúságig .. 71

Lackfi János: A Batthyány-rap. 73

Évgyűrűk

Batthyány Bálint: „Krumplinemzetség” 74

Turczai István: Mono logos; Memento;
A távozó; Mars poetica 77

Tárlat

Nagámi szobrai (a színes mellékleten)
Wehner Tibor: A tér korrekt manipulátora ... 81

Szótár

Balázs Géza: Három írás a nyelvről
és nemcsak a nyelvről 83

Szegedi Kovács György versei 88

Bereti Gábor három verse 89

Sűtő Csaba András versei 92

Csepregi János két verse. 96

Benyhe István: Pontos mérés 99

Novák Valentin: A vörös angyal 101

Sándor Zoltán: A szilett útja 106

Hetedhét

Antonio Tabucchi: Jegy a tengerben
(Matolcsi Balázs fordítása) 117

Saila Susiluoto: Öt mese Espoo-kertváros
sorházairól 121

Marjo Isopahkala versei 132
 Merja Virolainen versei 124
 Mari Velin versei
 (Pusztai Varga Ildikó fordításai) 125
 Peter Fallon: Gondjaim 126
 Macdara Woods: Üzenetek 127
 Peter Sirr: Néhány jótanács
 (Gyárfás Endre fordításai) 127

Ablak

Téka

Dörgő Tibor: Szabó Lőrinc közelében . . . 129

Dobás Kata: Kié ez a nap?
 (Gion Mándor: Latroknak is játszott) 131
 Bereti Gábor: Egy jó regény belső árnyai
 (Jenei László: Szarvas a temetőben) 134
 Novák Valentin: Ajándéknovellák az e világból
 (Szappanos Gábor:
 Ajándéknepok a túlvilágról) 139
 Nagy Ildikó: A kártyavár mindig összedől?
 (Lukáts János: Börtöncella a kártyavárban) 142

Pénzes sarok

Filantróp kis kötvények hátsó borítóbelső

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 18.

Elek Szilvia: Pillangók
 (Színpadi játék egy részben, zenével)

A 7., 16., 51. és 70. oldalon található archív fel-
 vételeket a Budapesti Történeti Múzeum bocsá-
 totta rendelkezésünkre

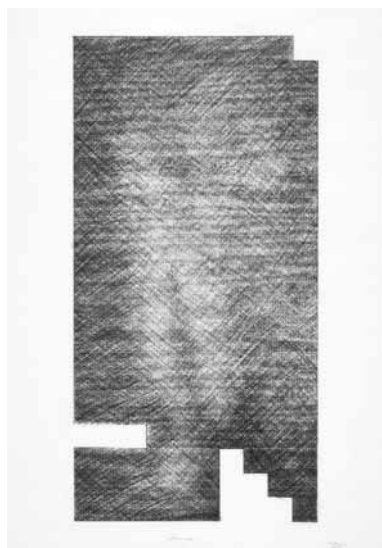
E számunk megjelenését
 a Balassi Intézet
 Nemzeti Évfordulók Titkársága
 támogatta.

NAPÚT

Irodalom, művészet,
 környezet

IX. évfolyam 8. szám

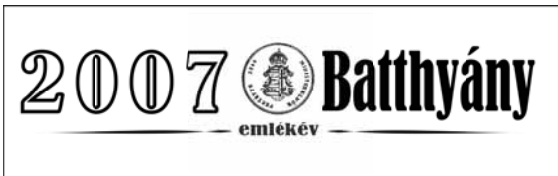
**Zászlóhajtás
 Batthyányért**

ÁTJÁRHATÓ TÉR I.

E számunk képzőművész vendége Nagámi – Nagy Gábor Mihály szob-
 rászóművész – Budapesten született
 1955. október 12-én. Faszobrász-
 nak indult, 1983-ban mutatkozott
 be az első tárlatával. A konstruk-
 tív plasztika önálló kifejezőmódját
 megtaláló, egyéni hangú alkotó.

Alkotásai nem szobrok, nem is
 tárgyak, hanem valahol a kettő kö-
 zött: ez Nagámi művészete ma.

Urbán Aladár

Megkésett ünneplés

Gróf Batthyány Lajos emlékezete

Kétszáz éve született az a főrendű politikus, aki 41 éves korában az ország első miniszterelnöke lett, s másfél év múlva a császár hadseregének katonáinak sortüze végzett vele. Az ítélet koncepciós pör eredménye volt, a kivégzés előre eldöntött politikai gyilkosság. A hatalom a holttestet jeltelen sírba tenni rendelte, amit a hazafias bátorság úgy teljesített, hogy a gróf koporsóját a legnagyobb titokban a pesti ferencesek kriptájába rejtette. A kiegyezés után, 1870 júniusában a főváros és a család kezdeményezésére sor került Batthyány ünnepélyes újratemetésére, amelyen közel százezer ember vett részt. Andrássy Gyula kormánya hivatalosan távol tartotta magát, s nem történt meg a volt miniszterelnök rehabilitálása sem. Ez nem volt lehetséges, mivel az a császár ült a trónon, akinek tudta nélkül nem került volna sor a felségárulás vádjára és a kivégzésre. A kiegyezés utáni közjogi helyzet megnehezítette a nyilvános emlékezést Batthyány miniszterelnökségére, neve összefonódott az 1848:III.tc., az önálló pénz- és hadügyek védelmezésével. A közös minisztériumok intézménye nem tette lehetővé az 1848. évi példa, az alkotmányjogi precedensek követését. Legális politikai párt nem tűzhette zászlajára Batthyány nevét. A nemzet ekkori eszménye Deák Ferenc volt, s a közvéleményt a Görgey-kérdés és az emigráns Kossuth tevékenysége foglalkoztatta.

A monarchia széthullása sem kedvezett Batthyány kultuszának. Az 1918/19-es forradalmak után a rendszer a forradalmaktól rettegő 1848-as miniszterben: Széchenyi Istvánban találta meg politikai eszményképét. A centenárium megünneplése, főleg az 1952-ben Kossuth születésének 150. évfordulójára rendezett ünnepek, s a kétkötetes Kossuth-életrajz az 1849. évi kormányelnököt emelte az országos figyelem középpontjába. Az így kialakított szemlélet szerint 1848 szeptemberéig is minden fontos rendelkezést Kossuth hozott, s ebben az ábrázolásban Batthyány nemcsak háttérbe szorult, sőt, már-már az udvarral való együttműködés gyanújába keveredett. Ezek a hivatalos nézetek azonban csak a főállású kutatókra voltak kötelezőek. Ezen a körön kívül születtek más, a történeti valósághoz közelebb álló részeredmények. 1965-ben a Tudományos Minősítő Bizottság elfogadta azt a nemzetőrség és honvédség 1848. nyári szervezéséről szóló kandidátusi disszertációt, amely bizonyította, hogy a két szervezetet nem a belügyminiszter, illetve a hadügyminiszter irányította, hanem a miniszterelnök. (Az értekezés nyomtatásban csak 1973-ban jelent meg.) A dogmatikus nézetek merevsége akkor látszott lazulni, amikor a Népszabadság 1969. október 5-i számában „Miért Batthyány?” címmel egész oldalas írás jelent meg, amely fenntartással kezelte ugyan a miniszterelnököt, de a hivatalos történetírás számára feladatként tűzte ki, hogy rajzolja meg Batthyány igazi alakját. Az ideológiai megkötöttségek

oldódása tette lehetővé, hogy az ELTE Bölcsészettudományi Kara 1982 februárjában, Batthyány születésének 175. évfordulóján tudományos ülészakot szervezzen, aminek anyaga a Századok 1982/6. számában jelent meg. A nem intézményesített kutatás eredményeként az 1980-as évek közepén megjelent a Batthyány miniszterelnökségét feldolgozó monográfia, majd egy évtizeddel később a Batthyány reformkori tevékenységét bemutató, illetve a grófnak az adott időszakban elhangzott beszédeit, illetve leveleit publikáló két kötet. A sort a miniszterelnök elnöki, hadügyi és nemzetőri iratait tartalmazó két kötet zárta le 1999-ben. A 200. évforduló megünnepléséhez elsősorban ezek a munkák biztosították a tudományos szakmai fedezetet.

Melyek azok a tények, amelyeket ezen az alig tízesztendő politikai pálya kapcsán röviden érdemes felidézni? Mindenekelőtt azt, hogy bár Batthyány gróf az ország életében fontos szerepet játszott főúri família leszármazottja volt, közvetlen családi indítást nem kapott arra, hogy bekapcsolódjék az országos politikába. Tudomásunk szerint sem nagypapa, sem apja nem játszott ilyen szerepet. Anyja még Lajos gróf születésének évében különköltözött férjétől, s Bécsben telepedett le. Az apa 1812-ben meghalt, s az özvegy 8 esztendő fiát beadta egy bécsi, főúri gyermekek számára létesített bentlakásos intézetbe. A képzés itt németül folyt, de súlyt helyeztek az angol és francia nyelv oktatására is. A középiskolai ismereteket megszerezve Batthyány egy bölcsészdoktor házába került, ahol felsőfokú képzése során megismerkedett a felvilágosodás eszméivel és korának vezető liberális nézeteivel. Közben a bécsi egyetemen jogot tanult. De a képzés egyik szintje sem segítette a nemzet iránti felelősség gondolatának ébresztését. Nem szolgált ezt a 19 éves korától a hadseregben eltöltött közel öt esztendő sem. Nagykorúságát elérve a gróf 1831-ben kilépett a hadseregből, átvette apai örökségét, s az ikervári kastélyban telepedett le. Megismerve a hazai viszonyokat, a kormányzattal kritikus szomszéd földesurak véleményét, itt érlelődött benne az érdeklődés a politika iránt. Házassága Zichy Antóniával, felesége családjának jelentős közéleti szerepe, s gyakori külföldi útjainak tapasztalatai is szerepet játszottak ebben. Tudatosan fejlesztett gazdag könyvtára is szolgált a közéleti szerepre történő felkészülést. A gróf 1839-ben jelent meg az országgyűlés felsőtábláján, ahol fellépése, vagyona és családjának tekintélye révén a kisszámú főrendi ellenzék rövidesen vezetőjének tekintette. Az elkövetkezendő évek politikai és társadalmi tevékenysége tetőzte be azt az utat, amelynek eredményeként Batthyányt 1847-ben az ellenzék vezetőjének választják, majd 1848. március 17-én a nádor kinevezte miniszterelnöknek.

A kortársak egyaránt kiemelik Batthyány határozott fellépését, az alkotmányos kérdésekben s az országgyűlés ügyrendjében való jártasságát. (Jogi tanulmányait itáliai szolgálata idején a zágrábi jogakadémián fejezte be.) Ezeket az ismereteket 1848. március 21-én sikerrel alkalmazta, amikor a konzervatív főrendek az országbíró vezetésével természetesnek tartották volna, hogy a nádor megmarad a leendő (népképviselői) országgyűlés felsőházának elnöke. A vélemény már határozattá formálódott, amikor Batthyány megérkezett az ülésre. Határozottan fellépett a döntés ellen, s kifejtette: az uralkodó által al-

teregónak, vagyis a király teljhatalmú helyettesének kinevezett István főherceg nem lehet a törvényhozás egyik házának elnöke. Az ülést elnapolták, s másnap a nádor igazat adott Batthyáynak.

Két nappal később, amikor a létrehozandó felelős kormány és az országgyűlés viszonyáról folyt a vita a mágnások táblájánál, Szécheny Antal az angol mintára hivatkozva ellenezte, hogy a minisztereknek joguk legyen szólni a képviselőházban. (Ekkor még nem dőlt el, hogy a miniszterek is lehetnek képviselők.) Batthyány válasza: Angliában a rendszer lépésről lépésre alakult ki, de nálunk máról holnapra kell a működést kialakítani. Így hiba lenne megakadályozni azt, hogy a kormány tagjai a törvényhozás előtt nyilatkozzanak nézeteikről és eljárásukról. A kérdés ezt követően lekerült a napirendről.

Batthyány határozottságának és gyors döntési képességének jó példája, amikor március 23-án délelőtt arról értesült, hogy a főváros radikálisai nyugtalanok (a fegyvertár megrohanásával fenyegetnek), mivel a kormány még nem alakult meg. Ekkor a miniszterelnök azonnal döntött. Előbb az alsótáblán, majd a főrendeknél ismertette kormányának névsorát. A gyors döntés igazi jelentőségét az adja, hogy Batthyány a nádor hozzájárulásával országos hatáskörű Miniszteri Bizottmányt hozott létre a Pesten tartózkodó miniszterjelölt Klauzál Gábor és a Pestre leküldött, ugyancsak miniszterjelölt Szemere Bertalan részvételével. A bizottmány a fővárosban felvette a kapcsolatot a Helytartótanáccsal és a budai főhadparancsnokkal, s a hó végétől rendszeresen jelentést kapott a vidéki törvényhatóságoktól. Így Szemere, a leendő belügyminiszter jól ismerte az ország hangulatát, a különböző mozgalmakat, mielőtt átvette volna a belügyminiszteri tárcát.

Batthyány határozott fellépésére két, az udvarral kapcsolatos példát említhetünk. Az egyik azzal függött össze, hogy az osztrák kormány szerint az 1848:III.tc. csak a régi kormányzati szervek (Helytartótanács, Kamara, bécsi udvari magyar Kancellária) hatáskörét ruházta a felelős magyar kormányra, de nem érintette a hadsereg egységét. Mivel az országban állomásozó katonai hivatalok arra hivatkoztak, hogy nem kaptak tájékoztatást, hogy a helyzet megváltozott, az a helyzet állott volna elő, hogy a felelős kormány nem rendelkezik az országban állomásozó haderővel. Május elején a Bécsbe utazott Batthyány erélyes fellépésével (az osztrák lapok szerint lemondással fenyegetve) elérte: az uralkodó május 7-én elrendelte, hogy az országban állomásozó sorkatonaság a magyar hadügyminiszternek engedelmességedjen. Tehát sikerre vitte a törvény magyar értelmezését.

A miniszterelnök második határozott fellépésére Innsbruckban került sor, ahová a király és az udvartartás a második bécsi forradalom miatt menekült. Mind Batthyányt, mind Jellačićot odahívta az uralkodó, hogy a vitás kérdéseket rendezzék, mert a bán nem ismerte el az áprilisi törvényeket és a magyar kormányt. Jellačić szándékosan késlekedett, s ekkor a felháborodott Batthyány elérte, hogy a király június 10-én minden polgári és katonai hivatalából felmentette Jellačićot. Ugyanekkor történt, hogy Batthyány kikényszerítette az erdélyi unióról szóló törvény jóváhagyását, leleplezve Ferenc Károly főherceg ügyeskedését, aki megkísérelte eltitkolni, hogy a törvénycikk megérkezett az udvarhoz.

A Jellačićot felmentő manifesztum nem jutott a horvát lakosság tudomására, s a késve érkező bánt a trónörökös pár, Ferenc Károly és Zsófia kitüntető és

bátorító kedvességgel fogadta. Az osztrák minisztertanács pedig június végén megfenyegette a magyar kormányt, hogy ha nem renndezi a vitát a horvátokkal, fel fogja mondani a „kötelező semlegességet”. Július végén Batthyány Bécsben találkozott Jelačićyal, de egyezés nem jöhetett létre, mert az az önálló magyar pénz- és hadügyek feladását követelte. Ezt megismételte az osztrák kormány augusztus 31-én megküldött emlékirata, amely szerint a királynak nem volt joga az áprilisi törvényeket szentesíteni. Mivel az uralkodó nem hagyta jóvá a magyar országgyűlésnek az újoncozásról és a papírpénz kibocsátásáról szóló törvényeit, a Bécsből hazatért Batthyány és kormánya szeptember 11-én lemondott. Másnap a nádor kérésére a gróf újból elvállalta a kormányalakítást azzal a feltétellel, hogy az udvar leállítja az országba már betört horvát haderőt. Egyben elrendelte a király által jóvá nem hagyott törvények azonnali életbe léptetését. Az udvar kezdetben húzta az időt, és ismerni kívánta az új kormány névsorát. Majd szeptember 25-én a Bécsbe menekült nádor azt közölte Batthyányval, hogy a király utasítására Vay Miklóst nevezte ki miniszterelnöknek. Az egyidejűleg minden, az országban állomásozó katonai erő főparancsnokának kinevezett Lamberg altábornagyot küldte a fővárosba. A királyi biztost a pesti hajóhídon felismerték és meggyilkolták. Ennek hírére Batthyány azonnal Bécsbe utazott és lemondott.

Az első pillanattól létező, az udvar és az osztrák kormány által kezdetben titkon, majd nyíltan támogatott horvát fenyegetéssel a Batthyány-kormány nem tudott megbirkózni. Ehhez nem voltak meg sem a politikai, sem a katonai eszközei. Milyen eredményeket tudhatunk be mégis ennek a minisztériumnak, amelyek fontosak voltak az eljövendő szabadságharc számára? Eltekintve most Kossuth erőfeszítéseitől, amellyel biztosította a küzdelem pénzügyi feltételeit, Batthyány esetében két, de összetartozó dolgot kell említenünk. Az egyik az 1848:XXII.tc. értelmében felállított nemzetőrség, amelynek szervezését a belügyminiszter helyett Batthyány az első pesti minisztertanácson elvállalta. Április 20-án már megjelent a közlemény a Nemzetőrségi Haditanács megszervezéséről, amely a miniszterelnök irányítása alatt a nemzetőrség összeírását, szervezését és kiképzését irányította. Amikor az így szervezett alakulatokat a bácskai táborba vagy a Dráva-vonalra irányították, azok már a belügyminiszter, illetve a hadügyminiszter hatáskörébe tartoztak. De Batthyány a lényeges kérdésekben maga intézkedett. Így augusztus 1-jén elrendelte, hogy a kimozdított nemzetőrség szolgálati ideje tíz hétnél rövidebb nem lehet, majd 13-án úgy intézkedett, hogy ellenség elébe csak önként jelentkező nemzetőröket lehet küldeni.

A másik eredmény még szorosabban összefonódik Batthyány nevével. Mind Szemere Bertalan, mind Mészáros Lázár úgy emlékezett, hogy a sorkatonaság kis létszáma miatt Batthyány ötlete volt a három évre elszegődött önkéntesek, vagyis a honvédség megszervezése. Május 16-i kelettel jelent meg Batthyány toborzási felhívása, amelynek eredményeként szeptemberig 10 zászlóalj alakult. Ezek kiképzését, felszerelését és felfegyverzését Batthyány teljesen a sorkatonaság mintájára szervezte. Csak akkor bocsátotta a hadügyminisztérium rendelkezésére, amikor azok kellően felszerelve és kiképezve voltak. Ezek az alakulatok 1848 nyarától mind a bácskai táborban, mind a Dráva-vonalon, illetve a pákozdi csatában is szerepeltek. A nagy létszámú értelmiségi önkéntesnek köszönhetően a zászlóaljok fegyelmezése eredményes, kiképzése gyors volt. Az

ellenzék is meg volt vele elégedve, így az újoncozási törvény értelmében az itthon tartózkodó seregrei zászlóaljok kiegészítésén túl, a többi újoncból honvéd zászlóaljakat kellett szervezni.

Szeptember 12-étől Batthyány kormány nélkül, az államtitkárok segítségével vezette az országot. Politikája abban sikertelen volt, hogy Bécs számára elfogadható kormányt állítson össze. Ugyanakkor legfontosabb feladata a Drávától visszavonult, Veszprémben, majd Székesfehérvárott gyülekező haderő erősítése volt. S míg Batthyány a Lamberg-gyilkosság miatt elkeseredve úton volt Bécs felé, ez a sereg szeptember 29-én a pákozdi-sukorói domboknál megállította a horvát inváziót.

*

Ismeretes Batthyány tragikus sorsa. A jubileumi év ünnepeitől, előadásaitól, vetélkedőitől azt várhatjuk, hogy a gróf a köztudatban ne október 6. egyik áldozataként, hanem a magyar történelem első miniszterelnökeként, az 1848. évi alkotmány elszánt védelmezőjeként éljen. Vagyis megkapja méltó helyét a magyar nemzeti panteonban. Reméljük, hogy ezek az eredmények megjelennek a közoktatásban is.

Pelyach István

Országnak haderó

Önálló magyar hadsereg születik

1848 tavaszán az európai forradalmi hullám új helyzetet teremtett Magyarországon és a Habsburg Birodalomban is. Az udvarnak szembe kellett néznie azzal a ténnyel, hogy tartományainak népei sorra alkotmányt követelnek maguknak, egyes helyeken pedig – pl. a lombard-velencei tartományokban – egyenesen elszakadási, függetlenségi törekvések fogalmazódnak meg. A mozgalmak több helyütt fegyveres felkelésekbe torkolltak, ezáltal veszélybe került a soknemzetiségű Habsburg állam eddig megbonthatatlanak hitt egysége, sérthetlensége is. Felértékelődött tehát a hadsereg szerepe, amely a dinasztia hatalmának legbiztosabb, leghatékonyabb támasza volt eddig is. Igaz, ez a haderó leképezte a birodalom nemzetiségi összetételét – lévén maga is soknemzetiségű –, viszont esküje a császárra szólt, s vezénylete és igazgatása garantálta megbízhatóságát. Mindenki tudta és érezte tehát 1848 tavaszán, hogy a katonaság, a hadsereg kérdése talán a dinasztia és birodalmi kormányzat legérzékenyebb pontja, ennek feszegetése, bolygatása előre látható összeütközésekhez vezethet.

Ezt a tényt – vagyis a birodalmi hadsereg egységét, megbonthatatlanságát – a reformkor nemzedéke természetes módon fogadta el. Megkérdőjelezhetetlen volt, hogy a Magyarország területéről sorozott gyalog- és huszárezredek a császári-királyi hadsereg szerves részét képezik, s ez a Habsburg Birodalom fő védelmi ereje. A Magyar Királyság birodalmon belüli rendi alkotmányos jogainak elismerése volt ugyanakkor már 1848 előtt is, hogy a Habsburg-katonapolitika a haderó egységének és központi irányításának elvén nyugodott ugyan, mégis különbséget tettek a Magyarországról és az egyéb tartományokból kiegészített alakulatok között, s ez megjelent pl. az egyenruhák különbözőségében, illetve az alakulatok szerkezetében is.¹ 1848 tavaszának izgalmas kérdése volt, hogy a polgári átalakulást, a birodalmon belüli alkotmányos berendezkedést minden elemében következetesen végrehajtani akaró első felelős és független magyar kormány – illetve az ennek működéséhez szükséges törvényeket meghozó utolsó rendi országgyűlés – milyen hadügyi politikát tart elképzelhetőnek és szükségesnek? Hiszen a végrehajtó hatalomnak, ha eleget akart tenni feladatának, s biztosítani kívánta az ország belső rendjét és biztonságát, rendelkeznie kellett valamilyen fegyveres erő fölött. Ezt a nyilvánvaló szándékot fejezte ki az is, hogy a kormány alakításáról rendelkező 1848:III. törvénycikkben szerepelt, miszerint a minisztériumnak lesz honvédelemmel foglalkozó osztálya is, melynek élén

¹ A birodalom hadseregszervezetére és a benne szolgáló magyar alakulatokra lásd Hermann Róbert: 1848–1849. A szabadságharc hadtörténete. Budapest, 2001. 33–39.; Barcy Zoltán–Somogyi Győző: A szabadságharc hadserege. Bp., 1986. 15–59.; Urbán Aladár: A magyarországi osztrák hadszerkezet és a hazánkban állomásozó katonaság 1848 áprilisában. Hadtörténelmi Közlemények, 1963. 2. szám. 145–169.

egy miniszter áll.² Batthyány Lajos gróf miniszterelnök pedig kormánynev-sorának ismertetésekor hadügyminiszternek kérte fel Mészáros Lázár huszár-ezredest.³ Vagyis a törvényhozó és a végrehajtó hatalom is egyértelművé tette, hogy önálló hadügyi politikát óhajt folytatni – igényt tartanak az ország hadügyi igazgatásának önállóságára –, mert a hon érdeke ezt kívánja. Ez azonban nem jelentette azt, hogy önálló hadsereg felállítását is tervbe vették volna.

A pesti radikális ifjúság által programmá nemesített 12 pontban a hadsereggel kapcsolatban a következő szerepelt: „A katonaság esküdjék meg az alkotmányra; magyar katonáinkat ne vigyék külföldre, a külföldieket vigyék el tőlünk”.⁴ A követelés a Habsburg katonai vezetés egyik alapelveinek megváltoztatására irányult. Ennek értelmében az ezredeket nem a kiállító tartományokban állomásoztatták, hanem „idegenbe”, más nemzetiségek által lakott tartományokba vezényelték. Az egységeket így rendfenntartó feladatokra is bevethették, nem alakulhatott ki semmilyen együttműködés a lakosság és a legénységi állomány között. 1848 tavaszán Magyarországon túlnyomórészt idegen ajkú katonaság állomásozott, a márciusi ifjak ezek elvezénylését és a magyar katonák hazahozatalát követelték tehát. Március 20-a után Batthyány Lajos kérésére Szemere Bertalan, a kormány kiszemelt belügyminisztere törvénytervezetet készített, amely e katonaságcsere végrehajtásáról (is) rendelkezett volna.

„A magyar hadseregre nézve rendeltetik:

1. §. A magyar hadsereg a hűség esküjét az alkotmányra is leteszi.

2. §. Az eskü következő: Én ... esküszöm az élő Istenre, hogy koronás királynak, hazámnak és az alkotmányának hű védője leszek. Isten engem úgy segítjen.

3. §. A magyar hadseregnek az ország határai közé leendő visszahozatala és a nem magyar katonaságnak az országbuli kivitele a minisztériumnak meghagyatik.

4. §. E törvénycikkely végrehajtása az összes minisztériumra bízatik.”⁵

A törvényjavaslatot március 21-én megismerhették az országgyűlési követe is, 22-én azonban Batthyány javaslatára félretették, mert „népszerű ugyan a jelen törvényjavaslat, de annak elfogadása szerfelett nehezítené a minisztérium állását, s midőn az örökös tartományok bizalmatlanságát keltené fel, s a magyar hadseregnek az ország határai közé leendő visszahozatala mostanában a dinasztianak lefegyverzése volna, mi a nemzetnek ő fölsége iránt tántoríthatatlan hűségével s őszinte ragaszkodásával meg nem egyeznék”.⁶ A kormány-

² 1847/8-dik évi országgyűlési törvény-cikkelyek. Pest, Kiadja Lampel Róbert. 1862. 10–14.

³ Batthyány március 22-én kelt levelét közli Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. A dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket készítette, az előszót írta Urbán Aladár. Bp., 1999. I. kötet (a továbbiakban Urbán 1999.) 149–150.

⁴ A 12 pont számtalan forráskiadványban szerepel, lásd pl. Ez volt március 15-e. Kortársak írásai a forradalomról. Közéleti Lukácsy Sándor. Bp., 1989. (a továbbiakban Lukácsy) 23.

⁵ A tervezetet közli Szemere Bertalan. Válogatta, a bevezetést és a jegyzeteket írta Hermann Róbert. Bp., 1998. (a továbbiakban Hermann 1998.) 169.; Urbán 1999. 166.

⁶ Lásd Hermann 1998. 210.; A törvénytervezet vitájára s ebben Batthyány szerepére lásd Urbán Aladár: Batthyány Lajos miniszterelnöksége. Bp., 1986. (a továbbiakban Urbán 1986.) 160–164.

fő tehát jól érzékelt: minden, a hadsereg működésével kapcsolatos kérdés törvényhozás szintjén történő felvetése, a haderő egységének megbontására irányuló akár csak látszólagos kísérlet is nehezítené a Béccsel történő egyeztetéseket, a már felterjesztett törvénycikkek jóváhagyását, illetve a kormány névsorának elfogadását. A helyzet drámaiságát fokozta, hogy időközben kitört a lombardiai felkelés, s ez még érzékenyebbé tette az udvart minden katonasággal kapcsolatos kérdés iránt. A törvényjavaslat félretétele azonban nem jelentette azt, hogy a magyar kormányzat lemondott volna a Pest által is követelt katonaságcséről. Pusztán csak az eszköz változott, amellyel el kívánták azt érni. Ennek ékes bizonyítéka, hogy a miniszterelnök március 23-án a következőket írta István főherceg nádornak:

„Miután az ország különböző részeiben mozgalmakat tapasztalok, melyek növekedésben lévén a közbátorságra nézve veszélyesekké válhatnak,... Miután az országban benn lévő katonaság száma csekélyebb, semhogy azt oly nagy területen sükerrel és célszerűen elosztani és alkalmazni lehetne,... Hódoló tisztelettel, hivatalomnál fogva arra kérem meg Fenségedet, hogy 15-20 000 katonának behúzása iránt a szükséges rendeleteket sietve megtenni méltóztanék. Ettől azonban sükert és csak úgy reménylek, ha a magyar katonaság fog behuzatni, mely rokon levén nem az egyesekkel a nemzetben, hanem magával a nemzettel, nem költ ellenséges indulatot maga ellen, midőn a rend helyreállítására alkalmaztatik. De különben alkotmányunk szelleme szerint is ezt kell kérnem. Miként és hova leendő elhelyezése iránt, nyereső újabb tudósítások szerint egypár nap alatt fogom tenni újabb alázatos előterjesztésemet, kijelentvén, hogy katonai erő nélkül ily viharos időszakban a csendről és rendről nem felelhetek.”⁷

A katonaságcsere törvényi szabályozása kényszerhelyzetbe hozta volna az udvart megfosztván azt minden mozgástértől. Az új módszerben kevesebb volt a fenyegető erő, hiszen az egyeztetésekre helyezte a hangsúlyt. A nádornak kellett az udvarral folytatott megbeszélések eredményeként elérni, hogy a magyar alakulatok fokozatosan hazakerüljenek. Időben és térben is lehetőség nyílt ezáltal kompromisszumok kötésére, el lehetett pl. tekinteni a lombard-velencei tartományokban harcoló magyar ezredek hazahozatalától. Ezt a gondolatot és törekvést vitte tovább a Batthyány-kormány hivatalba lépése után is. Az április 12-én tartott első minisztertanácson elemezve az északi vármegyékben (Árva, Liptó, Nyitra, Trencsén, Selmec és környéke) kibontakozó veszélyes mozgalmakat megállapították, ezen „részekre magyar katonaság, és pedig nem szláv nyelvű lenne szükséges; ha lehet két ezred, és pedig az egyik mindenesetre lovas. Ezen katonaságot Galíciából lehetne bevonni, minthogy ott legközelebb vannak a magyarországi felvidékhez magyar ajkú ezredek.” Felhívták tehát Eszterházy herceg külügyminisztert, hogy „az érintett egy pár magyar ajkú ezrednek galíciából beszállítását minél előbb eszközölje”.⁸ Az április 20-án tartott kormányülésen már határozottabban fogalmaztak: „Miután az ország több helyein a

⁷ A levelet közli Urbán 1999. 163-164.

⁸ Az 1848-1849. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta F. Kiss Erzsébet. Bp., 1989. (a továbbiakban F. Kiss) 18.; Az Eszterházy külügyminiszterhez írt ugyancsak április 12-én kelt levelet közli Urbán 1999. 308-309.

közcsend és rend részint megháborított, részint fenyegetve van, s ekkorig 26 megye kér katonaságot, miniszter herceg Eszterháznak a már elébb hozzá intézett felszólítás folytán megíratni határozatott, hogy a minisztérium a mostani körülmények közt a közcsend és rend fenntartására elkerülhetlenül szükségesnek tartja mindazon magyar katonaságnak az országba rögtöni behozatalát, mely Galíciában és Morvaországban szállásol, különben az ország többi részei a legkomolyabb zavaroknak ki vannak téve, mert a minisztérium elégséges eszközök nélkül a rendet fenn nem tarthatja; és ezért minden innen eredhető felelősséget magáról elhárítván, azt egyenesen azokra veti, kik a minisztérium ezen igazságos követeléseinek eleget nem tesznek, s kényszerítve érzendi magát önigazolása végett annyi meghiúsult törekvéseit annak helyén, s idején nyilvánosságra hozni.⁹ A dolog súlyát azzal is jelezték, hogy Batthyány István főherceg nádort kérte meg a kérés továbbítására Eszterházy külügyminiszterhez. A nádor levelében külön kiemelte, hogy a „minisztérium kénytelennek látja magát kijelenteni, hogy a közbátorság fenntartásáért csak úgy vállalhatja el a felelősséget, ha az említett fegyveres erő haladéktalan az országba rendeltetik”, ezért a külügyminiszter az ezredek hazavezénylését „minden módon siettetni hathatósan igyekezzék”.¹⁰ Eszterházy két nappal később jelentette, hogy a király hozzájárult Galíciából négy huszárszázad hazavezényléséhez, s egy nappal később az osztrák hadügyminiszter is tájékoztatta erről a kormányfőt.¹¹ Ez azonban legfeljebb gesztus lehetett az uralkodó részéről, hiszen ilyen csekély erővel a kormány mit sem ért. Nyilvánvaló volt, az udvar időt akar nyerni, mert nem érdeke a magyar kormány megbízható fegyveres erővel való ellátása. Az április 24-ei minisztertanácson tehát immár harmadszor foglalkoztak az idegen tartományokban állomásozó magyar ezredek hazavezénylésének kérdésével, s az eddigieknél jóval határozottabb – már-már fenyegető – hangnemű döntés született. Batthyány gróf levelében arra hívta fel külügyminisztere figyelmét, hogy ha a mostani jogos kérés is „elutasíthatnák, s a közbátorság fenntartására szükséges katonaság behozatala tovább is gátolhatnák, a minisztérium oly lépések megtételét látja elkerülhetetlennek, minőkre felelősségének érzete kényteleníti”.¹² A május 2-a és 10-e között miniszterelnökként tett első bécsi útja során ugyancsak szorgalmazta a magyar katonák hazaküldését, de tárgyalásai során csak részeredményeket ért el. Szóbeli ígéretet kapott ugyan három újabb ezred hazavezénylésére, erre azonban június második felében, illetve augusztus közepén került csak sor.¹³ A fenyegető veszélyek elhárítására ezen alakulatokat még nem lehetett tehát felhasználni. Mi lehet a megoldás? – teheték fel egyre gyakrabban a kérdést a miniszterek. Katonai erőre ugyanis akkor és ott volt szükség, Áthidaló megoldásnak tűnhetett a márciustól folyamatosan szervezett nemzetőrség.

⁹ F. Kiss 30–31.

¹⁰ Urbán 359–360.

¹¹ Eszterházy külügyminiszter jelentése István főherceg nádornak Urbán 1999. 372.; A nádor április 23-án értesítette erről a miniszterelnököt, levelét lásd Urbán 1999. 378.

¹² A minisztertanács jegyzőkönyvét közli F. Kiss 35–36.; Batthyány levele a külügyminiszterhez Urbán 1999. 385–386.

¹³ Első hivatalos bécsi útjára lásd Urbán 1986. 351–359.

A nemzetőrség szervezése szinte elválaszthatatlanul egybeforrott a polgári forradalmakkal. A nemzetőr-alakulatok felállításával a polgárság minden esetben olyan fegyveres erőt teremtett, amellyel hatékonyan tudott védekezni a régi rendszer, a megdöntött abszolutizmus visszatérési kísérleteivel szemben. Magyarországon 1848 előtt a szabad királyi városok bírtak azzal a joggal, hogy felfegyverzett testületet, vagyonosabb polgáraikból alakított polgárőrséget tarthattak fenn. A reformkor '40-es éveiben azonban már a reformellenzék sorai-
ban is általános vélekedés volt, hogy a nemzetőrég felállítása elkerülhetetlen és szükségszerű velejárója a polgári átalakulásnak. Kossuth március 3-i felirati beszédében az ország honvédelmi rendszeréről értekezve kiemelte, hogy az „nemzeti jellemünknek s a honlakosok különböző osztályai érdekegységének alapján gyökeres átalakítást kíván”.¹⁴ A követelés természetesen beépült a radikális ifjúság által fogalmazott 12 pontba is. Az ötödik pont rövid tömörséggel tett hitet a „Nemzeti őrsereg” megteremtése mellett.¹⁵ S ez nemcsak követelés volt részükről, hiszen gyorsan a tettek mezejére léptek. Pesten március 15-én este az „éji csendfönn tartás a polgárőrségre bizatott”, s a „nyugalom egész éjen át legkevésbé sem háborított meg”.¹⁶ Március 16-án pedig már arról értesítették a főváros lakosságát, hogy „a pesti polgári őrsereg eddigi száma jelenleg 1500-ra szaporíttassék, s mint nemzeti őrsereg nemzeti színekkel ékesíttessék”.¹⁷ A Rendre Ügyelő Választmány felhívása már a nemzetőrség toborzásának részleteiről is tájékoztató. A magyar és német nyelven közzétett falragaszokban „minden becsületes ember” jelentkezésére számítottak. A gyülekezés helyéül a városházát jelölték meg. A jelentkezők ott átvehették fegyvereiket, s a megkülönböztető jelzéseket is: bal karjukra nemzeti szalagot, fővegükre nemzeti színű rózsát. Március 16-án tehát Budapesten érdemben elkezdődött a nemzetőrség felállítása, s a következő napokban több vidéki városban követték a példát. Főképp azokban, amelyekben működött a polgárőrség, s ennek szervezésére lehetett „ráépíteni” a nemzetőrséget. Figyelemre méltó azonban, hogy a nemesi vármegyék bizalmatlanul szemlélték a fejleményeket, több esetben is kételyeiket, aggályukat fogalmazták meg. Meg lehet-e bízni a felfegyverzett alakulatokban? Milyen hatást vált ki, ha fegyvert adunk a „nép” kezébe? Borsod vármegye alispánja Batthyányhoz írt levelében a lényegyet emelte ki: „...de aggódtunk azon is, hogy ha őrsereget állítunk ki Miskolcon, nem terjed-e mindenfelé azon hír, hogy félnek a vagyonosok, s nem izgatódik-e föl a külnép?”¹⁸ A probléma megoldása az országgyűlésre várt. A törvényhozó hatalomnak kel-

¹⁴ A felirati javaslat szövegét közli Kossuth Lajos Összes Munkái XI. kötet. Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48. Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Barta István. Bp., 1951. (a továbbiakban KLÖM XI.) 619–628.

¹⁵ Lukácsy 23.

¹⁶ Kléh István: A pesti forradalom története 1848-ban. Adatul politikai életünk erkölcs-történetéhez. Közli Lukácsy 59–90. Az idézett rész 79.

¹⁷ A Rendre Ügyelő Választmány felhívása Pesti Hírlap, 1848. március 17.; Közli Pap Dénes: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez 1848–1849. Pest, 1898. I. kötet. 14–15.; A nemzetőrség és honvédség szervezésére lásd Urbán Aladár: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. Bp., 1973. (a továbbiakban Urbán 1973.)

¹⁸ Lásd erre Urbán 1973. 19.

lett keretek közé szorítani e spontán „népi” kezdeményezést, megfogalmazni a nemzetőrség szervezésének feltételeit, s ezáltal leszerelni, kioltani a megbúvó félelmeket is.

A reformországgyűlés március 18-án hozott határozatot a legfontosabb teendőkről: a nyilatkozatban megfogalmazott hat pontban ott szerepelt az „ország belbékéjének és szabadságának fenntartása végett a nemzeti őrseregnek azonnali” felállítása is.¹⁹ Az erről szóló törvényjavaslatot március 22-én tűzték napirendre, s érdemi, hosszú vita szinte csak arról folyt, hogy milyen (vagyoni) feltételeknek kell megfelelniük a nemzetőrségbe önként jelentkezőknek. Az mindenki számára természetes volt, hogy a szolgálatot vagyoni cenzushoz kell kötni, a vagyontalan – s ezzel az átalakulás mértékével minden bizonnyal elégedetlen – tömeg kezébe nem szabad fegyvert adni. A cenzust minél magasabbra helyezni szándékozókkal szemben azonban Kossuth két lényeges gondolatot fogalmazott meg: „egyik az, hogy a nemzeti őrség minden törvényhozás nélkül is megvan már a hazában, attól pedig, kinek kezében fegyver van, nehéz azt elvenni. Másik, hogy ha a jövedelem magasra tétetik, sok helyütt nagyon kevés lesz a nemzeti őr...”. Egy másik felszólalásában pedig leszögezte: „Mit a nép már bír, azt kezéből kivenni nem lehet, hanem törvényesíteni s organizálni kell”.²⁰ A heves viták végén elfogadott törvényszöveg (az 1848:XXII. törvénycikk)²¹ végül azon 20 és 50 év közötti férfiakat kötelezte nemzetőri, tehát fegyveres szolgálatra, akik nem álltak gazdai hatalom alatt, ha városban éltek, rendelkeztek 200 forint értékű ingatlannal, a falvak lakói legalább fél telekkel vagy évi 100 forint jövedelemmel. A nemzetőrnek lehetőség szerint magának kellett gondoskodnia fegyveréről, azoknak, „kik a szolgálathoz szükséges fegyvereket megszerezni nem képesek, fegyver a közállomány táraiból fog kiszolgáltatni”. Az alakulatokat alapvetően a helyi rend fenntartására szervezték: „Kisebbségi rendtelenségek, úgymint utcai vagy korcsmai veszekedések meggátolása, a kihágók befogása, a befogott gonosztevőknek vagy kihágóknak a törvényes felsőbbbség kezeibe áttaladása, úgyszinte mindenütt ott, hol a törvényes felsőbbbségnek eljárásához karhatalom szükséges, a karhatalom kiszolgáltatása a nemzeti őrségnek állandó köteletségében”. „Díjt” (napidíjat) csak abban az esetben kaptak, ha településükről elvezényelték, s más községekben, vármegyékben alkalmazták őket „a megzavart közcsend és béke helyreállítására”. A nemzetőrség szervezését, felállítását a törvény „a minisztérium hatósága” alá helyezte, az április 15-i minisztertanács azonban úgy határozott, hogy „a nemzetőrsereg első felállítása s organizációja a gróf miniszterelnököt fogja illetni”.²² Batthyány tehát miniszterelnökként nem vállalt ugyan tárcát a kormányban, de április közepétől az ő feladata lett a nemzetőrség organizációja, vagyis hirtelen fegyveres erővel kapcsolatos döntési pozícióba került, ugyanakkor szervezőmunkája során arra is volt „rálátása”, hogy a felállítandó alakulatok milyen harcértékűek, milyen feladatok ellátására alkalmasak. Április 20-án felállította a nemzetőrség központi irányító szervét, az Országos Nemzetőrségi Haditaná-

¹⁹ A nyilatkozatot közli KLÖM XI. 668–669.

²⁰ Kossuth felszólalásai KLÖM XI. 685–686.

²¹ 847/8-dik évi országgyűlési törvény-cikkelyek. Kiadja Lampel Róbert. Pest, 1862. 54-60.

²² F. Kiss 22.

csot, s ennek élére Ottinger Ferenc vezérőrnagyot nevezte ki.²³ Április 21-én elrendelte a nemzetőrség lakóhely szerinti összeírását, ehhez azonban csatolt egy bizalmas kiegészítő rendelkezést. „Meghagyom ezennel a helyhatóságnak, miszerint a nemzeti őrseregbeli összeírást azon helyeken, hol ellene ellenszenv nyilvánul, most egyelőre életbe ne léptesse, és csak oly helyeken eszközölje, hol bátorságosan lehet a népet felfegyverezni, és a felől mennél előbbi felterjesztését haladéktalanul elvárom.”²⁴

Alapvető problémák természetesen a szervezés folyamatában jelentkeztek. Sok helyen megtagadták az összeírásokat; nagyon kevés fegyver állt a kormányzat rendelkezésére, amellyel időben elláthatták volna a zászlóaljokat; vontatottan haladt a kiképzés; több alakulatot fegyelmezetlenségük miatt fel kellett oszlatni; s szinte első perctől kezdve komoly vita bontakozott ki arról, hogy fenn kell-e tartani a vagyoni cenzust. A nemzetőrség harcértékének tényleges fokmérője azonban az volt, amikor már nem a helyi rend fenntartására, hanem tábori szolgálatra vezényelték őket. Amikor már nem a helyi paraszti földfoglalo mozgalmakat kellett leszerelni, avagy egyes városokban a helybéli zsidóság irányában megnyilvánuló ellenszenvet kordában tartani, hanem a nemzetiségi mozgalmak fegyveres erejével szemben kellett volna helytállni. Ekkor vált mindenki számára egyértelművé, hogy a hagyományos nemzetőrség nem alkalmas ezen feladat szakszerű ellátására. Batthyáynak és kormányának ismételten lépni kellett, mégpedig úgy, hogy lehetőség szerint ne lépje túl az áprilisi törvények kereteit.

Május első felében sűrű viharfelhők gyülekeztek Magyarország fölött. Május 10–11-én Liptószentmiklóson a szlovákok, 13–15-én Karlócán a szerbek, 15–17-én Balázsfalván a románok tartottak nemzeti gyűlést, s követeléseik a nyílt fegyveres összeütközést vetítették előre. Valamennyien határozottan kiálltak politikai nemzetként való elismertetésük mellett, a szerbek ezen túl autonóm Vajdaság felállítását, a románok többek között számarányuknak megfelelő törvényhozási képviselőket követeltek.²⁵ Május 15-én pedig kifejezetten riasztó hírek érkeztek a pétervárad-i katonai főhadparancsnoktól, Hrabovszky János altábornagytól, aki a szerb lázadás rémképét és a Szerb Fejedelemség területéről várható támadást ecsetelte borúlátó soraiban. A hír természetesen kiszivárgott, s délután már úgy terjedt a fővárosban, hogy a szerbek Zimonynál nagy sereggel és 50 ágyúval betörték az országba. A kormánynak cselekednie kellett, hiszen nemcsak a radikális ellenzék, hanem az országga érdeke is ezt kívánta.

Mint láttuk, már az április 24-i minisztertanács határozott arról, hogy ha nem vezet eredményre a magyar alakulatok hazavezénylésére irányuló törekvés, a minisztérium „oly lépések megtételét látja elkerülhetetlennek, minőkre felelőségének érzete kényteleníti”. Két nappal később már nem szólamokban, hanem tettekben fejezte ki szándékát a kormány: „Az országban mozgalom

²³ Ezzel kapcsolatos leveleit és a hatóságokat értesítő tájékoztatóját közli Urbán 1999. 361–363.; A Haditanács megszervezésére és hatáskörére lásd Urbán 1973. 49–55.

²⁴ A két rendeletet közli Urbán 1999. 367–368.

²⁵ A kérdésre átfogóan lásd Spira György: A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon. Bp., 1980.

vészteljes természete szükségessé tévén egy mozgó nemzetőrség felállítását, vagy egy önkényes őrsereg kiállítását, most, midőn a katonaság hiányát annyira szükséges pótolni, annál fogva a 10 000 emberre költségvetés tételni rendeltetett, a kivihetés iránti jelentés az illető pénzügyminiszter és elnök által, ki ideiglenesen vezeti a hadiügyet, annakidejében beadni köteleztetvén.”²⁶ Kossuth a pénzügyi fedezet előteremtésére május 1-jén a Pesti Hirlapban közzétette, hogy kamatos kincstári utalványokat bocsát ki,²⁷ május 2-án pedig Deák Ferenc (aki a Bécsben tárgyaló miniszterelnököt helyettesítette) utasította az Országos Nemzetőrségi Haditanácsot egy „1200 rendes nemzetőrségi részleg” felállítása tervezetének kidolgozására.²⁸ A Haditanács a feladattal a Pesten tartózkodó Sztankó Somát, a 62. sorgyalogezred fiatal és tehetséges főhadnagyát bízta meg. Sztankó gyors és szakszerű munkát végzett, s május 8-ára elkészült a rábízott feladattal.²⁹ A császárvárosból hazatérő miniszterelnököt tehát már kész tervezet várta, így május 15-én a vészteljes hírek hatására a kormány dönthetett egy 10 000 főből álló önkéntes sereg toborzásáról,³⁰ s ezzel (az utókor már bizonyossággal állíthatja) megtette az első lépést az önálló magyar hadsereg megteremtése felé. Batthyány még aznap kinevezte a Haditanács új elnökévé Baldacci Manó ezredest, s minden szervezéssel járó feladatot e testület (tehát nem a hadügyminiszter vagy hadügyminisztérium) hatáskörébe utalt. E lépéssel azt is jelezni kívánta, hogy az új haderőt a nemzetőrösről szóló törvény paragrafusai közé kívánja bújtatni. Baldaccinak kellett kidolgoznia az önkéntesek toborzását meghirdető felhívást, amelyet már 16-án olvashattak Budapesten.³¹ Ebből nyilvánvaló lett mindenki számára: habár rendes (mobilis) nemzetőr-alakulatok toborzására hív fel a kormány, a szervezés a reguláris hadsereg követelményeinek alapján történik. Eltörölték a cenzust, az önkéntesek hároméves szolgálatot vállaltak, a sorkatonaság zsoldjához hasonló illetményt kaptak, az álladalom látta el őket fegyverrel és ruházattal, tisztjeiket a sorkatonaság aktív vagy kilépett tisztjeiből toborozták. Kijelölték a toborzási központokat, s ezzel megkezdődhetett a magyar honvédsereg első alakulatainak szervezése. E zászlóaljakat rövidesen már honvédszászlóaljakként emlegette a közvélemény és a sajtó is. A „honvéd” kifejezést Batthyány miniszterelnök használta először hivatalos iratban, amikor Szemere Bertalan belügyminisztert május 18-án értesítette a toborzási helyekről, s arra kérte, utasítsa a hatóságokat toborzási bizottmányok szervezésére.³²

A forrásokból egyértelműen az derül ki, hogy 1848 április-májusában Batthyány Lajos gróf miniszterelnök idejének jelentős részét a katonai kérdések kötötték le. A nemzetőrség szervezését a minisztertanács utalta az ő

²⁶ Az április 26-ai minisztertanács jegyzőkönyve F. Kiss 37–39.

²⁷ Kossuth Lajos Összes Munkái XII. kötet. Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban 1848. április–szeptember. Sajtó alá rendezte Sinkovics István. Bp., 1957. 98–99.

²⁸ Urbán 1999. 439.

²⁹ Sztankó Soma: Adatok az 1848-dik év eseményeihez. Pest, 1869. 4–5.

³⁰ Erről bővebben és adatgazdagon Urbán 1973. 225–235.

³¹ Baldacci kinevező irata Urbán 1999. 519.; a felhívás Urbán 1999. 527.

³² Batthyány a következőket írta Szemerének: „A toborzás útján felállítani rendelt önkéntes honvéd-seregrek létesítésére az országban 21 toborzási hely jeleltetvén ki...” Urbán 1999. 549.

hatáskörébe. A sorkatonasággal, az önálló magyar hadügy megteremtésével kapcsolatos problémákkal pedig azért kellett foglalkoznia, mert a kormány ki-nevezett hadügyminisztere, Mészáros Lázár csak május 23-án tért haza, s addig ő helyettesítette. S természetesen neki mint miniszterelnöknek kellett az udvarral, a bécsi kormányzattal megvívni azokat a „harcokat”, amelyek a hadügyi önállóság megteremtésére vonatkoztak. El kellett érnie, hogy a császári-királyi katonai igazgatás szerveit – a főhadparancsnokságokat – a magyar hadügy-minisztérium, ezáltal a magyar kormány alá rendeljék. S végül a kritikus helyzetben, az ország alkotmányos rendjének biztosítása, megvédése érdekében ő kezdeményezte egy új típusú haderő – a honvédség – lábra állítását. Amit 1848 késő tavaszán és kora nyarán elkezdett, azt ősszel folytatta. Hadsereg-szervező tevékenységének köszönhető, hogy Magyarország képes volt előbb a horvát haderővel, majd a császári hadsereggel felvenni a küzdelmet, s előbb önvédelmi háborút, majd szabadságharcot folytatni mindaddig, amíg az orosz cári hadsereg be nem avatkozott ebbe a „párbajba”. Hadügyi politikája korszakalkotónak bizonyult. A honvédség életre keltésével – hosszú századok után először – az önálló nemzeti haderő alapjait vetette meg.

Gergely András

A nádor és a miniszterelnök

Nádor és miniszterelnök egyetlen alkalommal tűnik fel együtt a magyar történelemben: 1848-ban. Az 1848-as áprilisi törvények szerint ugyanis a nádor nevezi ki a miniszterelnököt (a király utólagos jóváhagyásával), egyszersmind a nádor a királynak az országból való távollétében annak csaknem teljhatalmú helyettese. A király nevében, a miniszteri ellenjegyzés kötelezettsége mellett, a nádor gyakorolja a végrehajtó hatalmat. (Ezek a törvények csak 1848-ban érvényesültek, 1867-ben formailag is hatályon kívül helyezték őket.)

Magyarország 1848. április–szeptember közötti politikai történetének két központi szereplője tehát az akkori nádor (Magyarország utolsó nádora), István főherceg (1817–1867) és Batthyány Lajos gróf (1807–1849), az első felelős magyar miniszterelnök. Személyes kapcsolatuk mindeddig nem került elemzésre, elsősorban azért nem, mert István nádor 1848-as szereplését a politikai értékelés függvényében ellenkező előjelekkel ítélték meg: vagy szembeállították (akár mint egy politikai alternatíva képviselőjét) a miniszterelnökkel, vagy az ábrázolásokban a nádor alakja elhalványult a miniszterelnök mellett, azt érzékeltetvén, hogy a szerepe nem volt jelentős. „Áruló” volt-e, avagy „áldozat”?¹ – akár így, akár úgy, aktivitása, tevékenysége a legújabb időkig tartó közvélekedés szerint nem nagyon befolyásolta az események menetét – vagyis működése nem volt történelmileg jelentős, legfeljebb reprezentált az ország élén.²

A két személyiséget egymás mellé állítva szembevetendő az életkorbeli és a társadalmi különbség. Batthyány 1807-ben, István főherceg 1817-ben született. Tíz év korkülönbség csaknem nemzedéknyi időnek számított akkoriban, és az idősebb számára biztosított lélektani fölényt. A magasabb, főhercegi státus természetesen a nádornak kedvezett, emellett államjogi pozíciója is megingathatatlan volt, nem lehetett leváltani, sőt az áprilisi törvények szerint nádorként „sérthetetlennek” (felelősségre nem vonhatónak) számított. Egy főherceg és egy gróf között persze nem volt azért olyan nagy a társadalmi távolság. 1848 előtt már régóta személyesen ismerniük kellett volna egymást.

Mégsem tudjuk pontosan, hogy mikor talákoztak először. Útjaik nem kereszteződtek. Batthyány az 1830-as években Vas megyei birtokán, Ikervárott élt; illetve ebben az időben nagyon sokat utazott külföldön. Csak az 1839–40-es pozsonyi országgyűlésen vált országosan ismertté. 1841-től már sokat tartózkodott Pesten, persze megint csak tett külföldi utakat. Közben 1843–44-ben új-

¹ Gergely András: *Áruló vagy áldozat? István, az utolsó magyar nádor rejtélye*. Gyomaendrőd, 1989.

² Ennek ugyanakkor ellentmond, hogy a márciusi események folyamán, illetve a szeptemberi fordulatok idején István nádor nagy aktivitást fejtett ki – a két esemény közötti fél évben pedig működését egyszerűen kevés figyelemre méltatta a történetírás.

ra Pozsonyban volt, az országgyűlésen – ott pedig többször is éles konfliktusba keveredett a felső táblán elnöklő József nádorral.³

István főherceg húszéves korától kapcsolódott be a magyar közéletbe. Széchenyi naplójából nyomon követhető, ahogyan a gróf igyekezett vele megismertetni vállalkozásait. Bécsben azonban nem szívesen látták, hogy a főherceg Pest-Buda felső köreinek társadalmába integrálódik. Már 1839-ben kivonták onnan, Bécsben foglalkoztatták-tanították, majd 1841–43-ban tanulmányútra küldték. István 1844-ben Csehország helytartója lett, s csak atyja, József nádor halála után, 1847 közepén költözött vissza Budára, hogy előbb a magyarországi helytartóságot (és a vele járó Pest megyei örökös főispánságot) átvegye, majd 1847 novemberében az országgyűlés nádorrá válassza.

A gróf és a főherceg látásból esetleg ismerte egymást, hivatalosan azonban csak 1847. augusztus 31-én, a Pest megyei főispáni beiktatáskor mutatták be Batthyányt a főhercegnek. A számos tisztelgő Pesti megyei között ellenzékiek is voltak (Kossuth, Szentkirályi), akikkel a nádor az ebéd során elbeszélgetett, Batthyányt azonban szemlátomást mellőzte.⁴

Az érzelmi alapú szembenállás kettejük között ekkorra már létrejött. 1847. január 25-én ugyanis, József nádor feletti emlékbeszédében, Kossuth – az ellenzéki vezérkarral egyetértésben – azt javasolta, hogy az eljövendő országgyűlésen az elhunyt nádor fiát, Istvánt válasszák meg utódaul. Más nádor, mint Sándor Lipót (1790–1795) és József főherceg (1796–1847) után harmadszorra is egy Habsburg főherceg, egyébként sem volt elképzelhető. De nem volt mindegy, hogy a – különben ekkoriban éppenséggel szűkös – főhercegi választékból melyik lesz a királynak (vagyis a helyette kormányzó *Államértekezletnek*) a jelöltje. A magyar ellenzék számára az volt a kívánatos, ha a nádori poszt mintegy apáról fiúra öröklődik – a tisztség kvázi-örökletessé tételével a dinasztia egy új, önálló ágának, afféle *szekundogenitúrának* a körvonalai sejlettek fel, ami erősíthette az ország önállóságát a Habsburg Birodalmon belül.

Batthyány azonban nem osztotta ezt az elképzelést. Titkosrendőri jelentések szerint azt hangoztatta, hogy „nemzeti”, tehát a magyar arisztokrácia sorából kikerülő nádorra volna szükség.⁵ Amíg tehát Kossuth a közelgő országgyűlésen, közfelkiáltással történő nádorválasztást, konkrétan István főherceget javasolta, addig Batthyány azt követelte, hogy majd „nyissák ki” az uralkodó jelöltjeit tartalmazó borítékot, s azok közül válasszanak.⁶ Batthyány arra gondolt, hogy egy valóságos nádorválasztás során további alkotmányos garanciá-

³ Molnár András: *Batthyány Lajos a reformkorban*. Zalaegerszeg, 1996. 76–77.

⁴ Széchenyi István: *Napló*. (5. a. r. Oltványi Ambrus) Bp. 1971. (a továbbiakban: SZIH) 1165–1166. (1847. augusztus 31.)

⁵ *Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen*. (*Kossuth Lajos Összes Művei XI.*) (5. a. r. Barta István) Bp. 1951. (A továbbiakban: KLÖM XI.) 270., 271. (Besúgójelentések 1847. január 24., január 30.)

⁶ Kizárt dolog, hogy Batthyány a saját nádorságára gondolt, hiszen még a jelöltségre sem volt semmi esélye. Az uralkodónak ugyanis két katolikus és két protestáns főrendet kellett jelölnie, és egy Habsburg főherceg jelölése mellett egy „katolikus” hely maradt volna, amelyet valamelyik magyar herceg, alkalmasint Batthyány Lajos távoli rokona, Batthyány Fülöp herceg foglalt volna el.

kat csikarhatnak ki az udvartól.⁷ Mindebből következően amíg az ellenzék zöme folyvást méltatta István magyarságát (legalábbis magyartudását), nemzeti elkötelezettségét és népszerűsítette a főherceget, Batthyány azt volt kénytelen kijelenteni, hogy nem bízik benne. Ha a sajtóból nem is, de bizalmas közlésekből a főherceg minderről értesülhetett. 1847 februárjában, amikor Batthyány Lajost is jelölték az arra utazó Istvánt üdvözlő Vas megyei delegációba, a gróf „röviden és megvetőleg” kijelentette: „én bizony nem megyek” – s ott is hagyta a közgyűlést.⁸

Az 1847 novemberében megnyíló pozsonyi országgyűlésen a felső táblai ellenzék vezetőjének, Batthyány Lajosnak a politikai pozíciója eleve feszültségforrást képezett a felső tábla elnökével, István nádorral szemben. Ráadásul Batthyány az utolsó pillanatig magán az országgyűlésen is azt szorgalmazta, hogy bontsák fel a nádori jelölést tartalmazó borítékot, és közfelkiáltás helyett válasszanak.⁹

Látványos és személyes volt konfliktusuk az országgyűlés felső táblai üléstermének tervezett átrendezésekor. Az országgyűlés elnöki pozíciójában még bizonytalan, a magyar jogszabályokkal, szokásokkal sem annyira ismerős nádor, akit korábban Prágában csak lojális, németül beszélő arisztokraták vettek körül, most öntudatos magyar oligarchákkal, politikai koncepciókat érvényesíteni akaró konzervatív és liberális arisztokratákkal ütközött. Batthyány jó emberismerettel vette észre, hogy az erőteljes fellépés a nádorral szemben sikerre vezet. (A nádor meg alighanem kissé félt tőle...) A konzervatív főrendek teremrendezés ürügyén a teremből a karzatra akarták úzni a hallgatóságot. A nádor hajlott erre a számára kedvező megoldásra, ám Batthyány erélyes fellépésére, aki az ellenzék nevében tiltakozott az új rendezés ellen, meghátrált. Széchenyi ebben István főherceg és Batthyány gróf közötti vetélkedést látott, és szomorúan regisztrálta István meghátrálását.¹⁰ Még nyilvánvalóbbá vált ez a személyes fölény, a belőle fakadó győzelem, amikor néhány nappal később a terembe érkező nádor becsukatta maga után az ajtót, hogy a hallgatóság kint maradjon – Batthyány azonban odament és feltárta az ajtószárnyakat. „István főherceg elsápad... Én a helyében... feloszlatnám az ülést... Én vagy gróf Batthyány Lajos?” – regisztrálja és értékeli az eseményeket megint Széchenyi.¹¹

Újabb konfliktust hozott kettejük között egy társasági esemény: a nádor 1848. február 20-i farsangi báljára nem hívta meg Batthyány Kázmérné (Keglevich Augusztia grófnő), aki protestánsná lett, elvált, s ekkor ment újra férjhez.

⁷ Legalábbis ezt jelenti egy besúgó 1847. április 6-áról. (KLÖM XI. 276.) Az elképzelésnek csekély a realitása (a konzervatív főrendi többség nem akart volna ebben részt venni) és nagy volt a kockázata: lehet, hogy a jelöltek között István helyett más főherceg neve jelent volna meg.

⁸ Molnár András: i. m. 124.

⁹ U. o. 134. Batthyány javaslatának a felső táblán ekkor csak egyetlen támogatója akadt, a nádort a két tábla közakaratóval, a jelölőboríték felnyitásának mellőzésével választották meg 1847. november 12-én.

¹⁰ SZIN 1178. (1847. november 21.)

¹¹ U. o. 1183. (1847. december 4.)

Batthyány Lajos azok közé tartozott, akik ezt az ellenzék sérelmének tartva a bál bojkottját hirdették meg. (Más ellenzékiek a részvétel mellett voltak, s néhányan el is mentek.)

Politikai szembenállásuk tehát fokozatosan élesedett. Ismert volt, hogy Batthyány a leghatározottabban támogatta, hogy a párizsi 1848. februári forradalom hírére Kossuth olyan országgyűlési feliratot javasoljon, amely az egész Habsburg Birodalom s benne Magyarország azonnali és teljes körű polgári átalakulását követeli. Március 3-án hangzott el ez a történelmi jelentőségű felirati beszéd. A nádor, bécsi utasításokat követve, ezt követően a császárvárosba távozott. Következésképpen a főrendi tábla elnök hiányában nem tarthatott ülést, s így nem tűzhatték tanácskozásuk napirendjére az alsó tábla által egyhangúan elfogadott felirati javaslatot. A március 13-i bécsi forradalom hírére azután nagyot fordult a világ. A Bécsből visszatérő nádor a feliratot március 14-én váratlanul elfogadtatta a főrendekkel, s annak az országgyűlési küldöttségnek az élére állt, amely Bécsben az uralkodótól a feliratban foglaltak elvi jóváhagyását kérte, felelős kormányt követelt és annak élére Batthyány Lajos miniszterelnöki kinevezését szorgalmazta. István főherceg ekkor egyenesen nádori állását kötötte e követelések uralkodói jóváhagyásához!

A bécsi „kamarillát” alapjaiban rendítette volna meg e változás, ám magát Bécsset mint a magyar ügyekben továbbra is döntő hatalmi központot nem számolta volna fel. A március 15-én gőzhajóval Bécsbe induló országgyűlési küldöttség vezetői ezért még a hajón, Széchenyi javaslatára, úgy döntöttek, hogy a nádor *alter egová* való kinevezését, vagyis teljhatalommal való felruházását fogják kérni, mert ezzel mintegy kikapcsolhatják a bécsi központot. *Dinasztikusan antidinasztikus* volt ez a megoldás: egy Habsburg, de egy Budán székelő, ráadásul Magyarországon roppant népszerű Habsburg, István nádor került volna eszerint az ország élére. Az új, nyilvánvalóan még a perszonális uniós (az államfő közösségén alapuló) kapcsolatot is lazító merész államjogi megoldást aznap este próbálták előzetesen elfogadtatni a hintóján Bécsbe érkező István nádorral. Széchenyi és Batthyány kereste fel: hiszen Széchenyi agyából pattant ki az ötlet, és Batthyány volt az ellenzék által kijelölt miniszterelnök. István nádor a javasolt megoldáshoz beleegyezését adta (igaz, lényegében saját hatalmának növeléséről volt szó, de „illetlenség” egyeztetnie családja tagjaival).

Az uralkodó, V. Ferdinánd király másnap, március 16-án fogadta a küldöttséget, átvette az országgyűlés kívánságait. Az *Államértekezlet*, a birodalom legfőbb kormány szervének aznap este megkezdődő tanácskozása volt hivatott az érdemi válaszadásra. Sem a nádor teljhatalmát, sem Batthyány miniszterelnöki kinevezését nem akarták elfogadni. Végül másnap, március 17-én, olyan uralkodói kéziratot adtak ki, amely megadta ugyan István nádornak a kért teljhatalmat, Batthyány kinevezését azonban hallgatással mellőzte. A nádor ekkor, a magyar politikusok biztatása nyomán, bement a királyhoz, és a már megadott teljhatalom alapján szóbeli felhatalmazást kért tőle Batthyány kinevezéséhez, amelyet az akarategyen királytól persze meg is kapott, s ezt követően még aznap írásban kinevezte Batthyányt miniszterelnökké.¹²

¹² Urbán Aladár: *Batthyány Lajos miniszterelnöksége*. Bp. 1986. 17–38.

Mellőzve most az eseménnyel kapcsolatos fontos történeti kérdéseket – az udvar István nádor iránti neheztelését, az államjogi kérdések boncolgatását, a történetek jelentőségét a békés átalakulás szempontjából –, fordítsuk figyelmünket a két politikus ekkortól megváltozott viszonyára: a miniszterelnök lekötelezettje lett a nádornak, hiszen utóbbinak az adott helyzetben nem kellett volna feltétlenül megtennie, amit tett (vagyis azt, hogy bement az uralkodóhoz, és kieszközölte a kinevezést). A nádor viszont e lépésével elveszítette az udvari körök bizalmát, hiszen főhercegi rangjával visszaélve megkerülte az uralkodót helyettesítő *Államértekezletet*. Mostantól kénytelen-kelletlen a magyar miniszterelnökre kellett hogy támaszkodjék. (Családjából egyedül János főherceg pártfogolta.) Talán egyikük sem gondolta végig, de a nádori és a miniszterelnöki pozíció a legszorosabban összekapcsolódott. Egyikük távozása-lemondása esetén elvileg ugyan másikat maradhatott volna posztján, de valószínűbb volt, hogy egy politikai válság mindkettejüket elsodorja. Egymásra voltak tehát utalva. Legitimitást kölcsönöztek egymásnak. István hozta a „Habsburg”, a dinasztikus legitimitást (amelyhez – tudjuk – Batthyány mindvégig ragaszkodott). A miniszterelnök népszerűségvesztése idején, 1848 nyarának végén is politikai súlyt kölcsönzött számára ez a főhercegi támogatás. István nádornak pedig a magyarországi közvélemény, a majdani népképviselői országgyűlés támogatását biztosította – amelyre támaszkodva Béccsel szemben is tényezővé válhatott. (Népszerűsége csakugyan az egeket ostromolta, noha ezt magyarországi politikai befolyásra soha nem tudta átváltani.)

Egymás iránti személyes ellenérzéseik fennmaradtak. Tartottak egymástól. Batthyány attól félt, hogy a nádor meghátrál a konfliktusok előtt, leköszön, elhagyja Magyarországot, otthagyja őket, ha nehezülni látja a helyzetet – hogy legalább mentse főhercegi státusát. A nádor amiatt szorongott, hogy Batthyány radikalizálódik, dinasztiaellenes útra lép, illetve hogy számára vállalhatatlan konfliktusokba bonyolódik, hogy megtartsa az 1848 tavaszán elért alkotmányos vívmányokat.

A legfontosabb különbség persze politikai céljaikban határozható meg: a nádor konszolidálni kívánt (elsősorban persze saját pozícióját), egyeztetni próbált Bécs és Pest-Buda között, vállalva akár államjogi vívmányok feladását is – Batthyány pedig olyan minimumnak tekintette az 1848-as megoldást, amelyet meg kell védeni, a viszonyok kedvező alakulása esetén pedig tovább kell fejleszteni. Konfliktusaik elvileg be voltak programozva. De együtt kellett működniük, s ez 1848 szeptemberéig sikerült is nekik.

A különleges helyzet magyarázza a nádor március 17–április 11., vagyis Batthyány miniszterelnöki kinevezése és az átalakulás törvényeinek szentesítése közötti időben Bécs és Pozsony közötti taktikázását, amelynek részleteit feltárta és különbözőképpen értékelte a történetírás.¹⁵ A törvények szentesíté-

¹⁵ Attól függően alakulnak az értékelések, hogy a nádor Bécsbe írt, „ellenforradalmiként” is értelmezhető üzeneteit és tárgyalásait, vagy az országgyűlés törvényjavaslatai melletti kiállását tekintik valóságos meggyőződésének. Az újabb időkben megjelentek a „kétszínű” 1848. tavaszi nádorról szóló megállapítások is. A kétszínűséghez azonban a háttérben koncepció szükségeltetik. Megítélésünk szerint a nádornak ekkor sem volt politikai elképzelése, nem is volt egy ilyenhez sem szellemi kapacitása, sem társadalmi bázisa.

se, április 11. után új helyzet teremtdött: a politikai feltételek, amelyek között működni lehetett, kezdtek megszilárdulni. A nádor és a miniszterelnök ezen az „áprilisi alapon” kezdte meg az együttműködést.

Színtere elsősorban a minisztertanács-ülés volt, ahol – ha megjelent – törvény szerint a nádor elnökölt. Mint ismeretes, pontos jegyzőkönyvsorozat a tanácskozásokról nem maradt fenn.¹⁴ Nem ismerjük az ülések számát, sok volt az informális ülés, néha egy nap több tanácskozást is tartottak. Történetírásunk nem foglalkozott azzal, hogy hányszor elnökölt a nádor az üléseken. Ehhez a távolléteket is figyelembe kell vennünk.

A nádor ugyanis nemritkán utakra vállalkozott. Mindjárt áprilisban nem ment le rögtön Pozsonyból Budára, hanem később és Bécsből érkezett. Május végén–június elején Széchenyi miniszterrel és Zsedényi tanácsossal Innsbruckban időzött; június végén megint Innsbruckot és Bécsset járta meg, ezúttal Eötvös miniszter társaságában; július végén János főherceg hívására Bécsben tárgyalt Jellasiccsal; augusztus közepén, megint Eötvössel, Bécsben tartózkodott. Összesen mintegy negyven napot volt távol. Batthyány útjai ismertebbek: május elején Bécsben van, június első felében Innsbruckban tárgyal, azután július elején, majd július végén, végül pedig augusztus végén–szeptember elején Bécsben tartózkodik. Harminchat napot volt távol. Kettejük távolléte tehát mintegy két és fél hónapot tesz ki, vagyis az április 11–szeptember 11. közötti öt hónapban, amíg együtt kormányoztak, az időszak felében hol egyikük, hol másikuk volt távol. Együttes útra ugyanis nem vállalkoztak, csak július végén voltak mindketten együtt rövid ideig Bécsben, amikor János főherceggel és Jellasiccsal egy esetleges kiegyenlítésről tárgyaltak.

A nádor Budán, a miniszterelnök Pesten élt, találkozóikat bizonyára szervezni kellett, nem láthatták gyakran egymást. Annyi a minisztertanácsi jegyzőkönyvekből megállapítható, hogy a nádor, amikor itthon tartózkodott, maga vezette az üléseket, részt vett, részt akart venni a kormánypolitika alakításában.¹⁵ A források hiánya folytán nem tudhatjuk, hogy a látszólag zavartalan együttműködés mögött mennyi volt a fenntartás, ahogy azt sem, hogy a Batthyányval való szembenállásoknál támaszkodott-e egyik-másik miniszterre (ami egyébként nem valószínű, hiszen semmi jele nincs annak, hogy bármelyikükkel is rendszeres kapcsolatot tartott volna). Az öt hónapig tartó működést-együttműködést áttekintve annyi valószínűnek látszik, hogy paradox módon éppen a politikai feszültségek *növekedésének* időszakában a miniszterelnök és a nádor közötti ellentétek *nem* fokozódtak. Batthyány – mondjuk így – „48-as” politikája ugyanis világosan megfogalmazott, István számára vállalható politika volt. A nem jelentéktelen számú kisebb-nagyobb konfliktust pedig értelmezhetjük, mint egy államfő és egy miniszterelnök között mindenütt, mindenkor – hát még olyan bonyolult helyzetekben, mint az 1848-as Magyarország – előforduló nézeteltérést. Mind a nádor, mind a miniszterelnök számára „Innsbruck” és „Bécs”, az ellenforradalmi központok tervei, működése (és persze az európai

¹⁴ Az 1848–1849. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek. (S. a. r. F. Kiss Erzsébet) Bp. 1989. 9–14.

¹⁵ Ha Batthyány vagy Kossuth szállásán tartottak ülést, bizonyos, hogy azon a nádor nem vett részt, vagy nem is tekintették „hivatalos” tanácskozásnak.

helyzet alakulása) idéztek elő bizonytalanságot. István főherceg egyre kétségbeesettebb jelzéseket küldött Bécsbe: miről is van szó? Mi lesz az ő sorsa?¹⁶

Lemondásukban is kitapintható kölcsönös meghatározottság. A Batthyány-kormány, mint ismeretes, szeptember 11-én jelentette be leköszönését a képviselőházban. A nádor – nem tudni, kinek a tanácsára – előbb erőltlen próbálkozást tett arra, hogy miniszterek nélkül, vagyis törvényellenesen kormányozzon, majd szeptember 12-én újra Batthyányt bízta meg kormányalakítással. Közben Jellasics csapatai átlépték a Drávát. István nádor szeptember 16-án az országgyűlés kérésére elvállalta az országot védő csapatok főparancsnokságát – amely megoldás ugyancsak felvethetett alkotmányos aggályokat egy „sérthetetlen”, vagyis felelősségre nem vonható politikus esetében. A nádor mintegy cserében nyomatékkal kérte, hogy az országgyűlés az ő távolléte alatt semmi elhatározó lépést ne tegyen. A miniszterelnök és a nádor most már együtt várta, hogy Bécsből érkezik-e valamilyen, Jellasicsot megállító, a helyzetet stabilizálni kívánó intézkedés.

A nádor szeptember 18-án megérkezett a magyar táborba. Fegyverszünet kötésének szándékával megpróbálta felvenni Jellasiccsal a kapcsolatot. Majd – egy őt a fegyveres összeütközéstől eltiltó uralkodói levelet is megkapván – Batthyányval való konzultáció után szeptember 23-án Bécsbe utazott. Még remélte, hogy megoldást, de legalábbis újabb kompromisszumot talál. Hasztalan. Szeptember 25-én lemondatták, eltávolították.

Batthyány szeptember 27-én indult a magyar táborba, elsősorban azért, hogy a Bécs által váratlanul az országban található fegyveres erők főparancsnokául kinevezett Lamberggel találkozzék. Nyomatékkal kérte, hogy az országgyűlés távolléte alatt semmi elhatározó lépést ne tegyen. A találkozó meghiúsult, hiszen Lamberg nem a táborba, hanem Budára ment. Amikor Batthyány értesült Lamberg pest-budai felkoncolásáról, szeptember 29-én átment Jellasics táborába, majd sikertelen tárgyalás után Bécsbe utazott – ahol október 2-án végérvényesen lemondatták.

A pest-budai politika színteréről való távozás meglepő párhuzamai (a magyar sereg felkeresése, az országgyűléstől annak kérése, hogy távolléte alatt elhatározó lépést ne tegyen, a tárgyalási kísérlet Jellasiccsal, a váratlan elhatározáson alapuló Bécsbe utazás) azt mutatják, hogy inkább erősödtek a miniszterelnök és a nádor politikájának közös elemei. A bécsi ellenforradalom sodorta el mindkettőjüket. A biedermeier lelki alkatú, befolyásolható, az országot saját pozícióján keresztül stabilizálni akaró, egyébként inkább taktikázó, mint politizáló konzervatív osztrák főherceget és a dacos, konok, határozott, az 1848-as vívmányok mellett dinasztikus alapon mindvégig kitartó, következetesen politizáló liberális magyar gróft.

¹⁶ A nádor és a miniszterelnök 1848-as működése elsősorban az alábbi forráskiadványokból, illetve feldolgozásokból rekonstruálható: [Joseph Anders:] *Stephan Victor Erzherzog von Österreich*. Wiesbaden, 1868; *Németújvári gróf Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök főbenjáró pöre I-II.* (5. a. r. Károlyi Árpád) Bp. 1932; *Az 1848-diki pozsonyi törvénycikkek az udvar előtt.* (5. a. r. Károlyi Árpád) Bp. 1936; Urbán Aladár: *Batthyány Lajos miniszterelnöksége.* Bp. 1986; *Gróf Batthyány Lajos miniszterelnökségi, hadügyi és nemzetőri iratai I-II.* (5. a. r. Urbán Aladár) Bp. 1999; Gergely András: *i. m.*

Marjanucz László

Klauzál, a miniszter

Klauzál Gábor korának egyik legjelentősebb reformpolitikusa volt. 1824-ben ügyvédi vizsgát tett, s még ugyanebben az évben Csongrád vármegye szolgálatába lépett. Előbb tiszteletbeli alügyészként, majd 1825-től fizetési táblabíróként dolgozott. Fialtal kora ellenére Csongrád vármegye egyik országgyűlési követévé választották, de közbejött betegsége miatt nem fogadta el a mandátumot. Az 1825–27-es országgyűlés megbízásából delegált bizottság átfogó reformprogramot dolgozott ki. A Rendszeres Munkálatok néven ismert tervezetet megkapták a megyék is. Csongrád vármegye kilenc bizottságot nevezett ki az Operatum tanulmányozására. A politikai ügyekkel foglalkozó bizottság két tagja Klauzál Gábor és Kárász Benjamin volt. Javaslatuk az országgyűlési követek választásának reformjára vonatkozott: a vármegyék vonják be a követválasztásba az adózó nép képviselőit is, a szabad királyi városok pedig szélesítsék ki a választópolgárok körét. A megyegyűlés nem tette magáévá Klauzál és Kárász javaslatát, de a reformeszmék néhány év alatt meghódították a megyét. A megyei szabadelvű ellenzék Klauzált tekintette vezérének, és 1830-ban újra őt léptette föl jelöltként, de ezúttal alulmaradt a konzervatív jelöltekkel szemben. Az elkövetkező ciklusokban (1832–36, 1839–40, 1843–44) már Klauzál Gábor Csongrád vármegye egyik követe.

Közben Csongrád vármegye táblabírájaként részt vett a közgyűlés munkájában is. A helyi nemesség számos esetben tiltakozott a hazánk iparát sújtó vámrendszer miatt. 1836-ban feliratot szerkesztett – Klauzál fogalmazásában – a dohánytermesztést akadályozó kormányintézkedések miatt. A Csongrád megyei bizottsági vélemény a birodalmi gazdaságpolitikáról rámutatott Magyarország hátrányos helyzetére az ipar és a kereskedelem tekintetében. Klauzál ezeknek a kérdéseknek tanulmányozása során szerezte meg azokat a közigazgatási ismereteket, amelyek alkalmassá tették arra, hogy 1848-ban mezőgazdasági, ipar- és kereskedelemügyi miniszter legyen.

A két politikai országgyűlési szereplése révén már 1848 előtt kapcsolatban állt egymással, hisz Klauzál 1832 óta a közélet jelentős figurája. Az 1843–44-es országgyűlésen pedig – Vukovics Sebő szerint – a rendek tábláján a távol levő Deák helyett őt tekintették az ellenzék vezérének. Ennek köszönhetően a főrendi Batthyányval együtt látogatták meg Deákot kecskeméti birtokán.

Klauzál azonban nem volt jelen az utolsó rendi országgyűlésen, mert Csongrád megye konzervatív erői elűzték a követségtől, és ez csökkentette esetleges miniszterségének esélyeit.

Hasonló szerepet töltött be a főrendeknél Batthyány Lajos is az 1839–40-es országgyűlés óta. A személye körül kibontakozó főrendi ellenzéki csoport, ha nem is tett magává mindent a nemesi reformerek terveiből, a belső vámok, az ősiség eltörlésén kívül hirdette a személyi kiváltságok fokozatos felszámolását is. A politikai szabadelvűség már 1848 előtt közös platformra hozta a két politikust. Kapcsolatukat 1848 tavaszán két mozzanat befolyásolta: Klauzál pesti szereplése s a kijelölt miniszterelnök kormányalakítási elképzelése.

Klauzál 1848 márciusában Pesten volt. Nem tudni, véletlenül vagy a készülő petíciós kampány miatt érkezett-e oda. Tény, hogy 1848. március 14-én délután az Ellenzéki Kör ülésén Klauzál elnökölt. Itt zajlott le a híres vita a nemesi liberálisok és az ifjúság radikális szárnya között arról, hogy a Tizenkét pontot Batthyányhoz mint az ellenzék Központi Bizottmányának elnökéhez juttassák-e el, vagy Pestről, több ezer aláírással ellátva, petícióként küldjék föl Pozsonyba. Ismeretes, a kérdést a bécsi forradalom hírére az ifjúság másnap délelőtti merész föllépése az elképzelnél is radikálisabb formában oldotta meg. A 15-i mozgalomba Klauzál és Nyáry (aki az előző nap vitáiban Klauzál mellett állt) délután kapcsolódott be, s átvették a vezetését. A Pestről érkező jelentések 16-ától úgy emlegetik őket, mint akik kezükben tartják, irányítják és fékezik a fővárosi fejleményeket. Klauzál előbb a fővárosi, majd a Pest megyei Rendre Ügyelő Választmánynak lett alelnöke. Kovács Lajos (Széchenyi Pesten lévő bizalmasa) és Lónyay Menyhért március 18-án Pozsonyba utaztak Pestről, hogy a követek konferenciáját rávegyék, költözzön az országgyűlés Pestre, mert a fővárosi eseményeket így lehet kézben tartani. Kovács azt írta, Klauzáltól határozott megbízatása volt, hogy Batthyánynál sürgesse az országgyűlés lemenetelét. Széchenyi Naplója szerint Batthyány osztotta Klauzál aggodalmait, de Kossuth ellenezte a költözést. Ekkor Klauzál legalább a nádor Pestre helyezését javasolta, de a konferencia ezt is elvetette.

Blackwell bécsi angol követ március 21-i jelentése aláhúzza: Buda és Pest: Klauzál uralma alatt áll. A jelentés utal arra, hogy Klauzál az elmúlt diéta egyik legünnepeltebb delegáltja, egyike a liberálisok legmérsékeltebbjeinek. Kovács Lajos március 20-án jegyezte föl: Klauzál a reform és nem a forradalom embere. Ennek részben ellentmond a sajtótörvényhez viszonyulása. Amikor 22-én Pozsonyból Pestre érkezett a peticionális küldöttség, a városi közgyűlés előtt beszámolt útjáról. Ennek során ismertették a rendek által már 20-án jóváhagyott sajtótörvényt, melyet az ifjúság a magas biztosítékok megkövetelése miatt ingerülten fogadott. Azt még a Helytartótanács által március 16-án kiadott ideiglenes sajtórendszabálynál is rosszabbnak tartották. A törvény általános meghökkentést és fölháborodást váltott ki, Petőfitől és Vasváritól kezdve Nyáryig és Klauzálig mindenki elítélte.

Klauzál tényleges hatása azonban mérséklő. Farkas János Pest-Budáról Batthyányhoz intézett jelentése kiemeli, hogy Klauzál Gábor beszéde nyugtatólag hatott a 24-i népgyűlésre, fölvállalt hivatalát (a bizottmányi elnökséget) a haza szabadságának szolgálatára kívánja használni. Március 26-án a föllállított Nemzetörség éljenekkel üdvözölte Klauzál és Szemere „miniszter urakat”.

Klauzál súlya és befolyása a fővárosi mozgalomra, szolidaritása az országgyűlésen vezető liberálisokkal jó ajánlólevél volt számára. Bár a Pestről érkező tanácsok Nyáryt preferálták, Batthyány mégis Klauzált vette be a minisztériumba 22-én. Nyáry kritikus volt a diétával és a miniszterelnökkel szemben is. Radikális megnyilvánulásai nem voltak kívánatosak az amúgy is heterogén kormányban. Horváth Mihály szerint Batthyány baráti viszonyt ápolt Klauzállal, miniszterségének ez lehetett az oka. Lehetséges, hogy a minisztérium megalakulásáról intézkedő törvény márc. 21-i módosítása, mármint hogy a kabinetben nyolc miniszter legyen, Klauzálnak kívánt helyet csinálni.

Az Ellenzéki Kör ifjúsága által március 16-án összeállított, „Kiket kíván a nemzet felelős minisztereknek” című listáján Batthyányt külügyérnek jelölték, Klauzál nem szerepelt rajta. Birányi Ákos (a pesti forradalom krónikása) miniszteri kombinációjában Batthyány már tárca nélküli elnök, míg Klauzál földművelésügyi és műipari miniszter.

A Hetilap március 19-i pozsonyi tudósítása úgy tudta, Klauzál nem szerepel a jóváhagyott miniszterek között.

Kossuth az emigrációban emlékezett vissza arra, miként szereztek tudomást Batthyány szándékáról. Meghívást kapott egy értekezletre, ahol Batthyány a minisztérium megalakulásáról beszélt „a többiekkel” (Perényi, Eötvös, Teleki, Szemere, Pázmándy), de „candidátusai” között a kereskedelmi tárcára nem szerepelt senki. Kossuth ekkor „suggerálta Klauzált”, azaz Batthyány figyelmébe ajánlotta. Ez értekezlet napján (március 22-én) kelt Batthyány levele a Pesten tartózkodó Klauzálhoz, amelyben fölkérte: legyen az alakuló kormányban a földművelés-, ipar- és kereskedési osztály tárcájának vezetője. A levél tájékoztatja Klauzált leendő kollégáiról és sürgeti, hogy mielőbb nyilatkozzon.

A hír hallatára Blackwell március 23-án azt jelentette, hogy hárman vannak, akik nem örülnek Széchenyinek, de hozzájuk valószínűleg Klauzál is csatlakozik. A végleges kormánynévsor a Pesti Hírlap március 26-i tudósításában szerepelt. A listán szereplők közül Klauzál kinevezése bizonyára meglepetésként érthette Pestet és Pozsonyt egyaránt. A Márczius Tizenötödike így reagált Klauzál kinevezésére 25-én: „Úgy látszik, az ország rendjei Pest városi tekintélyét és fontosságát illő figyelembe vették. A miniszterek meggyőződtek arról, hogy ha megállni akarnak, bázisul egy fővárosi nép loyálisága a legbiztonságosabb alap. Klauzál Gábor minisztersége előttünk ily alakban tűnik föl.” A lap meglepéssel nyugtázta, hogy Klauzál, aki a pesti népmozgalom élére állt, bekerült a kabinetbe. Népszónok és miniszter: első ilyen az ország történetében.

Március 23-án István nádor fölhatalmazta Batthyányt, hogy a miniszternek jelölt Klauzál Gábort és Szemere Bertalant még a megerősítés előtt mint „ideiglenes rendőri országos bizottmányt” bízva meg a rend fönntartásával. Másnap a miniszterelnök értesítette Klauzál „kereskedelmi miniszter-jelölt urat” az ideiglenes rendőri bizottmány elnökévé történt kinevezéséről. A nádor leveléből kiderül, hogy Batthyány szemelte ki a miniszterjelöltek közül kettejüket, István nádor javaslatára tehát Batthyány ajánlásán alapult. Batthyány meg – föltehetően Pulszkytól nyert újabb információk alapján – döntött úgy, hogy a helyszínen lévő és népszerű Klauzálra ruhazza ezt a tisztséget. Ezzel Nyáryval szemben megerősítette Klauzál helyzetét, mivel Nyáryt – mint a bizottmány tagját – csak miniszteri osztályfőnöknek jelölte, másrészt olyan embert állított a miniszteri bizottmány élére, aki egyben már választott tagja, sőt alelnöke mind a városi, mind a megyei választmánynak.

A miniszteri országos bizottmány első levelét Lederer főhadparancsnokhoz írta, a pesti nemzetőrség számára kiadandó fegyverek tárgyában. A nemzetőrség fegyverrel ellátása s a köznyugalom fönntartása adta a bizottmány működésének lényegét. Klauzál a testületet hivatalnak nevezte, mely a hadi kormányt hivatalosan szólította föl a fegyverek átadására. Többször jelezte a miniszterelnöknek, hogy az országos katonai hatóságok vonakodnak a polgári hatóságok fölszólításában kért fegyvereket átadni. Lederer március 28-án a nádorhoz fordult, hogy utasítsa a bizottmányt: ne igényeljenek több fegyvert. Márpedig

Klauzál kitartott álláspontja mellett: a nemzetőrségnek csak úgy lehet hasznát venni, ha a nádor fegyvert és lőport „adat”, mert ez a béke záloga.

Kevésbé ismert, hogy a bizottmány átiratban szólította föl a katonai főhadparancsnokságot, bocsássák szabadon Eftimie Murgu politikai foglyot. Bár a király megbocsátott a státusfoglyoknak, Murgut egy katonai laktanyában továbbra is fogva tartották, majd átadták a polgári hatóságoknak.

A felelős minisztérium megalakulását engedélyező királyi leiratra reagálva a bizottmány megjegyzi: a miniszteri törvény még nem minden. Nem lehet engedni a sajtótörvényben, „az úrbériben pláne nem”. Ám az embereket foglalkoztató napi kérdés Pesten a népképviselő volt, mert a „nemesség meghagyásának eszméje ellen képzelhetetlen ellenszenv nyilatkozott”. A régi jogon élvezett választói képességről volt szó, amely a nemesség politikai életben maradását szolgálta, mert félték a lázadásától. Klauzálék azonban úgy látták: nem lenne nemesi ellenállás, viszont fontosabb a „...magas kvalifikáció, mint a kasztbeli különbség fönnmaradása. A nemességen addig kellene az operációt elvégezni mielőtt fölbredne.” Születési privilégiumok helyett a jogosultság polgári liberális kellékeit szorgalmazta Klauzál.

Szerinte az új rezsim iránti bizalom alapja, hogy megvalósuljon „a jogi teherviselési egyenlőség”. „Személyeké a bizalom – hangsúlyozta –, s annak megcsorbulásával ne fogjunk kormányhoz, ez reánk nézve a süker föltétele.”

Az egyes minisztériumok megszervezése április 15-én, az első Pesten tartott minisztertanácsi ülésen indult. Megállapították, hogy kívánatos „az al státus titkárok” mielőbbi kinevezése. Klauzál mellé Trefort Ágostont nevezték erre a posztra. Ezen az ülésen döntöttek arról, hogy az úrbéri telkek fölbecsülése, és így a kártalanítás előkészítése, a posta és harmincadügyek Klauzál minisztériumához kerültek. Míg a miniszterek többsége április 11-én tette le esküjét Pozsonyban a király, Klauzál és Szemere április 20-án Budán a nádor előtt, hűséget esküdve a királynak és az alkotmánynak, engedelmességet fogadva a törvényeknek. A miniszteri eskü letételével hivatalosan is megszűnt a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány működése. Klauzál április 27-én mutatta be a nádornak a maga főtisztviselői kinevezési listáját, s ő jelentette be elsőként a Pesti Hírlap április 28-i számában, hogy minisztériuma Budán, az „előbbi kincstári épületben” hivatalait elfoglalta. Ebből később gondok származtak, mert Kossuth az iparügyi minisztérium kamarai elhelyezését ideiglenesnek gondolta. Valóban megtörténtek a pesti átköltözés előkészületei, de Kossuth Klauzál irodájának – a volt kamarai elnök dolgozószobájának – berendezéseire is igényt tartott. Emiatt a két miniszter között feszültség támadt. Kossuth „indignatioval és superioritással” vádolta Klauzált, amelyet a vádolt visszautasított.

A miniszteri ténykedés szoros együttműködést kívánt a tárcák között, de surlódások óhatatlanul előfordultak. A több minisztérium állásfoglalását igénylő döntésekhez a kezdeményező körlevelet küldött szét. Klauzál például augusztus 13-án írt kollégáinak egy francia kereskedő Palánkánál (Dunán) föltartóztatott négy hajója ügyében. Arról kérdezte minisztertársait: továbbengedje-e, mert akkor azok kétségtelenül a szerb fölkelők kezébe kerülnek. Batthyány és Kossuth a hajók szabadon engedése ellen volt, amelyet elfogadott a többség, így Klauzál is.

Voltak kérdések, amelyekben viszont Klauzál és Batthyány ellentétesen szavazott. Április 22-én Kossuth előterjesztette pénzügyi elképzeléseit, amelyek-

hez az Eötvös kezelte közalapítványok tőkéjét is föl akarta használni. A vitában Batthyány Kossuth mellett, Klauzál ellene foglalt állást.

Május 19-én a kormány nyilatkozatban tájékoztatta az országot a király Innsbruckba távozásáról. Az ismert formula (a magyar nép ragaszkodása törvényes fejedelmeihez) hangoztatása mellett, az országgyűlés összehívásának fontosságát emelte ki, mert az „európai események eddig bennünket segítő mozgalma mára sokféle irányban zavargó rohammá változott”. A veszélyt elkerülendő, a nemzet osztatlan közreműködésére volt szükség, amelynek politikai kerete az országgyűlés, szabadságának garanciája pedig az önkéntesek minél nagyobb száma és a tehetősek anyagi áldozatvállalása. A nyilatkozatot hatan írták alá, köztük Klauzál. Kossuth – távolléte miatt – nem.

Nagyban egyezett a két politikus közjogi gondolkodása is. Batthyány Csányihoz intézett levelében visszautasította azt a fölfogást, hogy az „összes minisztérium compact testület”, s amit az egyik miniszteriummal közöl, az a másikra is tartozik. Ez szerinte a parlamentáris kormányrendszer alapeszméjével nem fér össze, mert annak fő elve, hogy minden miniszter kizárólag saját tárcájáért felelős. Csak így szüntethető meg a kollegiális, a senkit felelősségre nem kényszerítő rendszer. Elképzelése, mely az egyéni felelősséget hangsúlyozta, megtúrta az eltérő véleményeket, s a követendő közös politikát a többségi véleményre alapozta. Klauzál osztotta ezt a nézetet, bár Mészáros Lázár följegyzései a kabinetülésekről azt tükrözik, hogy Eötvös Széchenyivel, Klauzál Deákkal, „lelkületük pedig inkább Széchenyivel, mint Batthyányval tartott”.

A közjogi nézetazonosság kifejezésre jutott bizonyos külpolitikai ügyekben is. Batthyány egyik legfontosabb problémája volt, miként lehetne százezer pusztát vásárolni Angliától, illetve elérni az angol főkonzul Magyarországra küldését. Igényének alapja, hogy Magyarország, most már mint független nép, szuverén módon építheti külkapcsolatait. Joggal igényelheti, hogy az ún. független fejedelemségekkel (Szerbia, Havasalföld) egyenlő elbírálásban részesüljön. Az ügyben Klauzál április 24-én Esterházyhoz fordult, hogy járjon el az osztrák kormánynál, majd Blackwell bécsi angol követtel is hosszasan tárgyalt az ügyről. Ebből kiderül, hogy Klauzál egyetértett Batthyány értékelésével, miszerint Magyarország minden tekintetben független királyság, ahol „most olyan a közhangulat, a melyben a kereskedelmi érdekeket alá kell rendelni a politikaiaknak”. Ennek ismeretében érthető meg az is, hogy Kossuth lépése, amivel visszautasította az osztrák pénzügyminiszter kölcsönajánlatát, miért nem váltott ki tiltakozást.

Július 13-án minisztertanácsot tartottak a válaszfelirat ügyében. Batthyány az olasz segély ügyének bekerülését javasolta, míg Kossuth ellenezte. A vitában Eötvös, Deák és Klauzál Batthyány mellé állt, jelezve: a Pragmatica Sancti-óból folyó kötelezettséget megfontoltsággal kell kezelni.

Az első népképviselési választásokkor vitát kavart a parlamentáris kormányzat kifejlődése és a miniszterek parlamenti tagsága közötti összeférhetetlenség. Sokan a klasszikus angol példára mutattak, ahol a miniszterek parlamenti tagok is voltak. Magyarországon az abszolutizmus korábban épp így tudta a diétát manipulálni, ezért rosszak voltak a tapasztalatok, és néhányan – köztük Deák – inkább parlamenten kívüli kormányzást kívántak. A miniszterek többsége azonban követ akart lenni, bár a jelölésükkel maguk közvetlen nem foglalkoztak. Batthyányt Borsod, Klauzált Csongrád megye kereste meg: vállalnák-e

a követséget. Vállalták, s mindkettőjüket két helyen is megválasztották. Klauzál a csongrádit fogadta el. Egyelőre maradt tehát a parlamenti kormányzás.

A miniszter Klauzál több törvényjavaslatot nyújtott be, de általában hallgatott az üléseken. Mégis július 22-én, amikor szólásra emelkedett, Nyáry azzal a felkiáltással fogadta a szónoki emelvényre lépő Klauzál: „Mindig a miniszterek beszéljenek!” A megtámadott miniszter önérzetesen jelentette ki, hogy ő még nem untatta a Tisztelt Házat, s nem szokott egy napon 15-ször hozzászólni. Ez a példa is mutatja, hogy a személyeskedés parlamentáris múltunk kezdetén is dívott, másrészt Klauzál és Nyáry között nem volt jó a viszony. Föltehetőleg már március óta.

Klauzál augusztus végén, szeptember elején volt igazán aktív. Ennek oka, hogy Batthyány helyetteseként és politikájának országgyűlési képviselőjeként szerepe fölértékelődött. Másrészt ekkor nyújtotta be a vámok szabályozásáról szóló törvényjavaslatát, és augusztus 29-én részletesen ismertette az osztrák-magyar kereskedelmi és vámviszonyokat, a postaszolgálat magyar lábra állításának gondjait. Mészáros a kabinet tagjainak munkáját összegezve mégis azt mondta Klauzálról, hogy összességében nem sikerült „bizalmat gerjesztenie”. Fölszólt az Eötvös népiskolai törvényjavaslatáról szóló vitában, s az ellenzék ellenében a felekezeti iskolák állami támogatása mellett szállt síkra, ami toleráns gondolkodásra vall.

Az augusztus 12-i minisztertanácson Kossuth rendkívüli intézkedéseket javasolt Jellasics ellen: Batthyányt tegyék meg diktátornak. Széchenyi szerint ezt a miniszterelnök elhárította, s helyette István főherceget ajánlotta. Ezt meg Kossuth vetette el, mire Széchenyi kijelentette: „ha dinasztialis kérdés forog fenn, akkor kilép”. A napló szerint hasonló nyilatkozatot tett Klauzál is. Vagyis tiszteletben tartotta az alkotmányos tényezők törvényes állását, s nem akart szakítani a parlamenti módszerekkel.

Szakmai együttműködésüket a honvédelemmel összefüggő fegyvergyártás kérdései uralták. A miniszterelnök május 21-i levelében arról tájékoztatta Klauzál, hogy a fegyvergyártás kérdéseivel Marziani ezredes foglalkozik katonai részről. Az ipari miniszter válaszában elemzi a hivatala és a pesti gépgyár közötti fegyverszolgáltatási szerződést, emlékeztetve felettesét a külföldi (angol, belga, német) fegyvergyárak árjegyzékeinek beszerzési és az itthon gyártandó fegyverek minimum és maximum árának megállapítási kötelezettségére. Az időben kialakított miniszterelnöki döntés ugyanis lehetőséget adott a „definitivus” ár maximum alatti kialakítására. Batthyány – bár egyetértett miniszterével, hogy ez az ő dolga – elhárította magától az emlékeztetést, mondván, hogy a nemzetország fölfegyverzését teljes egészében a Bécsből érkező Marziani ezredre bízta, minden továbbit vele kell megbeszélni.

Mivel Klauzál nem tudott érintkezésbe lépni a kijelölt katonai összekötővel, Batthyányt további intézkedések megtételére kérte meg. A fegyverárak meghatározására szerződésileg kikötött idő kettőről egy hónapra szállt. A Pesten föllállítandó fegyvergyár munkásait nem lehet előre „kimivelni és foglalatoskodni”, mert a régi fegyverek kiigazítására – azaz a hibák javítására – nem szolgáltatott be egyet sem, így nem tudnak min tanulni, panaszkodott Klauzál. Nem érkeztek meg a külföldi mintafegyverek, melynek alkatrészeit készítés végett szétküldhették volna. Mindezek orvoslására a miniszterelnök

közbelépését sürgette. Batthyány válaszában megírta, hogy „a nemzeti őrek-nél” használatban levő és javítást igénylő fegyverek érdekében a megkívánt utasítást közölte a hadügyminisztériummal, fölszólította Marzianit a minta-fegyverek haladéktalan átküldésére, a fegyverek árát pedig 15 pft-ban állapította meg. Ennek alapján már Klauzál is mint a fegyvergyártás hatósági felügyelője intézkedhetett, mert a gyár a szerződésbe lépett tulajdonosokkal megkezdhette a munkát. Később a fegyvergyár szerződésen felüli előleg-összeget kért a kormánytól, amit Klauzál igen, de Batthyány az országos pénztárt terhelő nagy kiadások miatt nem támogatót. Az ügyszö kapcsolódó dokumentumokra vezetett kézjegyek tanulságosak: Klauzál az előlegkérelmet támogató levelére később ráírta: „Most nem lehet a kötött szerződésen túl menni.” A miniszteri válasz külzetén pedig külön följegyzés olvasható: a „kért előlegzés más úton megadatott”.

Klauzál miniszteriumát érintették a nemzetőri ügyek. Olyan rendelkezést sürgetett Batthyánytól, amely a tisztviselőket a munkaidő alatt fölmenti a nemzetőri szolgálattól. Azt tapasztalta ugyanis, hogy a nemzetőri szolgálat a személyzet tisztí óráival gyakran ütközött, s emiatt sok tárgyekezelés fennakadt. Hasonló probléma mutatkozott a só- és harmincadhivatalnokok esetében is a „státus jövedelem tetemes kárára”. Bár a június 14-én kelt levélre Baldacci válaszolt, a miniszterelnök a kérdést július 6-án utasításban szabályozta Klauzál javaslatait is figyelembe véve.

Batthyány bizalma Klauzál iránt pregnánsan nyilvánult meg második bécsi útja alkalmából. Erre azért volt szükség, hogy a miniszterelnök Bécs tudomására hozza: Magyarország csak akkor tudja uralkodóját kültámadások ellen segíteni, ha itthon a szerbekkel és a horvátokkal minden rendben van. Július 6-án utazott el, s a kormányelnöki teendőket Klauzálra, a nemzetőri és honvédségi ügyeket pedig Mészáros Lázárra hagyta.

Augusztus végén Batthyányt távollétében a miniszterelnöki hatáskörben ismét Klauzál Gábor helyettesítette. Ez a szűkebb reszortjától eltérő feladatok megoldását kívánta tőle, és a kihívásnak megfelelt. Intézkedései közül több a fegyverbeszerzési eljárásra irányult. Pulszky államtitkárhoz írt levelében helyeselte a Zimonyba szánt, de Bécsben „letartóztatott” 2001 darab fegyver megvásárlására tett lépéseket. Erről a véleményéről külön fogalmazványban tájékoztatta a bécsi belügyminisztériumot is. Herceg Esterházy Pált külügyminiszternek címezve arról értesítette a miniszterelnök nevében, hogy a kormány nem tudja teljesíteni a bécsi hadügyminisztérium „értesítvényét”, miszerint a magyar kormány küldjön pénzt a Varasd–Károlyvársi hadi kormány alatt álló katonaság tartására. Jellasics báró a Horvátországban levő só- és harmincadhivatalok Magyarország kincstárát illető jövedelmeit törvénytelenül lefoglalta, a kormánynak engedelmesskedő Verőcze vármegye megszállására pedig hatezer végvidéki katonát vetett be. Klauzál tehát nem látott lehetőséget a varasdi „hadi főkormány” pénzügyi támogatására addig, míg az vissza nem tér a törvények iránti engedelmességre. A minisztertanács határozatát német fordításban megküldte Latournak is.

Esterházy Pállal pedig azt tudatta augusztus 30-án, hogy a kormány beleegyezik a szegedi olasz foglyok maradásába szeptember végéig. Ez az irat azért fontos, mert bepillantást enged a szegedi nemzetőrség korabeli viszonyaiba

és az Ausztriával fönnálló kapcsolat értelmezésébe. Az olasz foglyok őrzése a nemzetőri szolgálat energiájának nagy részét elvonta, s Szeged lakosságára nagy teherként nehezedett a napi hét-nyolcszáz ór kiállítás. Közülük sokan a foglyokat őrizték, holott eredeti feladatuk másra szőtt. Másrészt a kormány engedett az osztrák igazságügy-minisztérium kívánságainak, bizonyosságául annak, hogy ami lehetséges, azt megteszi, s az olasz foglyokat szeptember végéig őrizni fogják.

Ezt az elvet demonstrálta Klauzál több korábbi döntése is. Amikor például az osztrák kormány még májusban megtiltotta a lókitelt az örökös tartományokból a föllázadt olasz tartományokba, sőt általában külföldre „a német szövetségi státusok kivételével”, Klauzál tudomásul vette. Egyben ennek megfelelő intézkedést hozott: a lókitelt és a lóátvitelt Magyarországon, s a hozzá kapcsolt részeken, ott, ahol a magyar határszélek a tengerrel vagy az ausztriai birodalmon kívüli „kültátussal” érintkeztek, ideiglenesen fölfüggesztette.

Helyettes miniszterelnökként vezényelte le a költségvetés elfogadását. Az augusztus 28-i költségvetési vitában válaszolt egy interpellációra. Kossuth azt úgy egészítette ki, hogy kiderüljön: ő sokkal tájékozottabb a hadügyi helyzetről és Batthyány küldetéséről, mint hivatalos helyettese. A jelenet Klauzál háttérbe szorítását célozta, Kossuth, aki megmaradt a kabinet szószólójának a képviselőházban, ezzel kifejezésre juttatta, hogy kellő áttekintése van a dolgok fölött. Klauzál hitelét azonban nem tudta megingatni. Az 1848. második félévi és az 1849-re szóló évi költségvetés számait a főrendek augusztus 29-i ülésükön hagyták jóvá. Miután azokat a két ház elnöke aláírta, Klauzál a határozatot szentesítésre fölterjesztés végett megküldte Batthyánnak.

A szeptember 3-án helyettes miniszterelnökként Batthyánnak küldött levele személyes hangvételű. Nemcsak azért, mert saját kézírása, hanem azért is, mert „Tisztelt Barátomnak” szólította a miniszterelnököt, és végig tegező formát használt. Maga a dokumentum az eszéki vár tisztikarának semlegességi nyilatkozatát tartalmazza, azzal a megjegyzéssel, hogy Batthyány őfelségétől ne neutralitást kérjen a vár számára, hanem a minisztériumi rendelkezés alá tartozását. Bár hivatalos ügyről volt szó, a levél mégis inkább baráti hangnemben íródott.

Horvát ügyekben is többször hallatta szavát. 1848 nyarán tudomására jutott, hogy magánkereskedőknél „puskapor rendelmények történtek Horvátországba való bevitel végett”, noha már korábban megtiltotta, hogy a föllázadt tartományokba puskaport vagy önt szállítsanak. Ezért július 24-én rendeletet adott ki, amelyben a kereskedőket megintette: puskaport kicsiben csak általuk ismert „biztos” embereknek, nagyban pedig csak hatósági engedély mellett olyanoknak adhatnak el, kikhez a gyanú sem fér. Így elkerülhető, hogy a vett puskaport lázadók kezébe jusson. Katonai szempontból Horvátországot tehát „lázadó tartománynak” tekintette.

A kormány javaslatot dolgozott ki augusztus 27-én Horvátországról, de azt a baloldal, sőt a centrum is elvetette. Az ország földarabolásától tartva nem fogadták el Horvátország lehetséges különállását, még addig a határig sem, amelyet a „jog, az igazság és az ország egysége” megengedett volna. Ugyanakkor a mérsékelték készek voltak a horvátok alkotmányos önállóságának elfogadására. A kérdésről szeptember 2-án tartottak zárt miniszteri ülést. Széchenyi

Naplójában olvasható: „a tapasztalható erős ellenállással szemben Klauzál vette védelmébe a javaslatot”, vagyis Batthyány történetjogi érvelését osztotta.

A nyár végi politikai élet már a Bécs által kiprovokált bizalmi válság légkörében zajlott, amely a kormány lemondásához vezetett. A szeptember 3-i kormányülésen Klauzál kijelentette, ha a politikai helyzet megváltozik, a kormány kénytelen letenni hatalmát. Annak kapcsán utalt rá, hogy Beöthy Ödönre a kormány vagy a Ház testálja-e a délvidéki rendezéshez szükséges teljhatalmat. Bár hangsúlyozta, amíg a kormány létezik, a törvényes utat ne hagyják el, de Beöthy helyzetét egy esetleges kormánylemondás utánra is meg kellett erősíteni. Ehhez elegendőnek látta a minisztérium intézkedésének országgyűlési helybenhagyását. Tiltakozott az ellen, hogy a helybenhagyás helyett más, erősebb formulát használjanak. Tiltakozása ily módon a kormány kikényszerített lemondásának a lehetőségét is kilátásba helyezte. A helyzetet Kossuth kompromisszumos javaslata oldotta meg: a minisztérium által kiküldött Beöthyt a ház is teljes hatalommal ruházta föl.

A szeptember eleji napokban a kormány és Batthyány nézeteit helyettese, Klauzál képviselte a legkövetkezetesebben, aki azonban egy kevésbé jelentős tárca élén Kossuthal és Szemerével szemben nehezen tudott kellő eréllyel működni. Wesselényi Miklós írta Wesselényi Ferencnek szeptember 5-én: „a miniszterek nem azt teszik, amit szeretnének, így van Klauzál és Eötvös is, akik közül az első márciusban oly sokat tett, s most is sokat tehetne, ha helyzete által ereje teljesen zsibbasztva nem lenne”.

Klauzál szeptember 10-én mondott le hivataláról, Kossuthal egyetemben, 12-én a Ház Kossuthot és Szemerét bízta meg az ügyek vitelével, így a minisztérium kettejükből állt. Az ország megmentése végett egy indítványra majdnem megszavazták az országgyűlés permanenciáját, mindaddig, amíg „a hontul a veszély elhárítva nincs”. A javaslat nagy vitát váltott ki, s mind Batthyány, mind Klauzál hevesen kikelt ellene. Valójában a képviselők fölöslegesen vetették be a permanencia fegyverét a fölösztatással szemben, mert a költségvetési vita föl-függesztése miatt az országgyűlést törvényesen fölösztatni nem lehetett.

Szeptember 16-án érkezett meg a király kézírata a nádorhoz, amelyben elfogadta a kabinet lemondását, de Batthyány ideiglenes megbízásának föl-tételeit nem. Mivel az elnök a Házban is bizalmatlanságot érzett, s a veszélyt is nagynak látta, mind kormányalakítási lehetőségét, mind az ország helyzetét is kilátástalannak tartotta, a következő kijelentést tette: „felszólítom a tisztelt házat, vegye komoly fontolóra, ha vajon nem érkezett-e még el azon végperc, melyben a nemzet már azon legutolsó, s legelszántabb önvédelemre szorul, melynél a törvényességet nem képes, de nem is köteles respectálni”. E nyilatkozat hatására is a Ház egyhangúlag kiállt mellette, s elfogadtatta vele, hogy a kormányzásra kijelölt miniszterelnökként jogszerűen intézkedhet az ország védelmében. Az új miniszteri névjegyzékből kimaradt Klauzál, pedig Mészáros korábban azt javasolta neki, hogy Deákot és Klauzált is készítse maradásra.

Klauzál miniszterként Batthyány bizalmasa és politikai küzdőtársa volt. A kormány nézeteit korrektül képviselte, a törvényességhez mindvégig ragaszkodott. Lemondása után visszavonult a politikától, hogy az újabb alkotmányos időszakokban (1861, 1865) Szeged képviselőjeként vegyen részt a kiegyezést előkészítő országgyűlések munkájában.

Egyed Ákos

Erély és engesztelés

A miniszterelnök Erdély-politikája

A magyar történelmi emlékezet ugyancsak hajlamos arra, hogy különösen nagy, az illető korszak történeteit meghatározó személyiségek nevével jelölje múltunk különböző időszakait. S mert az emlékezet minden bizonnyal szükségszerűen erősen szelektív, jelentős történelemformáló egyéniségek szorulnak a háttérbe vagy mennek feledésbe. A reformkori emlékezetben Széchenyi István neve tündököl, 1848–1849-et inkább Kossuth fémjelzi, az abszolutizmus és a kiegyezés korát viszont szívesen kötik Deák Ferenchez. De sokszor segítenek az évfordulók, amikor a közemlékezés, régiesen: a nemzeti kegyelet megpróbálja kiegészíteni a történelem hiányos évlapjait olyan személyiségekkel, akik valamilyen okból arról lemaradtak, illetve méltánytalanul perifériára szorultak. A fent érintett jelenség fokozottan megfigyelhető a kisebbségi helyzetbe kényszerült magyarság körében, így az erdélyiek közt is. Több évtizedes tapasztalat alapján mondhatom, hogy ez történt gróf Batthyány Lajossal, az első magyar miniszterelnökkel is, akiről a történelemtanítás közismert hiányosságai miatt még a múltunk iránt érdeklődők is keveset tudnak, Erdély-politikájáról pedig aligha hallottak valamit. A mostani évforduló jó alkalmat kínál tehát, hogy a hiányt legalábbis részlegesen pótoljuk.

A 200 évvel ezelőtt, 1807. február 14-én Pozsonyban született Batthyány Lajos már az 1840–47-es évek között

jelentős tagja volt a nemzeti ellenzéki mozgalomnak, de szerepe a 48-as forradalom kitörése után vált meghatározóvá, miután a király március 17-én az első felelős magyar kormány miniszterelnökévé nevezte ki. Ettől kezdve Erdély nagy történelmi kérdéseivel is foglalkoznia kellett, és ezt nem is mulasztotta el.

Tudott-e érdemben foglalkozni Erdéllyel, voltak-e elegendő ismeretei helyzetéről?

A források alapján úgy látjuk, hogy ő nem tartozott az Erdélyt látogató, vele szorosabb kapcsolatot kiépítő magyarországi kortársak közé. De ismerte Erdély legkiemelkedőbb politikusát, báró Wesselényi Miklóst, akinek nyomon követte a „hűtlenségi perét”, s így betekinthezt nyerhetett a sajátos erdélyi kérdésekbe. Ez az ismeretség később, miniszterelnöksége idején bizonyosan segítette működését, s valószínű Wesselényi Miklós javaslatait, nézeteit mindenekelőtt vette tekintetbe. Természetesen nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy Batthyány kormányában olyan kiváló erdélyi politikusok dolgoztak államtitkárokként, mint Kemény Dénes, Kovács Lajos és Szász Károly, a belügyi, a közlekedésügyi, illetve a közoktatásügyi minisztériumban. Ugyanakkor Batthyány miniszterelnököt személyesen, vagy miniszterei közbeiktatásával beadványok, levelek által számos erdélyi politikus vagy magánszemély igyekezett szükséges vagy csak annak vélt információkkal ellátni, gondolunk

itt Teleki József főkormányzóra, Teleki László, idős Bethlen János, Teleki Domokos és más politikusokra. A legfontosabb kérdésekben azonban Wesselényi szava nyomott legtöbbször a latban 1848 tavaszától egészen július végéig. Ennek megvoltak az elvi alapjai: mindketten a magyar liberális reformellenzékhez tartoztak s meggyőződéssel vallották, hogy a régi rendszeren eljárt az idő, megváltoztatása elkerülhetetlen. Abban is közös nézetben voltak, hogy az abszolutizmus helyett a parlamentáris rendszernek kell következnie, s Magyarországnak önállóságot kell kapnia a Monarchiában. A belső viszonyok azonban nem kis mértékben különböztek Magyarországon, illetve Erdélyben, ezért bizonyára jól jött a miniszterelnököknek Wesselényi komoly tanácsadása.

Erre a következtetésre jutott a sorok írója Batthyány Lajos és Wesselényi Miklós levelezéséből, illetve a Wesselényi javaslatait követő miniszterelnöki döntések alapján. Batthyány Lajos 1848. március 17-étől 1848. október 2-áig volt Magyarország felelős kormányának elnöke. Következésképpen ebben az időszakban kellett végrehajtania azokat az átalakításokat, amelyeket már a reformkorban megfogalmazott az ellenzéki politika, de megvalósításukra Bécs és a magyar konzervatívok ellenállása miatt nem kerülhetett sor. A forradalom idejére maradt teendőket azonban az új helyzetben gyakran újragondolt formában és a lehető leggyorsabban kellett a gyakorlatba átültetni. Miniszterelnökként elsősorban Batthyányra nehezedett a felelősség súlya azért, hogy az unió végrehajtása során a nemzetiségi ellentétek ne éleződjenek jövátelhetetlen konfliktusokká – és Batthyány ennek tudatában próbálta irányítani a magyar kormány működését.

Konkrétabban szólva: a Batthyány-kormányzatnak már megalakulása után szembe kellett néznie az erdélyi unió körül csoportosodó problémákkal, amelyeknek több elágazása és csomósodási pontja volt. Az egyik a Partium helyzete és visszacsatolása Magyarországhoz, az erdélyi országgyűlés segítése abban, hogy az uralkodó hívja össze a rendeket, és hagyja jóvá a határozatokat, miközben a belső rend és az ország védelme nap mint nap új feladatokat rótt a kormányra.

Észak-Partium (Kraszna, Közép-Szolnok vármegyék, Kóvár-vidék és Zaránd egy része) visszacsatolásának kérdését Wesselényi Miklós vetette fel és szorgalmazta nagy kitartással. Ez a kérdés a magyar politika előtt nem volt ismeretlen, hiszen már az 1830-as években foglalkozott vele a sajtó, a közélet. Wesselényi ugyan egy ügynek tartotta Erdély unióját és a Partium reincorporációját, de taktikai okokból mégis jobbnak látta külön kezelni, mivel a visszacsatolást könnyebben megvalósíthatónak vélte, mert az erdélyi országgyűlés megkérdezése nélkül elintézhető volt. Ezt az álláspontot terjesztette elő az 1833. évi pozsonyi diétán, de azt sem a felsőházi konzervatívok, sem Bécs nem fogadta el. Később azonban, 1836-ban ugyanaz az országgyűlés mégis megalkotta a Partium visszacsatolására a XXI. törvénycikket, de az sem kerülhetett megvalósításra.

1848 tavaszán azonban Wesselényi elérkezettnek látta az időt terve teljesítésére, s valóban Pozsonyban sikerült megszavaztatnia az uniót, külön azt, hogy a Partium követői megjelenhessenek a magyar országgyűlésben, ugyanakkor – Szemere belügyminiszter közbenjárására – megbízatást ka-

pott mint kormánybiztos a reincorporatio végrehajtására.

Mi volt a szerepe Batthyány miniszterelnöknek Wesselényi megbízatásában?

Nyilvánvaló, hogy egy ilyen jelentős kérdés rendezése csak a felelős miniszterelnök előzetes beleegyezésével történhetett. Erre vall az is, hogy április 20-án Wesselényi jelentést küldött Batthyányhoz, kifejtve véleményét az ország helyzetéről, 23-án pedig Szemere Bertalan külügyminiszter előterjesztést tett István nádornak a visszacsatolásról s egy végrehajtó bizottság kinevezéséről, amelynek elnökévé Wesselényi Miklóst javasolta. A nádor az előterjesztést jóváhagyta, és így Wesselényi a kinevezés birtokában tért vissza Zsibóra. Batthyány végig támogatta Wesselényit a visszacsatolás végrehajtásában.

Batthyány széles látókörű politikus, kereste a békés megoldásokat, erről minden körülmény között bizonyosságot tett, de bizonyos helyzetekben kénytelen volt a belbéke és a biztonság érdekében a fegyveres erőt is igénybe venni, azonban akkor is inkább a megelőzés, semmint az erőszak alkalmazása érdekében. 1848. április 27-én viszont azért kellett Wesselényi számára fegyveres erőt kérnie, hogy a reincorporatio, amelyet országgyűlési törvény írt elő, s István nádor rendelt el, lehetőség szerint súlyosabb konfliktusok nélkül menjen végbe. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a miniszterelnöknek, aki akkor a hadügyminisztérium vezetője is volt (április 7–május 22. között) tudomása volt a Partiumban kirobbant parasztmozgalmakról. Szemere belügyminiszter május 2-án a kormány nevében leiratot küldött Wesselényinek, arra kérve őt, hogy „Belátás, tapintat és erély együtt” legyen, hogy a

nép érezze a gondoskodást, ami meghozza a várt sikert, bár tudja, hogy „az elmék jelen lázas állapotában a közrendet és csendet nehéz fenntartani”.

Wesselényi ennek a felhívásnak azal próbált eleget tenni, hogy bejelentette: a visszacsatolással a szilágysági jobbágyságok felszabadulnak a jobbági helyzetükből, éppúgy, ahogy ez Magyarországon már megtörtént, de ennek kevés eredménye volt. Batthyány és Wesselényi politikája az úrbériség felszámolásában a reformkorban lényegében azonos volt, de megvalósítása 1848-ban mégis eltért: a miniszterelnök már márciusban sietett kihirdetni Magyarországon a jobbágyságok felszabadítását, Wesselényi viszont ezt össze szerette volna kötni az unió megvalósításával. Emiatt 1848 márciusában csak a jobbágyterhek könnyítését tartotta helyesnek Erdélyben és a Partiumban. Kormánybiztosként úgy módosította elképzelését, hogy a visszacsatolással együtt a Szilágyságban eltörlik az úrbéri rendszert, fenntartotta azonban azt az álláspontot, hogy Erdélyben az uniós országgyűlés mondja ki az úrbériség felszámolását. De az erdélyi országgyűlés csak késve, május 29-én ülhetett össze, emiatt a jobbágyfelszabadítás kimondása is késett, ami pedig hatalmas belső feszültség és konfliktusok forrása lett.

Addig azonban Wesselényi igyekszik kormánybiztosi teendőit elvégezni, amiről május 11-én beszámolt Batthyánynak. Érdekes, hogy a levél nem is annyira a Partiumról, mint a történeti Erdélyről szól, mert amint írja, „Erdélynek Magyarhon s Corona számára meg vagy meg nem tartása forog kérdésben.” Kifogásolja Teleki kormányzó erélytelen működését, Puchner katonai főparancsnokot azért marasztalja el, mert a béke és engedelmesség fenntartására, egy paraszt-

háború megelőzésére, „minek ott szé-
lén állanak”, székely katonacsapatot
nem enged igénybe venni. Mindeze-
kért teljhatalmú királyi biztos küldését
kéri Erdélybe: „királyi biztosnak – írja
Wesselényi Batthyáynak – legjobb
lenne Perényi Zsigmond, Vay Miklós
vagy Vay Ábrahám is betölthetnék he-
lyöket.” Wesselényi erről már írt Sze-
mere belügyminiszternek. Az erélyes
fellépést azért is szükségesnek tartja,
mert a Partiumba kért katonai segít-
ség sem érkezett meg.

Tanulmányunk tárgya szempont-
jából különösen fontos hangsúlyoz-
nunk: Wesselényi azt javasolta a ma-
gyar miniszterelnöknek, hogy küldje-
nek teljhatalmú megbízottat Erdélybe,
lehetőleg az előbb említettek közül.
És mint ismeretes, a magyar kormány
éppen Perényit, majd utána Vay Mik-
lóst nevezte ki erdélyi kormánybiz-
tosnak. Világos tehát, hogy Batthyány
miniszterelnök erdélyi politikáját je-
lentős mértékben befolyásolta Wes-
selényi Miklós. Ezen mit sem változtat
az, hogy 1848 nyarán Széchenyit is
javasolta erdélyi királyi biztosnak, akit
a minisztertanács szívesen ki is neve-
zett volna, de ő nem vállalta, s akkor
kapott megbízatást Vay Miklós. Ennek
az együttműködésnek alapja a ré-
gi, már bizonyított kölcsönös bizalom
lehetett, s mivel a Partium reincor-
porációja is sikeres volt, az együttmű-
ködés folytatódott. A reincorporatio
befejezéséről Wesselényi 1848. május
26-án a következő jelentést küldte
Batthyáynak:

Miniszterelnök Úr!

*Jelentem miszerént a vissza csa-
tott részbeli megyékben a törvényes
rend és engedelmség helyre van
állítva. Az új polgárok most már nyu-
godtan viselik magokat; s az oláhok
közt sincsenek az erdélyiekhez ha-
sonló mozgalmak, sőt a csaknem*

*mind oláhokból álló Kővárban is a
magyarok iránt minden jóra kész
szellem mutatkozik.*

*Ezen jelentésem nem oly siető
ugyan, hogy sürgőnyt igényelne, de
mégis azáltal küldeni helyesnek lá-
tám, mert Deák, Klauzál, Szemere
és Eötvös Minister uraknak igen fon-
tos és nagyon sürgető tárgyról kelle
a végre irnom, hogy ők azt Önnek,
a fenséges helytartónak s az egész
Ministeriumnak igen sietve elébe ter-
jesszék. Könyörgök Önnek e végre
haladék nélkül Ministertanácsot tartani,
s nekünk az erdélyi országgyűlés
tagjainak sietve választ adni, mert
attól, hogy hamar és jó választ kap-
junk, nagyrészt függ az Unió sikerülé-
se vagy nem sikerülése.*

Alighogy kihirdette a Partium
visszacsatolását, Wesselényi gondo-
latai már a május 29-ére Kolozsvár-
ra összehívott erdélyi országgyűlésre
összpontosultak. Ez volt egyébként
az a másik nagy esemény, amelynek
története Batthyány miniszterelnök
neve nélkül hiányos lenne, ezért er-
re valamivel részletesebben ki kell
térnünk.

Első kérdésünk: mi lehetett, mi
volt az a sürgős ügy, amiért Wesse-
lényi a minisztertanács összehívását
kérte a miniszterelnöktől? Ezt meg-
tudjuk abból a levélből, amelyet töb-
bek között Deák Ferenchez intézett.

Wesselényi hivatkozik a pozsonyi
országgyűlésnek a VII. törvényére,
amely kimondotta az uniót, s mivel
bízott abban, hogy az erdélyi ország-
gyűlés is ugyanezt teszi, tisztázandó
volt, hogy az erdélyi követek milyen
alapon mehetnek majd Pestre a jú-
lius 5-ére összehívott magyar ország-
gyűlésbe. Wesselényi kérdése az volt,
hogy az erdélyi követek csak új válasz-
tások alapján jelenhetnek meg Pes-
ten, vagy a Kolozsváron megjelenők

mandátumot kapnak, annál inkább, mivel az erdélyi országgyűlés követekének „nagyobb része már a magyarhoni gyűlés számára is van választva”. Wesselényit az aggasztotta, hogy új választások esetén, Pestre „hű szövetségesek helyett egy jó rakás ellenség fog küldetni”.

Batthyány ezúttal is teljesítette Wesselényi kérését, összehívta a minisztertanácsot, amely meghozta az erdélyi politikus által óhajtott döntést. Ezt a miniszterelnök május 31-én közölte Wesselényivel: „... sietek főispán urat, a ministeri tanács határozata következtében értesíteni: miszerint a ministerium az ellen, ha talán a már megválasztott követek fognak a magyar országgyűlésen megjelenni, részéről semmi kifogást nem teend, – a választás módjára nézve azonban, azon kívül, mit a törvény rendel, semmi utasítást nem adhat; nem kis mértékben óhajtván, egyébaránt, hogy ezen kérdés megoldásában az ottani lakosok közt minél csekélyebb súrlódás idéztessék elő.”

A válasz megnyugtathatta volna Wesselényit, hiszen az erdélyi követek (képviselők) nehézség nélkül megjelenhetnének majd júliusban Pesten. Közben az erdélyi politika is módosította álláspontját, s így részben az új választási törvény, részben megyei választóbizottsági döntések alapján fognak Erdélyben követeket választani.

Bár az erdélyi országgyűlést összehívó királyi rendelkezés, amelyet egyébként csak hosszú küzdelem árán sikerült elérni, az unió ügyét csak harmadik pontként határozta meg, Wesselényi javaslatára elsőként tűzte napirendjére az országgyűlés, s május 30-án egyhangúlag el is fogadta az egyesülésről szóló törvényt. Ezt követően a törvényjavaslatot a bevett szokásoknak megfelelően az ország-

gyűlés királyi megbízottjának, Puchner tábornoknak hivatalos úton az uralkodó elé kellett terjesztenie megerősítésre. Ez megtörtént ugyan, de Wesselényiek nem bíztak ez unióellenességéről ismert tábornokban, ezért Pálffy János és Veér Farkas képviselőket a törvényjavaslat másodpéldányával Pestre küldték a kormányhoz, hogy segítsen a törvény mielőbbi megerősítésében. Erről, valamint az Innsbruckban törtétekről Pálffy János tollából első kézből részletes forrás maradt ránk, és fennmaradt az Innsbruckban június 7–8–9- és 10-én Ferenc Károly elnöklete alatt Erdély ügyeiről tárgyaló értekezlet jegyzőkönyve is. A tárgyaláson jelen volt Batthyány Lajos miniszterelnök, valamint Zsedényi Ede, aki a jegyzőkönyvet vezette.

Az erdélyi országgyűlés küldöttei június másodikán érkeztek meg Pestre, s nyomban jelentkeztek Deák Ferencnél, majd Batthyány miniszterelnöknél, aki mindkettőjüket meghívta a minisztertanács ülésére. Azon – Batthyány mellett – jelen volt Széchenyi István, Kossuth Lajos, Deák Ferenc, Eötvös József és Klauzál Gábor. A minisztertanács Batthyányt bízta meg azzal, hogy maga menjen Innsbruckba, ahova a király és kísérete a bécsi események miatt menekült. Batthyány vállalta, hogy együtt utazik a kolozsváriakkal a királyhoz. Közben Wesselényi levélben fordult Széchenyihez és Deákhhoz is, kérve támogatásukat a szentesítés ügyében.

Emellett – mivel kitudódott, hogy szász és román delegáció is készül Innsbruckba, hogy az unióval kapcsolatos ellenvéleményeket beadják – id. Bethlen János és társai is levelet küldtek Pestre a kormány tagjainak és más politikusoknak. A levelekkel Jakab Elek fiatal publicista, a későbbi híres történész indult május 31-én Biasini

gyorskocsiján Pestre. Ott először Nyáry Pált kereste fel, majd Széchenyihez és Kossuthoz kopogtatott be, hogy tőlük Batthyányhoz siessen. Jakab Elek tollából ismerjük a fogadtatást, amely nemcsak érdekes, de lényeges is a magyar nagypolitika gondolkodásáról Erdélyt illetően. Ezért valamivel részletesebben szólunk róla.

Hogy Batthyány Lajos miniszterelnök mennyire komolyan és elkötelezettséggel érdeklődött Erdélyről, az a Jakab Elekkel folytatott beszélgetéséből is kiderül. A párbeszéd Jakab Elek szerint körülbelül így zajlott le:

Jakab Elek: Küldöim az ország békéje és a rend érdekében intézkedést kérnek.

Batthyány: Értesülve vagyok mindenről. Nem nagyítják a dolgokat Ön honfitársai? Aki az árnyéktól fél, a testen megjelenő veszélytől elszalad.

Jakab: Csak óvatosak, s megelőzni akarják a bekövetkező rosszat.

Batthyány: Helyesen. Gondoskodunk róla.

Jakab: Utasítva vagyok, kegyelmes úr, szükség esetében szóval felvilágosításokat adni a szász és oláh gyűlésekről.

Batthyány: Egyebekről föl vagyok világosítva, csak a szászok valódi számát óhajtánám tudni.

Jakab: Százötvenezer, kegyelmes úr.

Batthyány: Honnan hát nagy befolyásuk?

Jakab: Kiváltságaik, nemzeti pénztáruk, míveltségük, és az udvarnál kedvességben létök adja, miniszterelnök úr!

Batthyány: A kiváltságok most megszűnnek. Hát a magyaroknak nincs hasonló nemzeti alapjuk?

Jakab: Nincs, kegyelmes úr!

Batthyány: S míveltségben hogy állnak?

Jakab: Az megvan, de a szászokét a nagy Németország gazdag irodalma teszi intensívvé.

Batthyány: Közintézményeink reformja, az iskolák s idővel gyarapodó irodalmunk majd segítenek ezen. És az oláhok? Mi voltaképpen az ő sérelmek?

Jakab: Hogy nem ők az uralkodó nemzet, mint voltak Decebál korában a dákok.

Batthyány: Ez phantom. [...] Nem igen kihívók-e önök irányukban? Nem követelnek igen sokat tőlük? Vessenek önök véget a viszálynak. Az új alkotmányban alkalom van kézfogásra. Igyekezzenek kiengesztelődni. Tegyék ezt. Isten önnel, levélben majd többet, mondjon minden jót otthon.

Világos, hogy Batthyány – aggodalmi ellenére – bízott az unió békés megvalósításának lehetőségében, s ilyen meggyőződéssel indult Wesselényiék kérésére Innsbruckba, hogy az Unió-törvényt szentesíttesse V. Ferdinánd királlyal.

Batthyány miniszterelnök teljesítette Wesselényi kérését azért is, mert híve volt az uniónak, amelynek törvényességéhez végig ragaszkodott. Tette mindezt olyan körülmények között, amikor olyan sürgető és életbe vágó kérdést kellett a kormánynak megoldania, mint a határok védelme a déli országrészt fenyegető szerb fellelők s Jelačić készülő felléptetése ellen. Meg kellett tehát szervezni a határvédelmet, s ebben Batthyány Erdélyre, nevezetesen a székelyekre is számított. Május 19-én felhívást intézett a székelység vezetőihez, hogy a Szegeden létesítendő katonai táborba küldjenek önkénteseket. Felhívását lelkesen fogadták, de a Gubernium és a katonai főparancsnok ellenkezése miatt csak a nyár folyamán kerülhetett sor Batthyány kérésének teljesítésére.

Lássuk röviden Batthyáynak a román kérdéshez való viszonyulását.

Emlékezünk arra, hogy Batthyány Jakab Elek kolozsvári publicistát azzal az ajánlattal bocsátotta vissza Kolozsvárra, hogy a magyarok egyezzenek ki a románokkal az új törvények alapján. Ez a nemes felszólítása azonban különböző okok miatt nem következett be, sőt 1848 őszén már polgárháborús állapotok kezdtek kialakulni. Az új helyzetben is Batthyány növelni szerette volna az országgyűlésben és a hivatalokban a románok részvételét, sőt szorgalmazta, hogy törvényjavaslatot készítsenek a román kérdés megoldására, ebben Wesselényit és Kossuthot támogatva, akik már korábban tettek javaslatot egy nemzetiségi törvény kidolgozására.

Valóban, Wesselényi már 1848 augusztusában törvényjavaslatot nyújtott be az országgyűlés felsőházában, amelyben az egyházi autonómiát, a román nyelv tanítását és használatát a közigazgatásban ajánlotta az országgyűlés figyelmébe. Aztán szeptember 19-én a képviselőház egy olyan nemzetiségi törvényjavaslatról tárgyalt, amelynek kidolgozásában, Kossuth kérésére, részt vettek a magyar országgyűlés román követei (képviselői) is.

Amint említettük, Batthyány is szeretni szerette volna a megegyezést, újabb fellépésére alkalmat adott az, hogy a szeptemberi balázsfalvi román nagygyűlés után az ott megválasztott bizottság (Simion Bărnuțiu, Treboniu Laurian, Nicolae Bălășescu, Timotei Cipariu, Florian Micaș, Ioan Bran) szeptember 16-án beadványt juttatott el Batthyány miniszterelnöknek. Kéri, hogy a magyar kormány legyen velük igazságos, szüntesse be a katonai összeírást, az elítélteket engedjék szabadon, alkalmazzanak képzett romá-

nokat a közigazgatás minden ágában, a románok tarthassanak szabadon gyűléseket. Ehhez a beadványhoz egy általuk összeállított törvénytervezet csatoltak, a „Román nemzet polgári jogainak egyenlőségének biztosításáról”.

Szeptember 19-én öt román politikus (közülük ketten a Nemzeti Bizottság tagjai) a maguk nevében is eljuttatták a miniszterelnöknek ugyanazt a tervezetet az emlékirattal együtt.

Batthyány késlekedés nélkül intézkedett: megbízta Kemény Dénes államtitkárt az ügy továbbvitelével. Az államtitkár már szeptember 22-én „a miniszterelnök nevében” felkérte Teleki Józsefet, az Unióbizottság elnökét, hogy a románok beadványának megtárgyalására „méltóztassék az unió iránt országgyűlésen választott bizottmányt még ma összehívni és megjelenésre tanácskozásközbéni részvételre felhívni azon románajkú egyéneket is, kik ezen bizottmányhoz a ministerium által pótlólagosan kinnevezettek”.

Teleki József szeptember 23-ára hívta össze az Unióbizottságot, amelyben valóban részt vettek az említett román politikusok is. Ők először kijelentették, hogy „mint egyes polgárok jelennek meg és kívánnak nézetni, nem pedig mint a román nemzet meghatalmazott képviselői”, de furcsamód mégis a balázsfalvi nemzeti Komité májusi határozatát és az ezzel kapcsolatos királyi válaszokat kívánták volna vitára bocsátani, nem pedig a miniszterelnökhöz eljuttatott beadványukat. (Nyilvánvaló, hogy itt politikai húzásról volt szó, amely később be is bizonyosodott.)

Az Unióbizottság viszont azokat a pontokat, amelyeket a román képviselők megemlítettek, „elenyészettnek” tartotta, mert azok az Unió előttiek,

és a román képviselők törvényjavaslatának tárgyalására tértek rá. A gyűlés jegyzőkönyve szerint, a románok jelenlétében „olvastatott az általuk szeptember 19-én aláírt és a miniszter elnökhöz szóló folyamodvány, úgy az általuk, mint egyes személyek által a román nemzetet illetőleg négy fejezetben és húsz pontban készített törvényjavaslat”.

Ennek alapján készült el a „Törvényjavaslat az Erdélyi románokról” című tervezet, már szeptember 23-án. Ebből kimaradtak azok a pontok, amelyekkel a bizottság nem értett egyet. Azokról a pontokról volt szó, amelyek „a magyar nyelv diplomáciai állását” és fenntartását kérdőjelezték meg. De biztosította a románok nemzetiségi és nyelvi jogainak fenntartását, s nagyrészt a román tervezetet fogadta el.

Az öt román politikus azonban továbbra is elégedetlen volt a változtatások miatt, és már szeptember 24-én újabb „folyamodványt” juttatott el Batthyány miniszterelnökhöz, megjelölve a kifogásolt részeket. Az említett törvényjavaslatot – írták a román politikusok – csak némi módosítások mellett fogadták el, és pedig a 3. § szerint a jegyzőkönyveket a román nyelv mellett magyarul is vezetni kell, ahol a románok többségben vannak; kifogásolták azt a paragrafust is, amely az új választási törvényre vonatkozott.

Ezzel tulajdonképpen megszakadtak a tárgyalások, a román politikusok rövidesen elhagyták Pestet, Batthyány miniszterelnök pedig a közismert politikai viszonyok miatt ezzel a kérdéssel már nem tudott foglalkozni. Azonban amit eddig tett, bizonyította, hogy

a megegyezést őszintén kívánja, és ennek érdekében minden törvényes eljárást hajlandó volt támogatni.

*

Vázlatosan ugyan, de végigkísértük Batthyány Lajos és Erdély kapcsolatát, különösen miniszterelnöki politikáját Erdéllyel kapcsolatban. Láttuk, hogy a rá jellemző határozottsággal és felelősséggel, de kellő körültekintéssel látta el miniszterelnöki feladatait erdélyi politikájában is. Azt tette, amit hivatala szerint tennie kellett, ti. az országgyűlés törvényei és határozatai alapján. Ezekhez mindig megpróbálta megszerezni a királyi megerősítést, hogy Magyarországnak a bécsi vezetéssel való viszonyában valahogyan a konfliktusok kiéleződése elkerülhető legyen. De a hivatali elkötelezettségen túl Batthyány őszintén bízott a márciusi törvények jótékony hatásában az ország polgári átalakítása terén, tudván azt, hogy az unió által az átalakulások Erdélyre is kiterjednek, és bízván abban, hogy ezek természete lehetővé teszi az összefogást a románokkal.

Batthyány miniszterelnök az Unió-törvény megerősítéséig főként Wesselényi Miklóstra figyelt, aztán inkább Kemény Dénes belügyminiszteri államtitkár javaslatai befolyásolták erdélyi politikáját. De mindig a békés átalakítások érdekében cselekedett, amíg erre lehetőség volt, de nem volt hajlandó lemondani semmilyen törvényen már kivívott nemzeti szabadságjogról. Tiszta ember, rendkívül bátor politikusként a haza boldogulását mindenkefelettinek tartotta. Mártírhalálával 1849. október 6-án ezt meg is pecsételte.

Hermann Róbert

Perbe fogva felségárulásért¹

Batthyány Lajos gróf, a lemondott miniszterelnök 1848. október 2-án Bécsből megküldte a magyar képviselőháznak mandátumáról való lemondását, majd néhány napig még a császárvárosban maradt. Az volt a terve, hogy családjával együtt Svájcba utazik, s ezért feleségét is Bécsbe hívta. Miután azonban nem kapott hírt hozzátartozóiról, október 5-én elhagyta Bécset, és Sopronba ment. Október 7-én az ide érkező Pulszky Ferenctől értesült az előző napi bécsi forradalom híreről. Batthyány ezután lemondott utazási szándékáról, s október 10-én csatlakozott a Jelačić Horvátországba hazaküldött csapatai, Kuzman Todorović vezérőrnagy mellékoszlopa ellen induló vasi mozgósított nemzetőrség táborához. Október 11-én azonban Hegyfalunál leesett lováról, és kifecmította a kezét. (Ez a tábori intermezzo volt aztán Batthyány pörében a meglehetősen gyöngécske alapja annak a vádpontnak, hogy a gróf, mint kilépett cs. kir. tisz, megszegte a kilépéskor tett esküjét, mert hiszen cs. kir. csapatok ellen fogott fegyvert.)

Miután távollétében a fővárosban a baloldali sajtó többször is támadta magatartását, Bezerédj István képviselő egy hozzá intézett levelére válaszul Batthyány október 14-én Hegyfaluról levélben számolt be 1848. szeptember végi – október eleji ténykedéséről, így arról, hogy igyekezett Bécsben megakadályozni a Magyarországgal szemben tervezett törvénytelen lépéseket, de mivel kísérletei sikertelenek maradtak, elhagyta Bécset. Ugyanakkor kifejtette, hogy az október 3-i, a magyar országgyűlést feloszlató, Jelačićot teljhatalmú királyi biztossá és főparancsnokká kinevező, s az országot ostromállapot alá helyező manifesztum kibocsátása után Magyarországnak önvédelméről kell gondoskodnia, s ő maga is ezért vett részt a Todorović elleni hadműveletben.

¹ Batthyány perére máig a legfontosabb Károlyi Árpád: *Németújvári gróf Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök főbenjáró pöre*. Bp., 1932. I-II. k. A per anyagát magyar fordításban, több, Károlyi által nem közölt okmánnyal kiegészítve kiadta Urbán Aladár szerk.: *Batthyány Lajos főbenjáró pöre*. Ford. Kurucz György. Bp., 1991. Igen fontos Urbán Aladár: *Batthyány Lajosné visszaemlékezései férje fogságára és halálára*. Századok, 1981/3. 587–620. o. Az újabb feldolgozások közül ld. Urbán Aladár: *Batthyány Lajos miniszterelnöksége, fogsága és halála*. (In:) Körmöczy Katalin szerk.: *Batthyány Lajos gróf első magyar miniszterelnök emlékezete*. „...minden hazám javára, ami csekély erőmből kitelik”. Bp., 1998. 159–169. o.; Hermann Róbert: *Újabb adatok a Batthyány Lajos elleni felségárulási perhez*. (In:) Csorba László–Erdődy Gábor–Gerő András–Hermann Róbert–Molnár András–Urbán Aladár–Varga János: *Batthyány Lajos emlékezete*. Szombathely, 2000. 99–122. o.; Szerencsés Károly: *„Az ítélet: halál”*. Magyar miniszterelnökök a bíróság előtt. *Batthyány Lajos, Bárdossy László, Imrédy Béla, Szálasi Ferenc, Sztójay Döme, Nagy Imre*. Bp., 2002. 55–57., 73–76., 92–117. o.; Urbán Aladár: *Gróf Batthyány Lajos pöre – a diszkreditáló vádpont*. Századok (141.), 2007/3. 613–633. o.; Urbán Aladár: *Gróf Batthyány Lajos. Magyarország első alkotmányos kormányfője*. Bp., 2007. 198–223. o.

Október 20–21-én Batthyány járt a magyar hadsereg lajtai táborában, s amikor a magyar csapatok benyomultak Ausztria területére, a főhadiszálláson tartózkodott. Amikor a további teendőkről faggatták, azt tanácsolta, hogy a sereg térjen vissza a magyar határ mögé.

Időközben a hivatalos Közlöny közzétette Batthyány képviselői mandátumáról történt lemondását, s a képviselőház újabb választás kiírását rendelte el a sárvári választókerületben. Ezen Batthyányt ismét jelölték, de ő maga nem vett részt a választáson, hanem november végén visszatért Pestre. Célja az volt, hogy megpróbáljon Kossuthtal szemben pártot szervezni a képviselőházban. December 6-án ellenjelölt nélkül újválasztották Sárvárott, de miután megbízólevelének igazolása késett, először a december 29-i ülésen vett részt egy név szerinti szavazáson.

December 31-én ott volt az országgyűlés zárt, majd nyílt ülésén, s ő javasolta, hogy küldjenek békekövetséget Alfred zu Windisch-Grätz herceghez, a cs. kir. hadsereg fővezéréhez. Noha Perényi Zsigmond báró, a felsőház elnöke figyelmeztette, hogy talán jobb lenne, ha ő maga nem lenne a küldöttség tagja, Batthyány ezt kikérte magának, s január 1-jén ő is elutazott az ellenség táborába a békés kiegyenlítés érdekében.

Windisch-Grätz 1849. január 3-án a bicskei főhadiszálláson a küldöttség tagjait csak magánemberekként, Batthyányt pedig még így sem volt hajlandó fogadni. Batthyány megkérdezte Deák Ferencet, a volt igazságügyi minisztert, hogy szerinte veszélyben van-e az élete, mire az visszakérdezett: volt-e Batthyáynak része az olasz forradalmi mozgalmak vagy a bécsi 1848. október 6-i forradalom előmozdításában. Deák úgy vélte, hogy ez esetben nincs mitől tartania, de a bizonytalan körülményekre hivatkozva felszólította Batthyányt, hogy meneküljön. Erre az csak ennyit mondott: „Néhány hitvány év miatt csak nem leszek szökevény”.

A bicskei főhadiszálláson már ekkor szóba került, hogy Batthyányt le kellene tartóztatni, de hadiköveti (parlamenteri) mentessége egyelőre még megóvta őt. Windisch-Grätz néhány napig a főhadiszálláson tartotta a küldöttség tagjait, majd miután a cs. kir. csapatok elfoglalták a fővárost, katonai kísérettel Budapestre vitette őket. Miután a hadikövetek mentessége ezzel megszűnt, Batthyányt 1849. január 8-án a Károlyi-palotában Windisch-Grätz utasítására letartóztatták, és a budai Helytartótanács egyik épületében őrizték.

A Batthyány elleni per nem volt előkészítve, noha a birodalom döntéshozói szemében Batthyány – Kossuth mellett – a forradalmi párt legbűnösebbjei közé tartozott. Már az 1848. december 16-i osztrák minisztertanács ilyen értelemben foglalkozott a személyével. Ludwig Welden tábornagy, Bécs katonai és politikai kormányzója pedig december 29-én elrendelte Batthyány letartóztatását, ha az külföldre akarna menekülni; december 31-én pedig Vas megyei birtokainak zár alá vételét.

A Windisch-Grätz által Budán létrehozott Cs. kir. Központi Katonai és Politikai Vizsgálóbizottmány (K. K. Militär und Politische Central Untersuchungs Commission) január 14-én kért felvilágosítást Windisch-Grätztól, hogy a vizsgálat érdekében tudassa azokat a különleges vádpontokat, amelyeken – Batthyány egyébként ismert megátalkodott bűntetendő cselekedetein kívül – Batthyány letartóztatása alapult. Azaz, a Bizottmány számára sem volt

nyilvánvaló, mik Batthyány letartóztatásának a jogi alapjai. Ezt mutatja, hogy január 17-én adatokat kért a bécsi cs. kir. városparancsnokság mellett működő Központi Nyomozó Bizottmánytól (Zentral Untersuchungs-Commission der k. k. Militär Stadtkommandantur zu Wien) arról, hogy milyen adatok bizonyítják Batthyány részvételét a Todorović csapatai elleni harcokban, illetve a bécsi forradalmárokkal való összeköttetését.

A Batthyány elleni per előkészületei hetekig elhúzódtak, így a gróf első kihallgatására is csak 1849. január 24-én került sor. A gróf ezen nyilvánította együttműködési készségét a Vizsgálóbizottmánnyal, ám a bíróság illetékességével kapcsolatban kifejtette: miniszterelnöki tevékenysége fölött az uralkodó által szentesített törvények értelmében csak a magyar képviselőház és a felsőház tagjaiból álló bizottmány jogosult ítélni. Ami ezt követően magánemberként elkövetett cselekedeteit illeti, azokat szintén az érvényes magyar törvények értelmében kellene megítélni, s aligha hiszi, hogy az azokat megelőző tettekre nézve Windisch-Grätz proklamációja bírna jogszerű érvénnyel. Ugyanakkor tekintettel az ügy rendkívüli jelentőségére, kérte, hogy védelmét Deák Ferenc, a volt igazságügyi miniszter lássa el. Végül arra hivatkozva, hogy magyar alattvalót csak vádjával lehet letartóztatni, kérte, hogy óvadék ellenében szabadlábbon védekezessen.

Ludwig Leuzendorf lovag, hadbíró-százados még aznap pártolólágg terjesztette a két kérést a Központi Vizsgálóbizottmány elé. A Vizsgálóbizottmány elnöke ezt január 25-én azzal a véleménnyel továbbította Windisch-Grätznek, hogy az első kérés teljesíthető, a második azonban nem, hiszen a katonai törvények értelmében „egy már fogságba vetett, olyan bűntettel vádolt gonosztevőt, amelynek elkövetése halálbüntetést von maga után, a bírósági eljárás során többé már nem lehetséges szabadlábra helyezni, még akkor sem, ha óvadékot ajánlanak fel”. Az irat rendkívül brutális megfogalmazása azért tanulságos, mert Batthyányt ekkor hivatalosan még nem vádolták meg semmivel. Windisch-Grätz január 26-án kelt válaszában a hadi törvényekre hivatkozva (amelyek értelmében a hadbíró egyszerre tölti be az ügyész és a védőügyvéd szerepét), elutasította mindkét kérést.

A Batthyány elleni vádakát először Hegyesy Péter királyi ügyész (Fiskal) állította össze, s Leuzendorf ezek alapján kezdte meg a gróf részletes kihallgatását. Batthyányt 1849. február 12. és március 26. között összesen 10 alkalommal hallgatták ki. Március 29-én Leuzendorf betérjesztette a Központi Vizsgálóbizottmányhoz a jegyzőkönyveket. Előterjesztésében javasolta, hogy kérjenek írásos nyilatkozatot Batthyány ténykedéséről István nádortól, valamint kérte, hogy a bécsi forradalommal és más vádakkal kapcsolatos vádak vizsgálatára Bécsbe utazhasson kutatni. Végül javasolta, hogy Batthyány szabadlábbon folytathassa védekezését.

Windisch-Grätz Leuzendorf javaslatait – leszámítva a szabadlábra helyezést – jóváhagyta, a nádor megkeresése azonban – Windisch-Grätz leváltása miatt – végül elmaradt. Ezáltal Batthyányt egyik legfontosabb mentő tanújától fosztották meg.

Leuzendorfnak a lehetséges vádakról adott összegzésében szerepelt az uralkodói jóváhagyás nélküli 1848. szeptemberi papírpénz-kibocsátás és honvédújoncozás, a külhatalmakkal (Franciaország, frankfurti parlament) történő

kapcsolatfelvétel, Jelačić betörésekor a népfelkelés és statárium meghirdetése, az uralkodói manifesztumok ellenjegyzésének megtagadása; a Batthyány lemondása utáni időszakból az október 6-i bécsi forradalom előidőzésben való részvétel, népfelkelés elrendelése Vas megyében, a cs. kir. csapatokkal szembeni ellenállás; a törvénytelennek tekintett országgyűlésre való visszatérés.

A vádak képtelenségét az adta, hogy többségük az 1848. október 3-i manifesztum kibocsátása előtti időszakra esett, tehát Batthyányt ezek miatt nem lehetett volna felelősségre vonni. Emellett Batthyány ténylegesen nem szállt szembe Todorovič hazavonuló csapataival, hiszen október 11-én balesetet szenvedett.

Februárra kiderült, hogy Bécsben nem találtak érdemi dokumentumot, ami Batthyány bűnösségét igazolná. A Leuzendorf által 1849 április–májusában végzett újabb kutatások sem jártak eredménnyel. Ugyanakkor valószínűsíthető, hogy Felix Schwarzenberg miniszterelnök érzékeltette vele: az ügy politikai szempontból nagy fontosságú.

A hadbíró június 13-i előterjesztésében kifejtette, hogy Batthyány ellen az október 3. előtti vádak ügyében a hadbíróság nem illetékes; a katonai fellebbviteli törvényszék azonban úgy határozott, hogy a Batthyány elleni vádak egyetlen eljárás keretében, csak a főbb pontokra szorítkozva kell vizsgálni, hiszen a vádlott tevékenysége összefüggő egészet alkot. Ez már önmagában kérdésessé tette a per jogszerűségét, hiszen – amint azt Batthyány többször is kifejtette – ha az uralkodónak kétélyei lettek volna az ő cselekedeteinek törvényességével kapcsolatban, aligha bízza meg őt szeptember 15-én az újabb kormány alakításával. Június 24-én az osztrák minisztertanács arra a kérdésre, hogy ha Batthyányt esetleg halálra ítélnék, végrehajtsák-e az ítéletet, úgy döntött, hogy a főbűnösöknek el kell nyerniük büntetésüket.

Batthyányt 1849 áprilisában, a magyar hadsereg sikeres tavaszi hadjárata miatt fogolytársaival a karinthiai Laibachba szállították. (A fogolyszállítmányt Budáról Laibachba kísérő katonaság parancsnoka utasítást kapott, hogy ha a foglyokat útközben ki akarnák szabadítani, lövesse agyon őket.) Laibachban Batthyányt nem hallgatták ki, viszont június közepén – nyilván az orosz intervenció híreről értesülve – felajánlotta az osztrák kormánynak, hogy közvetít a magyarokkal való kibékülés érdekében. 1849. július végén fogolytársaival együtt Pozsonyba szállították. Klapka György augusztus 3-i komáromi kitörése miatt azonban a foglyokat augusztus 11–12-én továbbvitték a morvaországi Olmützbe. Itt folytatták le ellene az újabb, részletes vizsgálatot 1849. augusztus 16–22. között. Batthyány jól és szellemesen védekezett, s azt bizonygatta, hogy az ország veszélyeztetett helyzetében nemigen cselekedhetett másként; s hogy ő, mint miniszterelnök, köteles volt az áprilisi törvények értelmében eljárni.

A Batthyány elleni legsúlyosabb vádak egyike az volt, hogy részt vett az október 6-i bécsi forradalom előkészítésében és kirobbantásában. Miután okmányszerű bizonyítékot nem sikerült találni erre a vádra, nagy szerephez jutottak azok a – többnyire arisztokrata – tanúk, akik a gróf októberi bécsi, majd soproni tartózkodásával kapcsolatban olyan adatokkal szolgáltak, amelyek megerősíthették vagy valószínűsíthették e vádat.

A hadbíró augusztus 29-ére készült el a vádirattal, amely 12 pontban foglalta össze a vádakot. Eszerint Batthyány a bankjegykibocsátással, a szentesítés

nélküli újoncállítással és a külhatalmakkal történő kapcsolatfelvétellel beavatkozott a felségjogokba. Vádolta még a horvátokkal való kiegyezés elmulasztásával, valamint azzal, hogy nem akadályozta meg miniszter társainak Béccsel szemben ellenséges intézkedéseit. Miniszterelnöki lemondása után bűnösnek mondta az október 6-i forradalom előidézésében játszott szerepe, a Vas megyei népfelkelésben való részvétele, az október 15. előtt Bezerédj Istvánhoz intézett hegyfalvi levél felség sértő kitételei, valamint az országgyűlésre való visszatérése miatt.

Ugyanakkor három vádat ejtett, így a Jelačić elleni népfelkelés meghirdetését, a cs. kir. katonák zászlójuktól való elcsábítását és az uralkodói manifesztumok ellenjegyzésének megtagadását. A hadbíró szerint azonban a fennmaradó cselekedetek önmagukban, de még inkább összefüggésükben kimerítik a felségárulás fogalmát. Ezért a hadbíróóság Batthyányt augusztus 30-án az ő előterjesztésére felségárulásért egyhangúlag teljes vagyonek Kobzárásra és kötél általi halálra ítélte.

Ugyanezen a napon viszont a hadbíró rendkívül jól megindokolt kegyelmi kérvényt terjesztett elő, amelyet a hadbíróóság egyöntetűen támogatott. Ebben Leuzendorf javasolta, hogy a Batthyány elleni felségárulási (Hochverrat) vádat módosítsák a fegyveres lázadás vádjára (bewaffnete Aufruhr). Mindezek alapján valószínűsíthető, hogy Bécsben közölték Leuzendorffal: Batthyány elítélése politikai szükségesség, ugyanakkor a súlyos ítéletet uralkodói kegyelem fogja követni.

Az osztrák minisztertanács 1849. augusztus 27-i határozata értelmében a halálos ítéleteket *végrehajtás előtt* jóváhagyásra fel kellett volna terjeszteni Bécsbe. Azonban I. Ferenc József császár augusztus 29-én arra utasította Julius Haynau tábornagyot, a magyarországi cs. kir. csapatok parancsnokát, hogy a halálos ítéletek végrehajtásának tényéről *utólag* tegyen jelentést, s augusztus 31-én az osztrák minisztertanács is ilyen értelmű határozatot hozott.

Ennek következtében Haynau pozíciója megerősödött, s azt is elérte, hogy az Olmützben raboskodó Batthyányt és fogolytársait szállítsák Pestre. Schwarzenberg miniszterelnök örömmel láthatta, hogy így a kormány, s maga a császár is mentesül Batthyány elítélésének ódiájától. Haynau pedig pedig eszébe sem jutott megkegyelmezni. Október 3-án elrendelte az ítélet késedelem nélküli végrehajtását, majd ezt úgy módosította, hogy az ítéletet október 6-án – az előző évi bécsi forradalom és Latour cs. kir. hadügyminiszter halála első évfordulóján – hajtsák végre.

Az ítéletet október 5-én reggel hirdette ki a hadbíróóság Batthyány előtt. A gróf nyugodt volt, mert nem számított a halálos ítéletre. Amikor megtudta, hogy kötél általi halálra ítélték, megdöbbsent. Nem félt a haláltól, de az akasztást – amellyel köztörvényeseket szoktak büntetni – megalázónak tartotta.

Amikor felesége értesült az ítéletről, Budára sietett, de először nem engedték be Batthyányhoz. Végül mégis engedélyt kapott egy rövid látogatásra a siralomházban lévő Batthyáynál. A gróf egyszer korábban már mérget kért tőle, ezt azonban nem sikerült megszereznie, ezért egy kis, íróasztalán fekvő tórt vett magához, s azt vitte be a férjéhez. Ezt egy óvatlan pillanatban sikerült átadnia férjének.

Felesége látogatása után Batthyány az est folyamán búcsúlevelet írt feleségéhez. „...az én halálomnak a gyalázata előbb vagy utóbb azokra hull vissza,

akik engem igazságtalanul és hálátlanul meggyilkoltak – írta. – Ebben az ünnepélyes órában megesküszöm, hogy a király és a monarchia elleni árulásnak soha egyetlen gondolata nem férközött lelkemhez, és hogy a hazához nem kevésbé hű voltam; ugyan ki hiszi el ezt most! És ezért halok meg; a törvény, a király esküje volt vezérfonalam, és sem jobbról, sem balról nem hagytam, hogy visszaéljenek velem. Viam meam persecutus sum [a magam útját jártam], ezért ölnek meg engem.”

Aztán lefeküdt, magára húzta a takarót, s a törrel a kivégzés előtti éjszakán felmetszette a nyaki ütőereit. Ám a tör nem volt elég hosszú és elég éles ahhoz, hogy halálos sebet ejtsen. Batthyány csupán súlyos vérveszteséget szenvedett, de életben maradt. Johann Kempen von Fichtenstamm altábornagy, a pest-budai katonai kerület parancsnoka tudta, hogy Batthyány felakasztása ilyen körülmények között lehetetlen, de az ítélet végrehajtását sem akarta elhalasztani. Ezért úgy döntött, hogy agyonlövöti Batthyányt.

A grófot, aki a súlyos vérveszteségtől még mindig tántorgott, este hat órakor kísérték a vesztőhelyre, az Újépület mögötti fapiacra. Batthyány a kirendelt táborigazgatóba, Ungváry Györgybe kapaszkodott. Fején arannyal hímzett kék selyemből készült házi sapka volt, fekete ruhájától elütött viaszfehér arca. A kivégzőosztag előtt fél térdre ereszkedett. „Éljen a haza! Allez Jäger! (Rajta, vadászok)” – kiáltotta, mielőtt eldördültek a lövések. Egy golyó a szívét, egy a tüdejét, a harmadik a fejét vitte át. A holttestet még éjjel kivitték a józsefvárosi temetőbe, de miután a megásott sírgödör túl rövid volt, az éj folyamán a pesti ferences templom kriptájában helyezték el. A sírtáblán csupán ennyi szerepelt: „Az 1849-dik évi October hó 6-kán az Urban elhunyt G. B. L. áldás és béke hamvaira”.

Mennyiben volt koncepció eljárás a Batthyány elleni per?

A 20. századi közép- és kelet-európai koncepció vagy konstruált eljárások történetét ismerve, a Batthyány elleni per nem mondhatjuk teljes egészében konstruált eljárásnak, hiszen a volt miniszterelnök elleni vádak egy része tényszerűen nem volt kitalált vád. Batthyány valóban életbe léptette a képviselőház újoncok és bankjegykibocsátási határozatait. Ám erre maga az uralkodó kényszerítette őt azáltal, hogy az ezekről szóló törvényjavaslatok szentesítését megtagadva, lehetetlenné tette a Jelačić elleni védelem törvényes megszervezését. A miniszterelnöki tevékenységével kapcsolatos többi vádpont viszont egyrészt kollégái cselekedeteiért tette őt felelőssé, másrészt természetesnek tekintette, hogy Magyarország és Ausztria konfliktusában minden esetben a magyar félnek kellett volna engednie. Az 1848. október 3. utáni tevékenységével kapcsolatos vádak közül a vádpontok között volt olyan, amely nem a cselekedetet, hanem a szándékot nézte (belépés a Todorović elleni nemzetőrök közé; noha Batthyány ténylegesen nem harcolt); volt olyan, amely a cselekedetet büntette (visszatérés az országgyűlésre, noha ezt Batthyány azért tette, hogy Kossuth ellen fellépjen). A bécsi forradalom kirombolásában játszott szerepét csak áttételesen sikerült „bizonyítani”, illetve inkább levezetni; az öngazoló céllal született hegyfalvi levelet pedig logikai bakugrásokkal sikerült felségsértő felhívássá változtatni. Azaz, a vádak jó része konstruáltnak tekinthető.

Előre eldöntött volt-e az ítélet? Batthyányt gyűlölték az udvari és katonai körök, s maga az a tény, hogy letartóztatását természetesnek tekintették, arra

mutat, hogy le akartak számolni vele. Az az igyekezet, hogy mindenáron rábizonyítsák a felségárulást; hogy hol az 1848. évi törvények értelmében fennálló miniszteri felelősségét hangsúlyozták, hol pedig az ezek érvényességét semmibe vevő katonai törvényeket alkalmazták vele szemben, szintén nagyfokú rosszindulatra mutat. Láttuk, a budai Vizsgálóbizottmány véleménye már 1849. január 25-én megelőlegezte a halálos ítélet meghozatalát, s a magukat civilizált államférfiaknak tartó személyekből álló osztrák minisztertanács már 1849. június 24-én természetesnek tekintette, hogy a grófnak a halálos ítéletet végre kell hajtani. Az a készség, ahogy a központi katonai hatóságok kiszolgáltatták őt Haynaunak, szintén arra mutat, hogy Batthyányval le akartak számolni.

Végül mindezek fényében, egyedi, különleges, vagy tipikus volt-e a Batthyány elleni eljárás? Áttekintve az 1849–1850. évi magyarországi eljárások történetét, Batthyány pere mindegyiktől különbözik. A perbe fogottak egyikénél sincs nyoma annak, hogy elítélésük alapjául döntő mértékben 1848. október 3. előtti cselekedeteiket vették volna figyelembe. A hadbíróságok több száz halálos ítéletet hoztak, ezek közül közel 130-at végre is hajtottak. Ám a vádlottak mindegyikének az 1848. október 3., illetve az 1849. április 14. utáni cselekedeteit rótták terhére. (Ez történt pl. a vele egy napon kivégzett aradi vértanú, vagy az október folyamán Pesten és Aradon kivégzett katonák és politikusok esetében.)

A haditörvényszéki eljárások a magyar törvényeket nyilvánvalóan semmibe vették, s olyan uralkodói és fővezéri rendeletek alapján indították őket, amelyek törvénytelenek voltak. Ám még ezek logikáját elfogadva is közjogi képtelenség volt az, hogy az október 3-i manifesztum alapján meghirdetett ostromállapot szabályait, illetve a katonai büntető törvénykönyvet visszamenőleg alkalmazták Batthyány azt megelőző cselekedeteire. Az október 6-i bécsi forradalom kiobbantásában játszott szerepét nem sikerült bizonyítani, a többi, október 3. utáni cselekedeteit illető vád pedig olyan súlytalan volt, hogy azokból még a fegyveres lázadás vádja is aligha lett volna levezethető pártatlan eljárás esetén. Ezen az alapon valamennyi olyan képviselőt halálra lehetett volna ítélni, aki 1848. október 3. és december 31. között részt vett a parlament munkájában; emellett hírlapi cikket írt vagy proklamációt fogalmazott meg; s esetleg részt vett valamilyen hadműveletben.

Batthyány pere tehát egyedi az 1849–1850. évi magyarországi megtorlás történetében. A nyílt és nyers politikai bosszú megnyilvánulása volt, megelőlegezett bűnösséggel és előre eldöntött ítélettel. „No, ha Batthyányt is kivégezték – mondta Batthyány egykori politikai ellenfele, az ekkor Aradon raboskodó Nyáry Pál képviselő –, úgy el sem lehet gondolni, hol lesz a véres bosszúnak vége, mert ez valóságos justizmord.”

Katona Tamás

A temetések

A kivégzőosztagot a pesti helyőrséghez tartozó vadászászlóaljból rendelték ki, sietve, hiszen az első független és felelős magyar kormány miniszterelnökének bitófán kellett volna meghalnia, de mert a felesége által becsempészett kis késsel Batthyány súlyos sebet ejtett a nyakán, akasztásról szó sem lehetett. A három vadász, Lakits, Weber és Wurda (ha ugyan jól őrizte meg a nevüket az emlékezet) pontosan és az előírásnak megfelelően célzott. A két szélről álló a szívre, a középső pedig a hatalmas homlokra. Pontosan is találtak: a Magyar Nemzeti Múzeumban megtekinthető a miniszterelnök fehér mellénye a szívtájon a golyók ütötte lyukakkal. A homlokon ütött lyukra pedig dr. Hausmann Ferenc, a Rókus Kórház kórboncnoka tett egy fekete tapaszt. A doktor munkája azonban ezzel inkább csak kezdődött, mint végződött. Koller pesti helyettes polgármester ugyanis engedélyt adott neki, hogy a szent nap, 1849. október 6. estjén egy koporsót szállítson át a Pestet övező katonai őrvonalon. A gyalulatlan fenyőfa koporsóba beletették a megölt miniszterelnök holttestét, és a szekér sötét este megindulhatott szent terhével, no meg a kocsissal, a koporsócipelésre elvitt két kórházi szolgálóval és a doktorral.

A temetőben már várták Batthyány érkezését. Szántóffy (1844-ig Ackermann) Antal, Pest-Józsefváros fiatal plébánosa állítólag meg is ásatta a sírt, de szándékosan kicsire, így aztán a koporsót nem lehetett elhelyezni a gödörben (és az akkori kor barbársá-

ga még nem alacsonyodott le annyira, hogy koporsó nélkül, összedrótózott kézzel és lábbal, arccal lefelé fordítva temesse jeltelen sírba a kivégzetteket). A sírásót hangosan megfeddte – de azért összekacsintott vele –, majd a szekér koporsóstul megindult visszafelé. Az örök alighanem elégedetten könyvelték el, hogy Hausmann doktor takarékos ember, és az üres koporsót visszaviszi a kórházba.

Szántóffynak később is volt baja az osztrák hatóságokkal temetés miatt. 1854 novemberében ő temette Vörösmarty Mihályt. A Vasárnapi Ujság képet is közölt a temetésről. Ott van rajta Vörösmarty özvegye az árvákkal, Deák Ferenc, aki a költő és felesége, Csajághy Laura kérésére magára vállalta, hogy az árvák gyámja lesz, és maga Szántóffy főpapi díszben, immár mint budavári prépost-plébános, amint a szertartást végzi. A szertartási szövegeken kívül azonban egy árva szót sem volt szabad szólania. Olyan nagy volt az osztrák félelem, hogy tüntetéssé változik a temetés, hogy még öt évvel a szabadságharc leverése után is ehhez a szégyenteljes tilalomhoz fordultak!

Batthyány holttestét már a Rókus Kórház papja, Déry Mihály beszentelte a kivégzés estjén, éjszaka pedig „...a pesti Szent Ferenciek boldog emlékü zárdafőnökének szíves beleegyezésével még ugyanazon éjjel a Szent Ferenciek kriptájába lőn áthelyezve; éspedig az akkori általános rémület és fájdalom miatt csak ideiglenesen, vagyis oly szándékkal, hogy kedvezőbb idők beálltával a Batthyányak

birtokán levő családi sírboltba fog átszállíttatni. Azonban az évek mindig komorabb-komorabb alakban váltván fel egymást, a grófi család tanácsosabbnak vélte a hullát véglegesen a ferenciek kriptájában meghagyni” – írta le utóbb az eseményt Déry.

A boldog emlékű zárdafőnök Dank Agáp volt, akit Pesten sokan fekete-sárgának tartottak, hiszen 1849 februárjában Ferenc Józsefért mondott könyörgést a templomban. Most annál határozottabb hazafinak bizonyult. Szántóffy látogatásakor azonnal vállalta a holttetem elrejtését a kriptában – pedig könnyen találhatott volna kifogásokat.

Dank Agáp szavait Beszédes Kálmán jegyezte le. Halljuk tehát az ő szövegét:

„Az éj beálltával Agáp szertartásos ruháit felölté; kis keresztet vőn kezébe, s egy szerzetestársával, ki szenteltvíztartóval s viaszgyertyával látta el magát, a kijelölt órát nyugodtan várta. A zárda Hatvani utcai falkerítésének kapuján – hol most az oda később beépített boltok állanak –, éjfél tájban a csengetyűvel való jeladás elkerülése végett őrt álló szerzetesek, észrevevén egy kocsit érkezett, s egyikük ezt Agáppal tudatván, az társával együtt azonnal megjelenik, s ketten magukra maradva a kaput kinyitja... Két kórházi szolga kitakarván leemelé a nehéz terhet, s a kis menet megindult; a szolgálattelvő szerzetes elöl, utána a koporsót cipelő két kórházi szolga, ezek után Dank Agáp lépdelt. Ahol a templomban, a főoltárral szemben állva jobb kéz felől az első, Szűz Máriáról nevezett mellékolttár van, onnan emelkedik a torony, mely, mint tudva van, csak később emelkedett Agáp által összekoldult összegből mostani magasságára; ez alatt van a kriptá, s a hely, melyet Dank az itteni sírűregék

sorában kiszemelt, az említett oltár alatti sarokban volt. Ezen sírboltba indult a gyászmenet. Itt lent négy egyén volt jelen szemtanúként Magyarország első miniszterelnökének, gróf Batthyány Lajosnak a temetésén.”

Beszédes nagyvonalúan megfeledkezett Szántóffyról, pedig a kiállított temetési oklevélből tudjuk, hogy a józsefvárosi plébános is ott volt a koporsó sírűregbe helyezésekor.

„Másnap – folytatja tovább Beszédes – a gyengén beszegzett koporsó fedelét néhány szerzettársainak jelenlétében Dank felemeltette. A feketére mázolt közönséges fenyőfa koporsóban a holttetem feje alatt forgács volt, ruhája fekete bársony házi zekéből s fekete posztó pantallóból állt, homlokán fekete tapaszvászson fedte azon pontot, hol a golyó átfúródott. Az arkifejezésnek méltóságát a szenvedés, sőt a halál sem volt képes eltorzítani; mintha csak aludnék. Ismételt beszentelés után a koporsó fedelét kellően beszögezve, a holttetemet fejfelé elhelyezvén a sírűregben, azt megbízható kőművesek segítségével erősen befalazzák, az üreg nyílásához vörös márványkővet alkalmazván, melynek belső felén ezen felirat volt bevésve: 1849-dik évi October 6-án az Urban elhunyt G. B. L. áldás és béke hamvaira.”

Az özvegy minden évben természetesen elzarándokolt a kriptába. Ferenc Józsefnek soha nem bocsátott meg – bár Erzsébet királyné mindent elkövetett, hogy Batthyánynét megbékítse. A kiegyezés után sem kért vissza semmit az önkényuralom által elkobzott óriási birtokokból. (A kincstár addigra egy stájerországi birtok kivételével mindent elkótyavetyélt.) Készpénzért visszavásárolta Ikervárt, az Ybl által gyönyörű természeti környezetbe varázsolt kastélyt, amely szerelmük és

házasságuk első, még boldog éveinek színhelye volt. Rákóczi óta ekkora anyagi áldozatot a hazáért senki nem hozott. Tartotta magát a férje búcsúlevelében olvasható mondathoz: „A te vagyondod elég leend nekik; jobb egy szerény sors, mint alamizsna azok kezéből, kik őket árvákká tettek.” Ferenc József koronázásának napján egész Pest gyönyörűen ki volt világítva – egy ház kivételével. Az egyetemi hallgatók be akarták verni annak a hazafiatlan személynek az ablakait, aki tüntetően nem vesz részt a nemzet ünneplésében. De amikor meghallották, hogy a ház özvegy gróf Batthyány Lajosnéé, szegyenkezve lerakták a köveket, és elvonultak.

1870-ben elérkezett az idő, hogy Batthyány búcsút vegyen a ferencesektől. Március 29-én vették ki a széteső fenyőfa ládát a kriptából. A hatalmas barna szakáll még megvolt, a koponya homlokán ott volt a golyó nyoma, és a koponya alatti faforgács át volt itatva vörösesharna színnel. A miniszterelnök vére festette meg. Most már díszes koporsóba helyezték a földi maradványokat. A korábban betűkkel befelé elhelyezett vörös-szürkés tábla mellé hófehér márványtábla került. „E sírúregben őrizték keresztényi kegyelettel a budapesti (IV. ker.) ferencrendiek a rémuralom áldozatául esett Batthyány Lajos gróf Magyarország I. alkotm. minister elnökének általuk hazafias bátorsággal iderejtett tetemét 1849. évi oct. 6-ától 1870. évi junius 9-éig.”

Maga a gyászszertartás természetesen a pesti ferences templomban ment végbe a kövön megjelölt napon. A gyászmisét a szombathelyi megyés püspök, Szabó Imre mutatta be, aki maga is üldöztetést szenvedett 1849 után. Dank Agáp már nem lehetett jelen. A pápa a ferences szerzete-

sek második legnagyobb méltóságára emelte: ő lett a szerzet fődefinitora. A hideg római kolostorban Dank Agáp tüdőgyulladást kapott, és 1870. május 8-án meghalt.

Kitűnő ember volt azonban az utóda, 1848 és 1849 töretlen és törhetetlen híve, a szabadságharc idején az érsekújvári gimnázium kiváló tanára, a XVI. század eleji, többek közt a négyezer soros Szent Katalin-legendát tartalmazó Érsekújvári kódex és a róla elnevezett Piry-hártya megtalálója: Piry Cirjék. Ő mondta a gyászbeszédet. Nagyszerű beszédet mondott, alapigéjét Jézus, Sirák fiának (Ecclesiasticus) könyvéből merítve: „Fiam! A halotton könnyezz – takarítsd el testét szokás szerint, és ne hanyagold el az ő temetését.”

A templomban gondosan kijelölték a helyeket a család, a Batthyány-kormány még életben lévő tagjai és Andrassy Gyula gróf kormányának tagjai számára. Egy hely mégis üresen maradt: Deák Ferencé. A templom körül olyan óriási és sűrű volt a tömeg, hogy a hatalmas erejű Deák sem tudott utat törni magának, hogy kijelölt helyére jusson. Csak a menethez tudott végül csatlakozni.

„Igen, most kívánja közös részvétellel véghezvinni e nemes város s vele a nemzet azt, mit húsz év előtt az akkori hatalom tenni nem engedett. Akkor a megszentelt szokást érvényesíteni ama zordon idők tiltották, de most az önkénytelen mulasztást fényesen helyrehozni szent feladatának tűzte ki a hazafiúi kegyelet, mert a megboldogultban a már – Isten jóvoltából – kiderült szabadság és alkotmányosság nemzeti vértanúját ismeri és tiszteli.”

Piry igyekezett tapintatos lenni, de amikor a golyó nyomát említette, mely a szétroncsolt magas homlokokon ma is látható, akkor úgy tetszett, mintha a

Nemezis nemtője lebbentette volna meg egy percre sötét szárnyait. Mikor pedig az országszerte tisztelt özvegyet szólította meg, minden szem a gyászoló nemes alakja felé fordult, s a szemekben a meghatottság könnye csillogott – hogy egy szemtanú, Halász Imre miniszterelnökségi sajtófőnök visszaemlékezését idézzük. Végül felhangzott Komócsy Józsefnek Mosonyi Mihály által zenésített gyászdala, amely így kezdődik: „Hajtsátok meg a zászlókat le a földig.”

A gyászmenet nem a mai Kossuth Lajos utcán indult meg – az akkor csak fele olyan széles volt, mint ma –, hanem a Kecskeméti utcán, a Múzeum körúton és a mai Rákóczi úton jutott el a temetőig. A menet eleje már ment be a temetőbe, a vége pedig még jött

ki a templomból: állítólag kétszázezer ember vett részt a menetben, csaknem annyi, mint ahány lakosa az akkori Pestnek, Budának és Óbudának együttesen volt.

Igen, valóban egy egész nemzet gyászolt és emlékezett. Akkor még volt Batthyány-kultusz. Később egy másik kultusz háttérbe szorította. Most, a Batthyány-emlékévben illő volna újra emlékezni rá. Azóta megépült, sőt az utolsó években megszópult a miniszterelnök mauzóleuma, és ha némi késéssel is, de jövőre a budai Batthyány téren végre szobra is lesz annak a miniszterelnöknek, aki életét is odaadta a nemzet Isten és természet adta jogainak, az uralkodó által szentesített csodálatos törvényeinek védelmében.

HÖF BATHYÁNY LAJOS, AZ 1849-BEN OKTÓBER 6-ÁN KIVÉRTÉSELT ELŐ BÍRSÁG MINISZTERELNÖK, Püsteros haláláig által rendezett 1876. évi június hó 9-én, nagyszemélyes végeményi országos temetés

DIE LEICHEN-FERDE DES HERZOGS LUDWIG BATHYANY 1ter UNG. MINISTEN-PRÄSIDENTEN, im wählten am 6. des Oktobers 1849. durch die k. k. Hofkapelle in Pest, am 9. Juni 1876 im grossen öffentlichen Begräbnisse

* Die Leiche wurde in der Hofkapelle in Pest am 6. Oktober 1849 durch die k. k. Hofkapelle in Pest, am 9. Juni 1876 im grossen öffentlichen Begräbnisse
 * Die Leiche wurde in der Hofkapelle in Pest am 6. Oktober 1849 durch die k. k. Hofkapelle in Pest, am 9. Juni 1876 im grossen öffentlichen Begräbnisse
 * Die Leiche wurde in der Hofkapelle in Pest am 6. Oktober 1849 durch die k. k. Hofkapelle in Pest, am 9. Juni 1876 im grossen öffentlichen Begräbnisse
 * Die Leiche wurde in der Hofkapelle in Pest am 6. Oktober 1849 durch die k. k. Hofkapelle in Pest, am 9. Juni 1876 im grossen öffentlichen Begräbnisse

Dobszay Tamás

Batthyány Lajos a nemzeti emlékezetben

Az első felelős magyar miniszterelnökkel méltatlanul bánt az utókor. Nem az elsők közt szokott az emlékezőknek eszébe jutni a polgári átalakulás korából, megalapozóinak sorából. A reformkor kezdeti szakaszából leggyakrabban Széchenyi, esetleg az árvízi hajós, Wesselényi, a negyvenes évekből meg Széchenyi és Kossuth alakja idéződik fel. A forradalom szimbólumává Petőfi vált, a szabadságharc jelképévé ismét elsősorban Kossuth, míg az önkényuralom éveinek helytállása és a kiegyezés Deák nevével kapcsolódott össze. Batthyány emlékét a szélesebb közvélemény hovatovább csak mártíruma miatt ápolja. Örökmécseszt állítottak kivégzése helyére, mauzóleumot kapott a nemzeti sírkertben, de egész alakos köztéri szobrot a közelmúltig a fővárosban nem, noha az általa betöltött tisztség és szerep a vezéregyéniségek közt jelöli ki a helyét.

Mi az oka a kollektív feledésnek? Hiszen senki nem vonja meg tőle a tiszteletet – arcéle mégis homályosabb, mint a többi jeles korszereplőé.

Minden bizonnyal Batthyány személyiségében keresendő az első ok. Az előkelő nagyúrral nem volt könnyű a kortársaknak sem személyes kapcsolatot tartani. Kimért viselkedését sokan érezték-értelmezték gőgnek, s ebben bizonyos volt is némi igazság. A népszerűség helyett vezéri szerepének elismerését igénylő, határozott politikus elsősorban nem a szeretet jeleire várt környezete részéről. Persze, ha viharos gyermekkorára, apa nélküli felnövekedésére, az anyai szeretet és közelség hiányára gondolunk, egyes viselkedési sajátosságok, vonások más magyarázatot is kaphatnak. Így vagy úgy, de a tisztelet, az elismerés dacára Batthyány irányában csak legszorosabb baráti körében beszélhetünk kifejezetten szeretetről, ami azután az utókor ítéletét is befolyásolhatta.

A környezet és a személyiség konfliktusát más vonatkozásban is figyelembe kell venni. Batthyány anyanyelve a német volt, iskolaéveinek legnagyobb részét sem idehaza töltötte. Sem magyar nyelvtudása, sem szónoki tapasztalata nem volt mérhető a hazai politikustársakéhoz. Az egykorú magyarországi iskolai képzés gerincét adó gimnáziumban kiemelten tanulták a latin orációt. Az erősen retorikai iskolázottságú, utóbb a megyei köztanácskozásokon és az országgyűlési tapasztalatokon edzett magyar politikusok méltán számítottak az osztrák kortársak szerint is félelmetesen kiváló szónokoknak. Egy ilyen politikai közegben a tapasztalatlanabb, magát nehezebben – olykor szinte nehézkesen – kifejező Batthyány lényegre törő, de szárazabb beszédei, felszólalásai nem arathattak szónoki babérokat, nem hozhattak sikereket és elismertséget.

Valószínűleg a magyar nyelvi felkészültség hiányosságai is hozzájárulhattak egy következő tényezőhöz: Batthyány igen csekély mennyiségű saját írásos forrásanyaggal segítette személyének, szerepének kutatóit és az emlékező utókort. Kortársaival összevetve meglehetősen keveset írt, s azt sem különösebben gördülékeny, érdekes vagy szép magyar nyelven, így írásos munkásságának eszté-

tikai értékei sem ellensúlyozzák a mennyiségük okozta hátrányt. Az egyébként szintén nem grafomán, viszont kitűnő szónok Deák beszédei és írásai hat kötetet töltenek meg. Széchenyi művei több folyóméternyi helyet igényelnek a könyvtárakban. A hírlapíróból lett politikus, Kossuth több száz cikke mellett számos más formában rögzítette s adta részben közre gondolatait, véleményét. Batthyánynak gazdasági szakkérdésről írt egyetlen sovány szakcikke mellett reformkori beszédei egyetlen kisebb kötetet töltenek meg. Csak a papírt emésztő, sokszor inkább hivatali rutint, mint személyes véleményt tükröző kormányzati munka eredményezett számottevő írásos hagyatékot. Ez utóbbi iratok a személyiséget jellemző határozottabb irányultságot inkább csak összességükben mutatnak.

Batthyány – számos kortárstól eltérően – naplót sem vezetett, és levélíróként sem volt különösebben szorgalmas. Deákot ugyan nemegyszer rótták meg kortársai válaszáinak késlekedése miatt, ám ha aztán tollat ragadott, terjedelmes, gyakran szinte értekezésszámba menő levelekkel jelentkezett. Batthyány gyakrabban hivatkozott levelei viszont sokkalta rövidebbek, olykor csak pár sorosak, és inkább gyakorlati-szervezési információkat tartalmaznak. A reformellenzék vezére, az első miniszterelnök tehát nem könnyítette meg az utókor dolgát egy részletező, árnyalt Batthyány-kép alapanyagának összegyűjtésében.

Batthyány kultuszának építésében további nehézséget okozott a politikus-pályája rövidege, amelynek terjedelme pl. a csaknem az egész évszázadot végigélő Kossuthéval időben szinte össze sem vethető. Deák is – igaz, hosszabb szünetekkel – négy évtizeden át volt meghatározója a magyar közéletnek. A kor legjelesebbjei közül talán csak Petőfi üstökösszerű, tüneményes pályája hasonlítható rövidegében Batthyányéhoz, de a költőzsenit a fiatalság és a forradalom különleges körülményei az események középpontjába emelték.

Batthyány leszerelése, birtokainak visszaszerzése és önálló életének megkezdése 1831 után illeszkedik bele a hazai életbe. Ám még ezután is évek kellettek, míg a birtok rendbetétele, az anyagi függetlenség megteremtése, a nyelv megfelelő szintű elsajátítása és politikai ismereteinek, alaptájékozottságának megszerzése után, 1839-ben valóban ki mert lépni a politika küzdőterére. Nem egészen tíz esztendő – ennyi jutott a politikából az első magyar miniszterelnöknek, hiszen 1848 őszén már a kormányhatalomból kiszorult, védekezésre, öngazolásra kényszerülő politikus, s mire politikai pályakezdésének tízéves évfordulóját elérte, már fogoly, aki körül egyre szorosabbra fonódik a koncepciós eljárás béklyója.

S ha pere pontot tett rövidege ellenére is történelmi jelentőségű politikai szereplésének végére, egyben életének is végét vetett, megfosztva őt az oly sok kortársnak megadatott lehetőségtől, akik még évekig-évtizedekig magyarázhatták, értelmezhatték – olykor átértelmezhatték – utólag saját szerepük egészét, megvilágíthatták pályáivuk kritikus, homályos vagy félreérthető pontjait.

A politika sem tudott mit kezdeni Batthyány terhes emlékével. Az őt kivégző önkényuralmi rendszer természetesen mindkét periódusában hallgatott róla. Bár a vezetésben is akadhattak olyanok, akik nem értettek egyet kivégzésével, sőt annak hibás, hasznot nem hajtó, de annál nagyobb morális presztízvesztéseget okozó voltát idővel minden bizonnyal az uralkodó legszűkebb környezete is beláthatta, a kiegyezésig nemigen volt mód megtalálni azt a formát, amely az uralkodó megalázása nélkül állítja helyre Batthyány emlékét. S bár a '67-es Deák-szerephez igazítva kissé átstilizált Batthyány alkalmas lett volna

a kiegyezés szimbólumának szerepére, az ő kivégzésében személyesen felelős uralkodó iránti kímélet, a kiegyezés kedvező légkörét veszélyeztetni nem akaró tapintat megakadályozta ezt. Bármilyen formát választhatott is a kiépülő rendszer Batthyány kultuszának ápolására, Ferenc József számára mindenképp kínos lett volna. Így aztán a dualizmus fél évszázada háttérbe tolta Batthyány emlékét, s Deákot vagy éppen a kiegyezés ellenzőjét, Kossuthot éllette. Az ellenforradalmi korszak viszont a konzervatív vagy konzervatív reformer szerepbe tolt Széchenyit választotta ideológiai szimbólumául, aki mellett megint csak nem lehetett szerepe annak a személynek, akit a főhős ráadásul gyakran támadott. 1948 után a forradalmi ideológiának Petőfi és Táncsics, esetleg Kossuth személye bizonyult alkalmasabb jelképnek.

Batthyány „elfeledésében” szerepe van annak a ténynek is, hogy őt nehezebb más korszereplőkkel ellentétpárba állítani. A köztudat a történelmet szívesen írja le egymással vitázó, megküzdő személyek ellentéteként: Széchenyi emléke azonnal előhívja legismertebb vitapartnerének, Kossuthnak az alakját. Kossuth felidézése az eseménykörnyezettől függően Széchenyit, Görgeit vagy Deákot juttatja a legkevésbé tájékozottaknak is eszébe. Az emlékezés logikai vagy még inkább pszichológiai mechanizmusa felnagyítja, könnyebben megjegyezhetővé teszi azt a személyiséget, akiről saját vélt „ellentétpárja”, a másik küzdőfél is felidéződik. A viták, ütközések a politika lényegéhez tartoznak, ezért aki ezekben nemcsak szerepel, de központi alakja az ellentétpárnak, azt felértékeli az emlékezet. Mindehhez hozzájárul a korszak magyar iskolai műveltséganyagának antik-humanista jellege, latinos, deákos hagyománya is, amely megalapozta, illetve felerősítette ezt a kézenfekvő ábrázolásmódot: a plutarkhoszi „párhuzamos életrajzok” a történelmi emlékezés megfelelő keretének, önkéntelenül alkalmazott technikai eszközének tűnhetnek.

Batthyáynak nehéz helyet találni az ilyen kétpólusú gondolati szerkezetben. Mire elhelyezkedett kora politikai életében, addigra kialakult az egyik meghatározó törésvonal a mérsékelt középutas és az ellenzéki liberalizmus között, s a két oldal már összekapcsolódott egy-egy nagy súlyú, meghatározó személyiséggel. Ráadásul Batthyány eleinte bizonytalan volt saját útválasztásában, s mire vezető politikussá ért, addigra az általa vezetett irányzat végképp Kossuth nevével forrt össze. Utóbb, '48 folyamán és kapcsán mintha ismét felmerülne a lehetőség arra, hogy az immár „radikalizálódó” Kossuthal szembeállítva egy valamiféle „békepárti”, a Habsburgokkal való megegyezést kereső irányzat megszemélyesítője legyen. A magyar politika vezető csoportja azonban 1848 áprilisától az év júliusáig végéig lényegében egységes állásponton volt a magyar önrendelkezés épségének megtartását illetően. Ezt követően pedig a birodalmi vezetésnek a magyar önállóság korlátozását célzó törekvése esélytelenné tette a megbékélést. Mivel ezt az 1848-as áprilisi törvények alapján Kossuth sem zárta ki, másfelől az udvar engedményeket követelő álláspontja az elvhű hazafi Batthyány számára sem volt elfogadható, dinasztikus lojalitása dacára sem látta esélyét, értelmét egy Kossuthal szembeni fellépésnek. Ideje sem volt rá, hiszen szeptemberben még a válság megoldására tett erőfeszítések kötötték le erejét, majd sérüléssel járó balesete, illetve politikai legitimitációjának megerősítését célzó újválasztatása miatt egy már kész helyzetben kapcsolódhatott be újra az év végén a politikai életbe.

Mindehhez hozzá kell tennünk, hogy Batthyány jelleme, vezéri hajlama és ambíciója nem szélső vélemények megjelenítését, hanem – elvi következetes-

sege dacára is – az egy elvet valló irányzatok közötti egység megteremtését vagy legalább egyensúlyozását, egyeztetését jelölte ki számára feladatként. Politikai barátai-szövetségesei közt tehát inkább közvetített, igazi ellenfelei felé viszont leghatásosabban nem ő, hanem nálánál jobb szónokok, írók képviselhették a közös álláspontot.

Batthyány szerepének háttérbe szorulásában furcsa módon szerepe volt a történetírásnak is. A dualizmus korában professzionalizálódó történettudomány eleinte – a bécsi források hozzáférhetetlensége miatt – nem tudott kellően mély és részletező képet kialakítani. Két ellentétes elvárást tükröző álláspont fogalmazódott meg tevékenységével kapcsolatban: a kortársak egy része Béccsel, más része a forradalommal és Kossuthtal szembeni „erélytelensége” miatt marasztalta el a miniszterelnököt. Nagy hatása volt a családdal szoros személyes kapcsolatot ápoló Horváth Mihály Batthyány-képének, aki erőteljesen kihangsúlyozta a „mártír-miniszterelnök” tevékenységének törvényességét, a Habsburgok iránti lojalitását. Furcsa módon az utóbb megnyíló levéltárak anyaga is eleinte mintha ezt az értékelést támasztotta volna alá. A per anyagát először elemző Károlyi Árpád ugyanis túlságosan is hitt forrásainak, a halálos ítélettel fenyegető perben magát védő s ezért saját szerepét talán a valóságosnál is lojálisabbnak mutató Batthyány vallomásainak. A XX. század derekán az ellentétes elvárást megfogalmazó megítélés kapott ideológiai megerősítést a kiépülő kommunista kultúrpolitikától. A lojális miniszterelnök korábbi képe ekkor a további forradalomtól elhatárolódó, az udvarral, a reakcióval szemben naivnak, gyengének bizonyult, sőt azzal az országgal önrendelkezése rovására alkudozó arisztokrata ábrázolásává deformálódott. Ezzel ellentétes vélemények nem tudtak a szélesebb köztudatban érvényesülni.

A historiográfiai fordulatot az 1970-es, 1980-as évek hozták meg. Urbán Aladár a miniszterelnököknek a honvédelem megszervezésében játszott döntő szerepét mutatta ki, s helyesbítette az e téren kialakult téves értékelést, amely már 1848 folyamán Kossuthnak tulajdonította a sikeres harcra való felkészülés érdemét. A nyolcvanas évek elején a Századok című folyóirat már egész számat szánt Batthyány pályafutása elemzésének, amelynek szerzői (például Urbán Aladár, Szabad György, Gergely András) meggyőzően igazolták kimagasló szerepét a polgári átalakulásért folytatott küzdelem vezetésében. Ezt az értékelést azután elmélyítették a Batthyány tevékenységének egyes szakaszait bemutató monográfiák. Meghatározó volt Urbán Aladár Batthyány miniszterelnökségéről szóló kötetének megjelenése, míg a reformkori pályaszakaszra nézve Molnár András, a külpolitikára Erdődy Gábor, a nemzetközi környezetre pedig Gergely András munkássága említendő. Urbán Aladár jelentette meg Batthyány miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratait, míg a reformkori szereplést Molnár András dokumentálta beszédeinek, leveleinek, cikkének kiadásával. Közben Erdődy Gábortól szélesebb közönség számára is megjelent szöveggyűjtemény és életrajz, így manapság a korábbinál jóval terjedelmesebb és műfajilag is gazdagabb anyagból meríthet a művelt közvélemény Batthyányt illetően.

Ma már más színben s felértékelt jelentőséggel látjuk Batthyány szerepét, aki határozott, kockázatvállaló, ambiciózus, biztos kezű vezérnek bizonyult a reformkorban, s aki döntő szerepet játszott a polgári átalakulás törvényi megalapozásában, valamint az önrendelkezést biztosító alkotmányos áttörésben, utóbb az eredmények konszolidálásában, védelmezésében.

„Batthyány és...” – e rovatunkba ilyen felütéssel kértünk írásokat történészektől és feltételeztem a témára és az ő történelmi alakjára, tragikus sorsalakulására, a kor miliókére fogékony irodalmároktól, hogy a zászlóhajtást az első magyar miniszterelnök előtt a főhajtás egyéni gesztusaival gazdagíthassuk.

Csorba László

Férfibarátságban Teleki Lászlóval

Teleki László az erdélyi eredetű grófi család Magyarországra átszármazott ágából e néven a harmadik. A drámaíró akadémikus, a párizsi diplomata, a liberális politikus 1861 áprilisában Magyarország legnépszerűbb embere volt – de május elején már öngyilkos halott.

Igazi, bizalmas férfibarátság volt az övék – és olyan erős politikai szövetség, amely hozzájárult a hazai polgári átalakulás reformkori és forradalmi szakaszában a magyar történelem alakításához.

Sok a hasonlóság közöttük: származásukra büszke, rátarti főnemesek, akik bizonyos formák betartását a mindennapi életben is megkövetelik környezetüktől – miközben politikailag a demokratikus eszmék úttörői és szószólói. Mindketten mintha a Széchenyi István megálmodta főúri reformercsapat megvalósítására születtek volna – ehelyett legalább annyit vitatkoztak övele, mint a konzervatív ellenfelekkel. Mert Széchenyi programadó zsenije a harmincas években járt zenitjén – a tizenhat évvel fiatalabb Batthyány és húsz évvel fiatalabb Teleki viszont már a negyvenes évek bajnokai, akik szükségképpen mást és máshogy látnak és mondanak, mint a lezajló változások számos elemét már nem érzékelő „magyar civilizátor”.

A barátság korai szakaszában ugyan némi „kakaskodó” összeveszés is előfordul, de viszonyuk alapkaraktere a gondolkodás és érzelmek azonosságán alapuló, mély bizalom. Ez a „férfiszolidaritásnak” olyan klasszikus terréniumaira is kiterjed, mint pl. a házasságon kívüli szerelmi kapcsolatoknál a „falazás”: Teleki egy alkalommal Bécsbe siet, hogy barátja barátnőjével a vizsályt elsimítsa, máskor a feleség figyelő aggódását „szereli le” elterelő információval. Nincs joga az utókornak megítélni e „veszedelmes viszonyok” erkölcsi tartalmát – de számon kell tartania, mert mutatja a két férfi kapcsolatának mélyebb dimenzióit.

Ám e barátság történelemformáló ereje természetesen elsősorban a politikai együttműködés terén érvényesült. Egyetlen példa legyen a tükörcserép, amelyben híven látható a hatásmechanizmus egészének működése. 1840. április 22-én, a Pozsonyban tanácskozó rendi országgyűlésen mindketten felszóltak a szólásszabadság tárgyában. 1836-tól ugyanis a Metternich kancellár irányította birodalmi vezetés erőszakos úton próbálta felszámolni a magyar liberális reformellenzékét. A vezért, Wesselényi Miklóst, továbbá másokat (köz-

tük a politikai nyilvánosság megteremtésében élenjáró Kossuth Lajost) koholt perekkel börtönbe zárták. Mivel a vád az volt, hogy pusztán azzal, hogy a kormányt bírálták, egyben felségsértést követtek el, a megyék nemessége a szólás szabadságán esett sérelemként tiltakozott a jogsértő intézkedések ellen. Az udvar végül belátta kudarcát, és az 1839–40. évi országgyűlésen a Deák Ferenc vezette reformerők – az újonc- és az adómegajánlás ellenében – elérték a státusfoglalók szabadon bocsátását. E vitákban szólalt fel a két mágnás jó barát, ekkor már abban a szellemben, hogy nem elég a személyes kegyelem, az amnesztia, hanem a mélyebb alkotmányos sérelmet kell valahogy kiküszöbölni. De Batthyány és Teleki azon a napon valami többet, valami egészen különlegeset produkált: olyasmit, amit nyugodtan a politika igazi magasiskolájának nevezhetünk.

A főrendi ellenzék tagjainak politikai együttműködése nemcsak a feladatok megosztásában érvényesült (vagyis hogy melyik kérdésben kik szólalnak fel), hanem mélyebben is: a viták során az érveket is mintegy „felosztották” egymás között. A napirendi témákra való felkészülés során a vezéreknél tartott értekezleteken azt is megbeszélték, hogy a sorban felszólaló ellenzéki szónokok milyen érvekkel, milyen gondolatokkal vívjanak meggyőződésük mellett. A választásban nyilván szerepet játszott a személyiség, az alkat, a temperamentum különbözősége – de az a taktikai számítás is, hogy a közönség ne unja meg a témát, hogy az ellenzéki „kórus” polifon legyen, hogy a felszólalások mindegyike mást és mást hangsúlyozzon a közös mondanivalóból. Innen nézve válik különösen érdekessé az, ami az említett, április 22-i felsőtáblai ülésen történt.

Előbb Teleki László emelkedett szólásra, és arra vállalkozott, hogy röviden, de velősen szétzúzza a metternichi politikát védő konzervatívok érvelését. Vannak, akik csak az egyes személy sérelmét látják, de nem az egész hazáét – ragadta meg a logikai fonalat bevezetőjében –, de ő nem, „mert világos előttem, hogy ugyanaz, mely eddigelé csak néhány polgártársaimat sujtotta, engem is fenyeget, s a közállomány minden egyes tagját”. Mert mi a nagyobb sérelem – tette fel a döntő kérdést –: az, hogy egy konkrét esetben jogtalanság történt, vagy az, hogy ez bárkivel bármikor megtörténhet? Vajon elég annyit elérni, hogy Wesselényivel és Kossuthal ilyen többet ne történjen, vagy valójában azt kell biztosítani, hogy senkit se üldözzenek azért, ha olyat tesz, amit megenged a törvény? A következtetés világos: azért nem elég a személyre szóló kegyelem, az amnesztia – mert az újabb sérelem lehetőségét nem szünteti meg! Az állítást nyilvánvaló gazdasági példa illusztrálja: a nem fizető adós elleni törvények sem csupán a konkrét károsult érdekét szolgálják, hanem mindenkiét: hogy ilyen eset lehetőleg soha többé ne fordulhasson elő.

Milyen érvek szólnak a kormány tettei mellett? Vannak – kezdi ezek sorát Teleki –, akik szerint a cél a kormányhatalom mindenáron való biztosítása, mert nem működhet a hatalom, ha az alattvalók nem engedelmessé válnak – ezért jogos megfenyíteni azt, aki ellenáll. Ugyanígy nincs társadalmi rend, ha a függetlenül hozott bírói ítéletet vitatni lehet. A két érv demagógiáját a református Teleki egyháztörténeti érveléssel mutatja ki: a bírói ítélet igazságtartalmának társadalmi megbeszélését csak úgy lehetne ellenezni, „amint tiltja a vakbuzgó a gondolkodást a hit ágazatai felett”. Vajon „nem természetelleni-e?” azon elv, hogy ne lehessen felelősségre vonni azt akinek kötelessége a „nemzet leg-

becsesb kincse”, az alkotmány és a törvények betartatása? Hiszen az egész országgyűlési tevékenységnek nincs értelme, ha a hozott törvény betartásáról nem lehet felelősségre vonni annak alkalmazóit: a kormányt és a bírót! Hiába alkotnak a nemzet küldöttei bármilyen üdvös szabályokat, ha azok megvalósulását nem ellenőrzik. Abszurd helyzet, hogy jogod van parancsolni, de nincs jogod ellenőrizni, hogy a parancsod betartották-e! Mert „mindenkor nagyobb bizodalmat ébreszt az, kiről meg vagyunk győződve, hogy a törvényeket még akarátja ellen is megtartani kénytelen, mint kinek az csupán lelkiismeretére bízatik”.

Sőt, van aki ezt az abszurdumot még azzal is tetézi, hogy azt állítja: a kormány parancsának akkor is engedelmességre kell, ha az törvénytelen. Pedig azonnal belátható, érvel Teleki, hogy ezen az úton az alkotmányt fokozatosan meg lehetne változtatni (mert ha nem kérhető számon a törvény, akkor rendeleti úton bármilyen korábbi törvény rendelkezése módosítható) – márpedig ezt nyilván az érv megfogalmazója sem akarja.

Azt az érvet, miszerint „a fejedelem és kormány egyet teszen”, cáfolják a rossz tanácsosok büntetéséről szóló régi törvények – mert hát kik is a tanácsosok? Természetesen ők alkotják a kormányt. Ha állna az, hogy ők az uralkodóval azonos elbírálás alá esnek, akkor a kormánynak is szentnek és sérthetetlennek kellene lennie – ám akkor minden sérelmi panasz egyben felségsértési ügy lenne, hiszen a király esküt tett a törvények megtartására, így mindenkor azzal vádolhatnák, hogy ezt az esküt nem tartotta be! Vagy pedig a király személye sem szent – és akkor odavan a Monarchia fennállásának egyik legfontosabb alapelve.

Az egyik foglyot levelezés miatt ítélték el – ekörül újabb logikai lehetetlenségek találhatók. Hiszen ha egy levelet szabad írni – márpedig szabad –, akkor tízet és százat is szabad, és pénzért sem tilos árulni azokat. Ha pedig Kossuth bűne az, hogy az országgyűlési véleményeket tovább terjeszteni akarta, akkor a követeket még inkább meg kellene büntetni, hiszen ők a szerzői azoknak az elveknek, amelyeket az újságíró csak terjesztett!

Teleki a végén a kormánypolitika egészének súlyos elhibázottságát érzékelteti, amikor arra figyelmeztet, hogy „a kormány akkor érti legjobban érdekeit, midőn bírói ítélet által akar olyanokat megvédeni, kiket a közvélemény felmagasztal”.

Mit lehet még ezek után érdemben mondani? Az érvek igazak, súlyosak, találóak – sem vitatkozni nem lehet velük, sem más argumentumokkal tetézni mondandójukat. Miről beszélhet ezek után Batthyány? Ám itt mutatkozik meg az igazi tehetség – és egyben a szellemi nagyság is. Hirtelen érzékelhetjük, hogy valóban nem csupán rang, vagyon és ambíció, hanem ész és tudás is döntően közrejátszott abban, hogy Batthyány Lajos gróf lett a negyvenes évek közepére a reformellenzék vezére. És egyben persze a munkamegosztásos kooperációt is felismerhetjük a grófi barátok politikai duettjében.

Batthyány ugyanis már nem foglalkozik a konkrét érvekkel – hanem csak azzal a konkrét szituációval, amelybe a főrendek a szólásszabadsági sérelemmel kapcsolatos, immár huszonharmadszori (!) üzenetváltás során kerültek. Váratlan logikai bravúrt hajt végre, amikor mágnástársai támogatását nem tartalmi, hanem olyan formai megfontolásból kéri, ami ugyanakkor a liberális

politizálás egyik legáltalánosabb alapelvéből következik. A gróf itt mesterfokon alkalmazza a reformellenzéknek azt a módszertani fogását – amelyet hasonló virtuozitással műveltek a többiek is, Wesselényi és Kölcsey, Deák és Kossuth –, miszerint a rendi alkotmányosság formavilágát úgy kezeli, mintha az pusztán „fokozatban” különbözne a polgári szabadságjogok rendszerétől. Vagyis a főrendeknek azért kell elfogadniuk valamely liberális alapelvet (például a miniszteri felelősséget), mert az már „tulajdonképpen” benne van a rendi alkotmányban is (lásd: hűtlen tanácsosok felelősségre vonása). A módszer nemcsak az ingadozók serkentését szolgálta – maguk az ellenzéki vezérek is sok esetben hitték azt, hogy a „hazaszerző ősök” már ezer évvel korábban rendelkeztek egy Montesquieu vagy egy Rousseau bölcsességével, és csupán a „bécsi ármány” és „absolutizmus” szűkítette le később az általános emberi jogokban részesülő egész nemzetet csupán a kiváltságoltak körére.

A kezdő gondolat meghökkenítő voltát akkor érzékeljük igazán, ha tudjuk, hogy – valamiképp nyilván a formálódó közvélemény nyomása ellenében – ekkoriban már a főrendi felszólalások visszatérő sztereotípiája volt az arra való hivatkozás, hogy mindenkinek joga van a meggyőződését követni, még akkor is, ha az a többség véleményével ellenkezik. Ám ha nemcsak az alkotmány betűjét, hanem annak szellemét is nézik – vezeti fel gondolatát az ellenzéki vezér –, akkor immár abban az esetben is az alsótábla javaslatát kell elfogadniuk, ha annak tartalmával nem értenek egyet, ha az meggyőződésükkel ellentétes! Miért? Mert az alkotmányos szellemből nyilvánvalóan az következik, hogy az országgyűlésen végső soron a nemzet akaratának kell érvényesülnie, amelyet természetesen az alsótábla többsége fejez ki hűen – márpedig immár huszonharmadszorra derül ki világosan, hogy a főrendek többsége ezzel szemben áll. Ám vajon „kétkedik valaki azon, hogy ezen tábla majoritása csak egy igen csekély minoritás vágyait képviseli”?

Az ellenzéki vezér beszédében természetesen rejtetten benne volt, hogy a felsőtáblát nem tekintette a törvényhozás ugyanolyan súlyú elemének, mint az alsótáblát. Ezért is jelenthette ki, hogy ha mármost a felsőtábla immár világosan látja, hogy a nemzet többsége nem vele, hanem a rendekkel tart, akkor kötelessége engedni még akkor is, ha tartalmilag nem ért egyet – zárja gondolatmenetét Batthyány –, mert ellenkezése kormányzati válságba sodorná az országot, márpedig az, aki a törvények uralmát és a közjót követi, ezt semmiképp sem akarhatja. Az alsótábla ugyanis aligha enged igazából, amelyet joggal tart a nemzeti többség akaratának, így ezután nem javasol majd törvényeket, vagyis a passzív ellenállást választja (ezt így Batthyány nem mondja ki, de utal rá, amikor az 1823. évi események újbóli eljövételét jósolja), ami az egész országnak rosszat tesz, még hozzá teljesen feleslegesen. Mert erőszakkal a dolog megvalósulását csak késleltetni lehet, de megakadályozni nem, hiszen – a hívó ember természetességével állítva párhuzamba a vallásos meggyőződést a politikaival – „mint valamint az igaznak imádsága, úgy az egyesült nemzetnek kéréme soha meghallgatlanul nem maradhat”.

Nos, úgy vélem, a beszédben használt szokatlan logikai csavarnak köszönhetően Batthyány azt a megkülönböztetett figyelmet, amit ebben az agyon-tárgyalt témakörben a beszéde keltett. Teljesítményének méltatója, Molnár András a Batthyány reformkori munkásságát bemutató kötetében idézi azt a

titkosrendőri jelentést, amely szerint ez volt a legjelentősebb ellenzéki felszólalás a vitában. Ugyanakkor jól látható, hogy Teleki és Batthyány beszédei, gondolatai egymásra épültek a vitában – előbbi a konkrét ellenérveket zúzta szét, és ezáltal lehetővé tette, hogy az utóbbi egy lépéssel magasabbról, szokatlan látószögéből mutassa be a tárgyat. Ismerjük a logikai feladványoknak azt a típusát, ahol éppen a rutin, a megközelítés szokásos sztereotípiái akadályozzák a megoldás felismerését, így „ki kell lépni” kicsit a korábbi léptékből, kicsit szemléletet kell váltani ahhoz, hogy a heurisztikus rátalálás bekövetkezzen. Nos, valamiképp ugyanezt tette Batthyány Lajos, amikor azzal a látszólagos paradoxonnal lepte meg a főrendeket, hogy alkotmányos érzületből kell elfogadniuk azt, amivel nem értenek egyet.

A fenti példát 1840-ből hoztuk. Kilenc esztendő volt még hátra Batthyány és Teleki barátságából. Tények és tények további hosszú sorát teremtette még meg ez a gazdag emberi kapcsolat, amely nemcsak számukra hozott sok örömet – végső soron egy egész nemzet élvezte gyümölcseit.

Miskolczi Ambrus

Gyulay Lajos naplója

„A Magyar Ministerium már ki van nevezve Batyáni Lajos, Deák Ferenc, Szécsényi Istvan, és Kossuth Lajos a’ nevezetesebb egyének, a’ haza bizodalmán – Éljenek!” – írta Gyulay Lajos 1848. március 24-én a naplójába, illetve majdnem másfél száz kötetre rúgó naplóinak egyikébe. Érdekes, hogy az erdélyi gróf éppen az arisztokraták nevét nem írta le helyesen. Kossuth nevét viszont nem vétette el. Úgy látszik, az intimitáshoz hozzátartozott a hanyag névírás, amit egymás között elnéztek, plebejustól viszont aligha vették volna jó néven. És az is igaz, hogy amikor minden egyes nap valami újat hozott, akkor nem értek rá a helyesírással törődni. Különben is, Gyulay Lajos nem volt nagy stilszta, ha a nyilvánosságához akart fordulni, akkor igazában nem is tudott egy gondolatot logikusan kifejteni, naplójában viszont olykor remek jellemzéseket találunk emberekről és hely-

zetekről. Igaz, rengeteget is fecseg, de ki tagadná, fecsegni jó, a fecsegés megnyugtató, persze a másé olykor idegesítő, de ha dokumentumértéke van, kellemes olvasmány.

Gyulay Lajos is azon radikális arisztokratákhoz tartozott, akik radikális fellépéssel akartak az események elébe menni. Alkatilag elutasította a medius terminusokat, mármint a kompromisszumokat, mert ezeket a nagy eszmény elárulásának tekintette, viszont félt a további radikalizálódástól, félt a girondista sorstól, mármint a vesztőhelytől, ugyanakkor a girondistákhoz hasonlóan meg akarta állítani a forradalmat, és egyben konszolidálni.

Jellemző ellentmondásnak lehetünk tanúi: egyedül Batthyányt tartotta államférfinak, közben pedig éppen az ő politikája ellen szavazott volna. Lélekben a kormányt bíráló radikálisokkal tartott, igaz, óvatosan. Diagnó-

zisa azonban érdekes, jó megfigyelőre vall: az egykori ellenzék kormányra került, hívei a képviselőházban alkotják a jobboldalt és a centrumot. Így: „Helyét átvette egy nálánál is radikálisabb párt. Az opposzió, az úgy nevezett bal oldal, azért van mindég minoritásban, mert feladata neki, előre készíteni az elméket, – a következő kornak emberei ők! A mű, mostani baloldalunk, azért oly törpe, mert óriási haladást tettünk, kevés holnapok alatt, többet tenni, alig lehet. Hihetőleg erősödni fog e párt időről, időre, országgyűlésről, országgyűlésre, de mostani emberei nem bírnak eldöntő hatalommal, – se jellem, se talentum kevés kivétellel, köztük. Kivételek közé pedig *Teleki Laci*, *Bezerédi István*, talán *Madarász Lászlót* és *Nyári Pált* lehet számítani. Punctum.”

Gyulay persze csak néző volt és maradt, mert hiába nevezte ki őt Szemere Bertalan zarándi főispánnak, rögtön lemondott, és maradt a kényelmesebb képviselőségnél. Batthyányt viszont éppen stabilizáló politikája miatt csodálta, úgy tűnt, hogy Magyarország helyzetét is megszilárdította, amikor az erdélyi unió szentesítését kiharcolta az udvarnál.

„Átaljában Battyánit kivéve minisztereiink többike, inkább követ, mint minister” – írta augusztus elején. És még a forró nyári hónap közepén lelkesen készült. „Ma estve Batyánihoz fogok menni Miniszterelnökünkhöz ki hetenként kétszer: Kedden és Pénteken estvélyeket szokott adni. Nejét még nem ismerem. Eszterházi Laci fog bemutatni, ha szavát tartja, mit hozzá kell adnom, mert tegnap nem tartá szavát, az oly emberekben pedig bízni nem lehet. Délelőtt még feredni fogok Ki tudja meddig fogok még feredhetni Duna vizében, ugye lehet nem sokára szét oszlik a’ Nemzeti gyűlés,

az idő is nem sokára ősre fog fordulni, és akkor *adieu partie.*” Csakhogy másféle parti kezdődött el, a forradalom és az ellenforradalom nagy partija. Ezt még Gyulay nem tudta, és meg volt elégedve az estéllyel, mint augusztus 16-án írta: „Tegnap Batyáni estvélyen, meg ismerkedtem a’ lelkes Batyáni Grófnéval, ki igen jól beszél magyarul, és kinél átaljános magyar conversatio folyt.” Néhány nap múlva már komolyra fordult a dolog az országgyűlésben. Megindult a vita a hadseregszervezésről. „Batyáni szeretné még márol elhuzni, a’ szavazást, mint tegnap nyilatkozatá, hogy hétfőig megálapodás történhessék az Országlárok között, és hogy azalatt a’ csatatérről is örvendetes tudósításokat vehessünk. A’ Szent Tamási ütközet sok vér áldozatba fog kerülni, mint mondják, el lehetünk készülve arra, hogy ott a’ győzelem, 2000 ember veszteséggel lesz csak kivivható. Borzasztó dolog meggondolása is annak! Mikor lesz béke szeretete, átaljános kívánság e földön? Mikor lesz átaljános emberi szövetség, és barátságos egyetértés a’ nemzetek között? mikor fognak a’ nemzetiségek közti harcok megszűnni? és csak az emberi jogok respectáltatni? Mikor fognak a’ nyelvek egybekeveredni? és egy közös nyelv uralkodni? nem is uralkodni, hanem összealakulni? Nem merném állítani, hogy ez, *sohanapján* fog csak megtörténni, de azt hiszem, hogy arra még sok idő fog kívántatni, hogy e harcban, a’ most növekedő öcséink is fognak még részesedni!”

Érdemes itt megállni ennél a bekezdésnél egy pillanatra, mert jelzi a helyzet drámaiságát, partikularizmus és univerzalizmus bonyolult dialektikáját. Magyarok és a szerbek egyaránt egyéni és nemzeti kollektív jogokat akartak, de testvérharcba bonyolód-

tak, és akik a kor nemes eszményeit vallották a partikularizmus érvényesítésével univerzális világ lehetőségével számoltak. „Legszentebb vallás a haza s emberiség” – hangzik Vörösmarty irányadása. Ugyanez olvasható Gyulaynál prózában, hétköznapi nyelven és olvashatjuk a számvetést arról, hogy miként valósul meg a hétköznapi gyakorlatban. Békét akartak, de háborúra készültek. A kérdés csak az volt, hogy meddig mennek el. Abban a kérdésben, hogy magyar lábra állítsák-e a hadsereget vagy nem, látnia kellett Gyulaynak is: „megszakadás van a’ Ministeriumban, Kossuth külön áll, de nem fél mert nép embere vagy ámitója? – nem tudok belé tekinteni veséjébe – részemről több bizalmat helyeztetek Batyániiba, mint ő benne”. Sőt, Lajos napján, amikor „Batyáni Lajosnak és Kossuth Lajosnak is nevenapja, – két nevezetes Országlárunk mindkettő, de gondolom nem fogadnak látogatást, ha fogadnak sem megyek, kivált Kossuthoz, kit inkább bámulok, mint szeretek és tisztelek. Batyánihoz meglehet hogy elmegyek, ott ma ugyis estvély van – péntek napi.” Aztán augusztus végén már vége szakadt az estélyeknek: „Mind rosszabbnál rosszabb hírek szárnyalnak Batyáni és Deák Országlárok ugy tudom hogy felmentek már Bécsbe, végét szakasztani a’ német ármánynak mely a’ Királ akarata ellen, idegen fajú népeinket szüntelen bujtogatják magyarok ellen.” Szeptember 7-én: „Szomorú hírek terjednek Szécsényi felől. Esztergom vagy Komárom körül a’ gőzhajórol beszökött volna a’ Dunába, de mint jó úszó a’ természeti ösztönnél fogva, mely magát oltalomba teszi, uszásra vette a’ dolgot és így utána eresztett csolnakkal kiszabadították. Anyiban szomorító e hír, hogy csak ugyan megzavart elmére mútat

e tette, melyből az irgalmas Isten ötet gyógyítsa meg. Beszéljenek bár mit ellenségei, jobb fiut e haza nem nevelt nálánál, és ha mind ily fiai volnának a’ honnak, nem félténem a’ magyar hazát. Szíve mélyjében hordja Ő a’ nemzeti ügyet, nem úgy mint az ábrándozó veres tollasok, Communisták egyenlőségi társak, kik már Batyánit és ötet, nyaktilóra kárhoztatták.” És emellett este „...már azon szomorú hír kezdett keringeni, hogy Szécsényi Posonban meghalt, azonban a’ legújabb Martius szerint, mind ez csak színlett dolog volna? Legyen bár milyen, szeretném hogy igaz ne volna halála Szécsényinek, mert elvesztése az ily férjfinak országos calamitas lenne. Minden gyengeségei mellett hozzá hasonló hazánkfia nincs. Ki tett, ki áldozott hazájáért többet mint Szécsényi? Kiben lehet, most több bizalom mint benne, mint Batyániiban? Ezek, Nádorunkkal, menthetik még meg a’ hazát, az enyészettől. Kossuth, bajosan, az Egyenlőségi Társulatával, mely ma, az *Arany Kéznel* tartandja gyűlését délután 4 órakor az udvaron.”

Szeptember 10-én: „A’ város rémülésben van, *Krawalról* beszélnek, ha követeink jó választ nem hoznak Bécsből, – Dictatorságról etc. Vesselényi Miklós hallom, nagyobb bátorság okáért felköltözött Budára. Szegény menthető, mert vak, mindkét szemére. Egyébaránt, túlon tul retteg, nem a’ 34-es Wesselényi Miklos ő már, az akkori ellenzék vezére! Az ujj Pecsovicsok egyike ő, ki a’ mostani Ministeriumot, minden áron meg akarja tartani. Én is pártolom azt, de nem feltétlenül, örködni jó, a’ leg jobb Ministerium felett is, mert elhiszik könnyen magukat. Leg jobb, miniszternek nem lenni. Battyáni, Kossuth, Öetwös, úgy néznek ki, mintha börtönből szabadultak volna ki, csak Deák prosperál,

ő rajta, nem tetszik ki a' tünődés, pedig, ha valaki, úgy ő bizonyára szívén hordozza a magyar ügyet. Tiszta lelkű egy ember!"

Szeptember 15-én: „Batyáni Ministeriuma még meg sincs alakítva, már bukó félben. Aligha ma még, Kossuth nem lép fel mint Minister elnök. – Sturm Petícióval is kiviszik ezt párt-hívei. – Nem is lesz addig csendesség míg reá nem bizzuk a' Kormányt talán képes lesz, <úgy mint más senki, és jobban is> megmenteni a' hazát a' veszélytől, mert benne, van nagyobb bizalom. Rendkívüli ember, meg kell azt adni neki, ékesszollása elragadó practicus esze mennyi van, azt be kell még bizonyitnia.”

Ez a bejegyzés már fordulatra vall. A honvédelem igyekezetében Gyulay is úgy radikalizálódott, hogy a korábban sokat bírálta Kossuth mellé kezdett állni. Feljegyezte, hogy Batthyány ütőképessé hadseregről nyilatkozott, de egyre inkább Kossuth lett a naplóban is az irányító. Szeptember 17-én: „Batyáni Lajos elvállalta Nyári, Madarász és főként Kossuth lelkes felszólítására már most harmadszor a' Ministerelnökséget – és a' mai gyűlésben már tudatta is a' házzal hogy kiket fog maga mellé venni. [...] Kossuth tegnap úgy fel buzdította a' levert hazafiak keblét, hogy ma már feledve a' veszélyt mindenki csak azon gondolkozik, miként keljen a' hazát megmenteni. Mindenki készül ástot venni kezébe, sáncok, torlaszok, etc. állítására, a' nők forró olaj és vízzel várják az ellenséget – a' toborzás szünet nélkül foly még pedig jó sütkerrel, úgyhogy nem lehet félni. Hol a' hazaszeretet ekkora, ott mentve lesz az!” Ugyanakkor ez némileg kellemetlenül érintette naplójánkat. Egészen kétségbeesett, amikor neki magának kellett megtömnie a pipáját, mert legénye éppen az új fővárosunkat védő

sáncok ásására ment ki. Kétségbeesett talán még azért is, mert a nagy mozgósítás légkörében úgy érezhette, szolgálja otthagyja az inaskodást. A szolgálta pedig mintha csak úgy érezte volna, mint a mai olvasó, és talán maga a naplójánkat is: a kétkezi munka hasznosabb, mint semmittevőnek tessző gazdája kedvében járni. De Gyulay Lajos becsületére legyen mondva, ő is fegyvert fogott. Batthyány pedig lassan eltűnt a naplóból. Október 5-én „Batyáni Minister elnök, és egyetlenegy Országlár, Bécsben mulatozván, itt egy honvédi választmány alakult, mely az igazgatást által vette.” És aztán december 3-án már kész a keserű ítélet: „Elévettem régibb naploimat folyó év Juliusában kezdettek, azolta is ugylátszik, ha elveim nem is, de nézeteim változtak. Diaeta elein a' megbukott Ministeriumot pártoltam, és hogy is ne tettem volna azt, mikor most is individualiter nem lehet kifogásom a' személyek ellen: *Déák, Szécsényi, Batyáni, Klauzal*, mikor, nem fognának tiszteletre méltó hazafiak lenni, de bukniok kellett, mert az idő szelleme tovább ment. Ezekben tehát nem csalódtam, de igen Nádorunkban István hertzegben, kit több helyt magasztalólag említettem. Ő valóban nem érdemes a' becsülésre, mert minden esetben gyáva egy ember, 's lehet, annál is több. *Ötvoőről* mint politicusrol soha sem tartottam sokat, annál többet mint írórol, azért ötlet sem vádoló. *Szemerének* meg vannak érdemei, *Mészáros* is becsületes ember, *Eszterházi* ugylátszik nem termett Országlárnak hátra van *Kossuth* hogy róla ítéletet mondjak. Róla is némely helyt kisebbitőleg szóltam, de vele kibékültem, mer el kell ismerni hogy ő a' mostani Korszellemnek kifolyása, Ő felül áll mindeneken míg más elé nem áll nálánál különb. Nem tart-

ják elég practicus észnek, de várjuk el, miként fejezi bé nagy munkáját, és remenyljük a' jobbat! A' bécsi expeditio előtt, megvallom, okosabbnak tartottam mint jelenben de hiszen, az is nem ütött ki épen oly rosszul, mint üthetett volna ki, ha kevesebb ovatossággal történjék be ütésünk Osztrákföldre. A' megbukott Ministeriumot vádolták velem együtt sokan, de nem lehet, a' honvédi bizotmányt is hanyagsággal vádolni, Erdély, nem ez utobbi Kormány alatt esett e el? Emberek vagyunk hiába, felsőbb végzés határoz dolgaink felett, és bizzunk annál fogva a' tömegeből kivált embe-reinkben, kik az igazgatást által vették mert meghíva érzik magukat arra, hogy hazánkat megmentsek. Mü pedig mindennapi emberekül, örködjünk felettök. Az aristokraták megbukásával, az egyenlőség anyira is elharapodzott már, hogy esze is van majd mindenkinek, és összes ész, összes akarat, többet is eszközönd ezentul, mint eszközöltek, egyes, fényes, ugyan, de lepergett lángeszek! Szerencsétlen ország az, melyről el lehetett mondani egynek halála után: *Meghalt Mátyás király nincs többé igazság, – Szebb, népeket, mint egyéneket, koszoruzva tekinthetni, mert az ily koszoru, nem hervad el oly hamar.*"

December 7-én este a színházban azért őszinte részvétet tanúsított, amikor „Batyáni Lajost láttam páholyában, volt Minister elnökünket, szenvedő ábrázatával úgy néz ki mint az Öreg Mór, mikor fogházából kihozzák. – Szegény, mennyi gyanúsításokon ment keresztül, pedig bár hasonló volna minden magyar hozzá! A' Batyániak jobb része mind jó hazafiak *Kázmér*, kitünőleg az."

December 12-én az újabb fordulat Batthyány és a nemzet drámájában: „Pacificaló követeink: Lonovics érsek,

Batyáni Lajos, Maylath György, Maylath Antal, és Deák Ferenc Windischgrätz által letartóztatva, ezek közül Batyánt el sem fogadta az Ostrák tábornok, a' többinek pedig röviden, feltétlen megadásról beszélt – így álnak dolgaink. Ezt érdemelte a' magyar a' némettől, ki még most is nem tért el a' törvényes úttól, csak oltalmazza magát, mire féregnek is joga van, de nem hagy el az igazságos Isten, és megbünteti azokat kik népjogait tiporják."

1849. február 22-én csak egy kis hír: „Batyáni Lajos volt minister elnökünk, úgy tudjuk 10 évre van elitelve, hogy hová viszik? nem tudatik." És ezzel hosszú időre eltűnt Batthyány Lajos az erdélyi naplóíró emlékezetéből. Visszahozta viszont Horváth Mihály 1865-ös könyve a magyar függetlenségi harcról.

Gyulay Lajos aprólékos gonddal olvasta újra a múltat, és nemcsak Horváth, az egykori 1849-es miniszter, hanem ő maga is átírta a sajátját. Általában összefoglalta, amit olvasott, és úgy idézett Horváth Mihály művéből, mintha nem lett volna ő maga is az események részese. Időnként azonban elszabadultak az indulatai. Főleg Kosuth ellen, akit még „rossz vigéc"-nek is nevezett, mert az olasz segély kérdésében a nyilvánosság elé tárta saját politikáját. Ezek után Gyulay, miután Batthyáynak a magyar-német szövetség érdekében kifejtett lépéseit jelezte, minden logikai átkötés nélkül, az egész magyar politikai elitnek a szemébe vágta azon saját következtetését, melynek először – mint láttuk – a forradalom és a szabadságharc leverése nyomán adott hangot:

„A magyar népben nem volt hiba, csak vezéreiben. A magyar nép valóban, oly nagy volt önfeláldozó hazaszeretetben, hogy a függetlenségi harc alatt övé a legnagyobb dicső-

ség – leborulni kénytelenek vagyunk e nagyság előtt.”

Ő maga pedig leborult a politikai szükségnek tartott kiegyezés előtt. „A mostani március 15-e – írta – az 1848-kinak csak jogfolytonos örököse, az 1848-ki törvényeink elismerve, alkotmányunk visszanyerve.”

Örülni kellett, de mégsem lehetett örülni. A múlt azonban továbbra is kísértett. Szeremlei Samunak a Honvédelmi Bizottmány keletkezéséről szóló művének olvastán – 1867 májusában – Gyulay felidézhetette, ahogy „Kossuth és Batthyáni mindketten Jellasics ellen harcoltak, csak hogy Batthyány mint bán, Kossuth mint császári tábornok ellen”. Mintha maga is lázadt volna: „Kossuth és Madarász elején alávetették magukat az elein Batthyány politikájának, csakhogy törvényes téren védhessék a hazát, de Bécsből az egymással leg-egybeütkezőbb parancsok és leiratok küldettek, utoljára is nem volt mit tenni egyebet, mint az önvédelmet megalapítani. Olyankor ha jó kézre kerül a diktátorság, sem rossz. [...] Mikor Jelasich megtette a híres Flankenbewegungot és meg sem állott Bécsig, Batthyáni rettentetlen bátorságot tanúsított. Azalatt míg Kossuth ijedtében Szegedre menekült, ő egyenesen Bécsbe ment, hogy kiegyenlítse a dol-

gokat. Batthyáni kétségenkívül egyike volt a legmagasztosabb jellemekeknek, melyekről hazai történelmünk szólni tud. [...] Én is ott voltam a táborban, mikor Jellachichot kergettük, de utolérni nem tudtuk. A követekből alakult egy vadászcsapat, annak voltam én is egy közvitéze. Parendorfig haladtunk, ott vissza küldtünk, jó is volt, mert Schwechatnál mű is futásnak eredtünk volna.”

Gyulay tehát úgy állítja párba Batthyányt és Kossuthot, hogy saját magatartását igazolja. Időnként azonban megszólalt a régi, a szabadságharcos is benne. Gunyorosan írt az 1849. április 14-i alapító eseményről, de csak kitört belőle: „A függetlenségi nyilatkozatot *Kossuth írta Szacsuayval*, remek egy okmány, meg kell adni.”

Kérdés: Megszületett-e volna ez az „okmány”, ha nincs Batthyány Lajos? A kérdés tűnhet történetietlennek, de ki nem tesz fel ilyen kérdéseket, hiszen már a kérdés előtt tudjuk a választ: nem. És ezt azok is tudták, akik kivégezték. Gondoljuk végig, ahogy Gyulay hol egyik, hol másik rovására értékelte Batthyány és Kossuth nagyságát, és felejtsük is el azt a duális öngigazoló értékelési technikát, amely átírja a múltat, egyénét és közösségét egyaránt.

A dolgozat alapja Csetri Elek és Miskolczi Ambrus: *Gyulay Lajos és világa*. In: *Gyulay Lajos naplói*. I. Bp., ELTE Román Filológiai Tanszék, KSH Levéltára, 2003. valamint *Gyulay Lajos naplói a forradalom és szabadságharc korából 1848. március 5. – 1849. június 22.* Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta V. András János, Csetri Elek, Miskolczi Ambrus. In: *Gyulay Lajos naplói*. II. Bp., ELTE Román Filológiai Tanszék, KSH Levéltára, 2003.

Móser Zoltán

„Jaj de búsan süt az őszi nap sugára...”

Liszt és Batthyány – Arad és Bicske¹

Október 6-a van, s a rádióból tudom, hogy a politikusok megint aktualizálnak: a vértanúk vére, az utódok, a családtagok fájdalma, az országra zúduló bosszú szóba sem került. Pedig ennek a napnak máig ható szörnyű tanulsága van. A beteg és kegyetlen Haynau véres példaadással akarta engedelmességre szorítani a rebellis magyarságot. Úgy vélte – idézzük –, hogy „száz esztendeig nem lesz többé Magyarországon forradalom, erről fejemmel kezekedem.” A sors kegyetlen fintora, hogy ez így is történt. Haynau a kivégzésekkel Latour híveit akarta kiengesztelni, s ezért az október 6-i bécsi forradalom évfordulóján kellett meghalniuk a honvédsereg azon főtisztjeinek, akik császári szolgálatból léptek át a honvédségbe.

Ennek a napnak a fájdalmas emlékét máig őrzi *Az aradi vértanúkról szóló ének*, amely Lévy József költeménye. *Az Aradi nap* című vers ponyvanyomtatványok útján került a nép közé. Az aradi vértanúkról szóló éneknek 1875-ből ismerjük első ponyvapéldányát, ahol a szerző neve nélkül olvasható a vers. Ennek ellenére biztosan mondható, hogy Lévy József a szerző. Lévy 48–49-ben a Hivatalos Közlöny újságírója, politikai költője volt. 1870-ig érthetően őrizte névtelenségét e költeménnyel kapcsolatban. Maga számol be *Visszatekintés* című önéletrajzában az 1852-től 1865-ig tartó miskolci tanárságának idején az őt is érintő otromba politikai tanfelügyelői zaklatásokról. Közvetlen utána pedig kényes borsodi főjegyzői megbízatása forgott volna veszélyben. De közben, tudta nélkül, a titokban terjedő szöveget Vahot Imre és Gánóczy Flóris – véleményünk szerint – tudatos beavatkozással 1861-ben veszélytelenítették a *Honvédek könyve* című, általuk kiadott műben. Ezen azt kell érteni, hogy a „németeket”, „bírákat” megemlítő sorokat egyszerűen kihagyták, és már eleve azzal védekeztek a cenzúra ellen, hogy lapszéli jegyzetben megemlítették: „e dalt a nép készíté és énekli.”

Az aradi vértanúkról szóló ének az egész nyelvterületen ismert, de leg többször műdalként. Itt most Együd Árpád somogyi gyűjtéséből idézem fel a 14 strófából álló ének szövegét:

1. Kisütött a késő őszi nap sugára,
Az aradi vártömlőcnek ablakára
Nézi azt a tizenhárom magyar vitézt,
Ki a magyar szabadságért meghalni kész.

¹ Ezen kis írás Peterdi Ede: *Bicske, Batthyány-kastély* (1996) és Jakab István László: *Bicske története* (1969) című könyvének felhasználásával készült.

2. Elítélték sorban mind a tizenhármat,
Szóttek, fontak a nyakukba ezer vádat.
Elnevezték felségsértő pártütőknek,
Kik a magyar szabadságért harcba keltek.
3. Uramfia, az ítélet akasztófa,
Mintha gyáva utonállók lettek vóna,
Mintha méltók sem volnának egy lövésre,
Katonákhoz, férfiakhoz illő végre.
4. Nyílik már a börtönajtónak vas zárja,
Készüljete hű magyarok a halálra!
Búcsúzzatok el egymástól mindörökre,
Úgy menjete, úgy szálljatek fel a mennybe!
5. Ki is jöttek vérző szívvel, haloványan,
Elbúcsúztak egypár szóval, katonásan.
Gyerünk fiúk az Istenhez fel az égbe,
Hadd fordítsa szemeit a magyar népre!
6. Jaj de boldog, kit elsőnek nevezének,
Ki a halált legelőször ölelé meg.
Ej, de akit legvégsőnek hagytak hátra,
Ki bajtársi szenvedésit végig látta.
7. Damjanichot hagyták végső vértanúnak,
Aki mindig a csatában elől állott.
Kegyetlenül haragszik rá minden német,
Számталanszor végig verte ókelméket.
8. Ott áll köztük mankójára támaszkodva,
Mint egy szélben düledező templom tornya.
Mint egy tigris, mely rost közé vagyon zárva,
Ingerkedő gyereksereg játékára.
9. Dörgő villám, ezek hát az én bíráim,
Kiket összetörtek az én katonáim.
Mondhatom, hogy derék hősök, szép vitézek,
Nincs is kedvem az élethez, ha rájuk nézek.
10. És megállott olyan hősen, olyan bátran,
mintha honvédek közt állna a csatában.
Bajtársai már ott függnek mind előtte,
Őt is viszik, ő is ballag már előre.
11. És megállott akasztófa közelébe,
Megöleli megcsókolja keservébe.

Isten hozzád szabadságharc bitófája,
Rajtad halok meg hazámért nemsokára!

12. Sürög-forog már a hóhér a kötéllel,
Számolni egy magyar hősnek életével.
Damjanich most így kiált fel nyugalmában:
Vigyázz fattyú, föl ne borzaszd szép szakállam!

13. Mintha amit szenved, nem is halál lenne,
Mintha nem is sírba, hanem bálba menne.
A németek buta képpel bámulának,
Ő bátran mond jó éjszakát e világnak.

14. Aradi vár, aradi vár, halál völgye,
Tizenhárom magyar hősnek temetője.
Nyíljon ki a környékén a sírvirág is,
Felejthetetlen legyen a haláluk is!

(Énekelte: Nagy Mózes Lajos, Büssü, 1981.)²

*

Azért idéztem Lévay folklorizált versét, mert kevésbé ismert, másrészt ennek a gyásznapnak van egy másik zenei emléke is. Ez Lisztnek a *Funérais* című műve. Az 1849. *October* alcím elárulja, hogy ez a gyászzene a magyar szabadságharc vértanúinak állít emléket. „A magyar szabadságharccal kapcsolatban két művével tesz közvetlen tanúbizonyságot: az egyik az 1848-ban írt *Ungaria-kantáta* (melynek szövegírója – Franz v. Schober – sajnos, teljesen a tájékozatlan külföldi romantikus szemléletével nézi hazánkat és népünket), a másik pedig az aradi vértanúk (elsősorban Batthyány Lajos gr.) emlékére írt *Funérais*, amely nagyszerűen példázza Liszt magyar tematikájú műveinek hősi hangvételét és drámai felépítését.”³

*

Ezt a kis emlékeztést Bicskén írom, ahol lakom, és ahol áll a Batthyányak kastélya. Ez a kastély az 1848/49-es szabadságharc alatt nevezetes esemény tanúja volt. Itt kereste fel az országgyűlés küldöttsége herceg Windischgrätz tábornokot, az osztrák haderők főparancsnokát, hogy még egy utolsó kísérletet tegyen a békés kiegyezésre.

1848. december 16-án a császári seregek betörése hat oldalról omlik rá az országra, s az osztrák fővezér, Windischgrätz a főútvonalon kezdi meg a támadást. A feldunai magyar seregek egymás után kénytelenek feladni a korszerűen felszerelt túlerőben lévő ellenség elől a győri, vértesi vonalakat. Kossuth döntő ütközetet sürget Görgeytől még Buda előtt, de úgy, hogy a hadsereget is kímélje. Windischgrätz időközben elérte Bicskét és itt ütötte fel főhadiszállását. A Batthyány-kastélyban rendezkedett be.

² Együd Árpád: *1848-as katonadalok és Kossuth-nóták Somogyban*. Kaposvár, 1994. 30–31.

³ Szelényi István: *Liszt Ferenc élete képekben*. Budapest, 1956. 46–47.

A katonai helyzet alakulása, Görgey folytonos hátrálása és Perczel seregének móri veresége folytán a főváros fenyegetett helyzetbe került és sürgős intézkedésekre volt szükség. A dec. 31-én délelőtt tartott zárt tanácskozáson Kossuth azt javasolta, hogy a Honvédelmi Bizottmány és a kormány tegye át a székhelyét olyan helyre, ahonnan zavartalanul intézheti az ország védelmét. Ugyanekkor Batthyány Lajos volt miniszterelnök, aki mint a sárvári kerület újonnan választott képviselője lett tagja az országgyűlésnek, azt indítványozta, hogy az országgyűlés néhány tagjából álló küldöttség menjen a császári fővezérhez és tegyen kísérletet valamilyen elfogadható feltételek mellett a békekötésre. Az országgyűlés a javaslatot elfogadta. A békeküldöttség vezetője gróf Batthyány Lajos lett, tagjai: Deák Ferenc, Lonovics József egri érsek, Majláth György gróf, volt országbíró és Majláth Antal gróf, egykori magyar kancellár. Windischgrätz a küldöttséget 1849. január 3-án a kastély első emeleti „vörös szalonjában” csupán magánemberként fogadta.

Bicskén pontosan az következett be, amire Kossuth számított: Windischgrätz, aki egy pillanatig sem kételkedett abban, hogy Magyarországra történt benyomulásával ütött a magyar forradalom utolsó órája, éppen Batthyányval – az uralkodóház legelvetemültebb ellenségeinek egyikét látván benne – még szóba állni sem volt hajlandó, s a küldöttség másik négy tagját fogadta ugyan, de őket is csak mint magánembereket (hiszen a magyar országgyűlést október óta merőben törvénytelenül tevékenykedő testületnek tekintette), s még magánemberekként is csupán azért vezettette őket maga elé, mert tudomásukra kívánta hozni, hogy „azok után, mik az országban történtek, sem fegyvernyugvásról, sem bármi egyéb egyezkedésről szó sem lehet, hanem egyedül csak feltétlen alávetésről (unbedingte Unterwerfung)”.

Ez a kinyilatkoztatás pedig egyszeriben derékba törte Batthyány reményeit. Ő ugyanis abban a meggyőződésben élt, hogy az ellenségeskedések folytatása Magyarországnak is, az uralkodóháznak is csak kárára lehet, s ezért – mint a valóságban hazájához és a dinasztiahoz egyaránt tántoríthatatlanul hű ember – Pestről távoztakor még azt tervezte, hogy Windischgrätz békefeltételeinek megismerése után haladéktalanul visszatér majd a fővárosba, maga köré gyűjti az akkor még itt található képviselőket, s velük nemcsak a szóban forgó feltételeket fogja elfogadtatni – bármilyen szigorúak lesznek is –, hanem Ferenc Józsefet is elismerteti törvényes magyar királynak, ezzel pedig mindkét szemben álló felet megfosztja a további háborúskodás hivatkozási alapjaitól. A Bicskén történtek fényénél viszont azon nyomban beláthatta, hogy tervei csupán légvárak voltak, hiszen Windischgrätz, mikor mindennemű engedménytétel elől elzárkózott, őt egyszer s mindenkorra elütötte attól a lehetőségtől, hogy bármit is tegyen még a Magyarországot az uralkodóházhoz fűző kötelek fenntartása érdekében. S azután csakhamar azzal is leszámolhatott, hogy többé nemcsak ilyen nagy célok szolgálatára, hanem akár saját személyes biztonságának a megóvására sincs lehetősége. Mert Windischgrätz a küldöttség tagjainak még arra sem adott engedélyt, hogy válaszában meghallgatása után legalább visszautazhassanak küldőikhez.⁴

Ezt az eseményt megörökítette egy 1849-ben megjelent könyv is, amely azóta is számos könyvben szerepel. „Történelmi tévedést kell kiigazítanom a császári főhadiszálláson megjelent magyar küldöttségéről kiadott bécsi rajzzal

⁴ Magyarország története 1848–1890. Budapest, 1979. 6/1. kötet 310–311.

kapcsolatban – írja Jakab István László *Bicske történetében* –, amely nem való, ugyanis a bécsi rajzolóművész Batthyányt is megrajzolta a Windischgrätz előtt megjelent küldöttségben, holott a fővezér nem is engedte maga elé a volt miniszterelnököt.”

A küldöttség tagjai dolgukvégezetlenül csak az osztrák csapatok bevonulása után három nappal, január 8-án érkeztek vissza Pestre. Itt az osztrák fővezér szabadon engedte őket. Batthyány Lajost néhány óra múlva sógora – gróf Károlyi György⁵ – palotájában elfogatta. Az első felelős magyar miniszterelnök ettől kezdve a hírhedt laktanyában, az 1786-ban épült (1897-ben lebontott) Új-épületben sínylődött. És itt is végezték ki 1849. október 6-án.

*

A rajzon, a sarokban egy magas cserépkályhát látni. Ez a díszes fehér kályha ma is megvan: sokszor láttam, de mindig csak arra gondolok, hogy milyen régi és milyen szép. Batthyány Lajos – és a többiek, mind a tizenhárom – csak akkor jut eszembe, ha erre a rajzra nézek. És akkor is, amikor megszólal Liszt gyászzenéje.

⁵ gr. Károlyi György (1802–1877): politikus, Széchenyi ezredtársa és barátja, Batthyány Lajos gr. sógora (Zichy Antónia nővére, Caroline férje), az MTA egyik alapítója, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület elnöke, az 1930-as években a Szatmár megyei ellenzék vezetője, 1839-től a főrendi ellenzék tagja.

Pomogáts Béla

Felelősség a vértanúságig

Batthyány Lajos gróf nemcsak az első „felelős magyar kormány” elnöke volt, hanem az első erőszakos halált halt magyar miniszterelnök is. Hosszú sor következte: Tisza Istvánt meggyilkolták, Teleki Pál önkézevel vetett véget életének, Imrédy Béla, Bárdossy László, Sztójay Döme és Szálasi Ferenc akasztófán végezte, közülük Szálasi igazából nem is lehetett volna miniszterelnök, hiszen a kormányzó a közvetlen erőszaknak engedve, a Gestapo által elhurcolt fiával megzsaroltan írta alá kinevezését – az utóbbi négyet valójában nem lehet a mártír miniszterelnökök sorában említeni, hiszen működésük a legkevésbé sem szolgálta az ország érdekeit, Sztójay vagy Szálasi tevékenysége pedig mindenképpen kimerítette a hazaárulás fogalmát. Aztán: Nagy Imre, aki éppen a forradalom utolsó napjaiban emelkedett a magyar történelem nagy hősei, majd megtörhetetlen jelleme következtében vértanúi közé. És persze ott vannak a száműzetésben meghalt magyar miniszterelnökök: Károlyi Mihály Franciaországban, Bethlen István szovjet fogságban, Kállay Miklós Amerikában, Lakatos Géza Ausztráliában, Nagy Ferenc Amerikában (itt is akad méltatlan ember, aki inkább zsarnok volt, mint miniszterelnök: Rákosi Mátyás a Szovjetunióban). Ebben a névsorban és ezekben a politikusi-emberi sorsokban ott van Magyarország több mint egy évszázados történelme: vértanúk és hazaárulók, szentek és zsarnokok története. Lehetünk büszkék és szégyenkezhetünk...

Nos, az „első felelős magyar kormány” elnöke, egyszersmind az első vértanú-halált szenvedett magyar miniszterelnök sorsában is ott rejlik az a nemzeti, történelmi tragédia, amely olyan sokszor homályosította el a magyar történelemnek a fényes korszakait is. Batthyány Lajos sorsában külön tragédiát jelent, hogy (akárcsak egy jó évszázaddal később Nagy Imre) ő is mérsékelte, mondhatnám: „középutas” és megegyezésre törekvő, ámbár elvei és hazája mellett mindvégig következetesen és megalkuvás nélkül kiálló politikus volt. A főrendi ellenzék soraiban vállalt sokéves (1830-ban megkezdett) politikai pályafutása után lett az első magyar kormány feje, mindvégig arra törekedve, hogy valamilyen kompromisszumot találjon a forradalmi lázban égő Magyarország és a birodalmi érdekeket mindenáron érvényesíteni kívánó uralkodóház között. Személyes tragédiája, egyszersmind a nemzet tragédiája volt, hogy a miniszterelnöknek ez a kísérlete kudarcot szenvedett, és éppen a megegyezésre és a háború elkerülésére törekvő államférfi lett a megtorlás egyik első áldozata: ugyanakkor, október 6-án lőtték agyon a pesti Újépület előtt (ahol ma örökmécsese ég), midőn Aradon bitóra küldték a tizenhárom tábornokot.

Batthyány Lajos politikai perének iratai hosszú időkre elvesztek a bécsi levéltárak dzsungelében, és csak 1918 után kerültek elő, midőn a békeszerződések rendelkezései értelmében magyar kutatók előtt is feltárultak az addig rejtve tartott dokumentumok. Károlyi Árpád, a neves történetkutató adta közre 1932-ben a periratok eredeti német szövegét, majd a magyar változatot 1991-ben az ugyancsak neves történettudós: Urbán Aladár jelentette meg (és

írt hozzá igen gazdag bevezető tanulmányt). Nos, ennek a kis jegyzetnek az anyagát ebből a kötetből merítettem. Valójában két olyan mozzanata volt a tragikus véget ért eljárásnak, amelyet most, az ünnepi pillanatban, érdemes feleleveníteni. Az egyik: a miniszterelnök rendkívül (mondhatnám: a naivitásig) tiszta egyénisége. Batthyány ugyanis többször is megszőkhetett volna üldözői, illetve fogva tartói elől. Önként ment az osztrák főhadparancsnok: Windisch-Graetz táborába, és Deák Ferenc javaslata ellenére sem akarta elhagyni azt a missziót, amelynek vezetését magára vállalta – így került fogságba. Már fogoly volt, midőn Jánoshidán egyszerű emberek kiszabadítására szövetkeztek, ő azonban, igazában bízva, lebeszélte szándékukról ezeket. A másik mozzanat: a periratokból kitetszik, hogy Batthyányt valóságos „konceptiós per” keretében ítélték el. A tárgyalás során nem idézték be azokat a tanúkat, akik védelmére szólalhattak volna meg, általában eltekintettek a mellette tanúskodók valloásától, és valójában az akkori osztrák vagy magyar büntetőtörvényeket is semmibe véve hozták meg ellene az ítéletet. És amidőn bírái nyomban megkegyelmezését javasolták az uralkodónak, a Magyarországon hatalmat gyakorló Haynau elrendelte a halálos ítélet végrehajtását.

A halálos ítélet igazi hátteréről és jogszerűségéről a periratokat első alkalommal sajtó alá rendező Károlyi Árpád így vélekedett: „Amit hát az egykorú hazai és külföldi közvélemény állított, hogy justizmord esete forog fön, azt a kutató historikus is megállapíthatja. Premeditált politikai gyilkosság ez, melynek indítéka az udvar és a kormány főtényezőinek, a hoch-tory társadalomnak és a legfelső, akkor mérvadó, sőt mindenható katonai köröknek közös bosszúvágyában keresendő.”

Az első magyar miniszterelnök (és ebben is kései utóda: Nagy Imre lehet méltó társa) teljes emberi méltóságában ment a vesztőhelyre. Hadd idézzem fel búcsúlevelét, amelyet október 5-én írt feleségének: „Elnézéssel és szerelmünk első éveire gondolva emlékezzél rám. A gyermekeket áldd meg és csókold meg az én nevemben, ne szégyelljék, nem kell szégyellniük atyjukat, az én halálomnak a gyalázata előbb vagy utóbb azokra hull vissza, akik engem igazságtalanul és hálátlanul meggyilkoltak. Ebben az ünnepélyes órában megesküszöm, hogy a király és a monarchia elleni árulásnak soha egyetlen gondolata nem férközött lelkemhez, és hogy a hazához nem kevésbé hű voltam; ugyan ki hiszi el ezt most! És ezért halok meg; a törvény, a király esküje volt vezérfonalam, és sem jobbról, sem balról nem hagytam, hogy visszaéljenek velem. Viam meam persecutus sum, ezért ölnek meg engem.” A magyar történelem legnagyobb – és nemegyszer erőszak áldozatává vált vagy száműzetésben meghalt – hősei valamennyien joggal írhatták volna ezeket a sorokat búcsúlevelként. Nem kívánták a véres eseményeket, békés úton próbálták szolgálni a nemzetet, emberi tragédiájuknak ez adja igazi értelmét. Erkölcsi példájuk mindazonáltal érvényes a jelen elvadult küzdelmei között.

Lackfi János

A Batthyány-rap

Esélyem nincs rá hangyányi,
Hogy szembejöhessen Batthyány.
Vattacukornyi szakálla
Lelkileg összekuszálna.
Vérzene testén a mente,
Mint vasgyári naplemente.

Kérdeném, utcán flangálni
Illik-e vérben, Batthyány?
Egy übercihert hadd hozzak,
Hisz nyakunkon a Bach-korszak!
Nem Bach Sebestyén, ez másik,
Nézd, a szabadság elvásik.

De ha elvásott, lesz másik,
Menj el a nagyáruházig,
Ott húgyért-szarért kapsz kettőt,
Hozzá ajándék kereplőt.
Távol az égen Batthyány,
Véres alakja bolhányi.

Batthyány Bálint

„Krumplinemzetség”

Négy-öt éves koromból származnak az első, hiányos emléktöredékeim. A Bakonyban éltünk akkor édesanyámmal, a nagyszülőknél, apám nélkül, aki éppen a Szovjetunió „vendégszeretetét” élvezte valahol Szibériában.

Emlékszem nagyapámék gyönyörű vadászházára egy kis tanyán, Gézaházán, a cseszneki vár közelében. Most is gyakori látogatója vagyok a környéknek. Emlékszem az első rendőri látogatásra, amikor nagyapámat elvitték a veszprémi börtönbe, és a másodikra is, amikor házkutatást tartottak nálunk. Velem kedvesek voltak a rendőrök, és megkérdezték, hogy tudok-e már focizni. Nem úgy szegény Erzsébet nénémmel, nagyapám aggszűz nővérével, aki

szintén velünk élt akkor. Tőle ezt kérdezték: „Na, mi van, mama, maga meg mit keres itt?”

„Kérem, én itt a fivéremnél élek most”, volt a válasz. „Jobb lenne, ha minél előbb elhúzná a csíkot.” Erzsébet néni ezt nem értette, és visszakérdezett: „Mit húzzak meg, kérem?” Mert ő mindig, mindenkivel udvarias volt.

A házat és a hozzá tartozó kis birtokot elvették, nagyapámat rövid idő után kiengedték, és mi a közeli Bakonyszentkirályra kerültünk, egy kétszobás, szalmatetős, agyagpadlós kis házba. Az árnyékszék a kert végében volt.

Számomra ez az átmenet szinte zökkenőmentes volt. Az akkori rendszerváltás nekem nem okozott gondot. Az emberek körülöttem olyanok voltak, mint azelőtt, szerettem a falut, a szomszédokat, na meg a fekete gatyás, mezítlábás 'bajtársakat'. Nagyapám a falu Laci bácsija volt, mindenki szerette, beleértve a párttitkárt is. Volt egy kis szíjgyártóműhelye – ezt a mesterséget az első világháborúban tanulta ki –, ahol az erdészeti lovak szerszámaikat javította. Ebből éltünk, na meg abból, hogy az édesanyám az erdészeti faiskolában dolgozott.

Azért éreztem, hogy mi kissé mások vagyunk, mint a szomszédok, minket általában nagyon nem szeretnek a falunkon kívül, mert mi népnúzóok voltunk, nekünk be kell fognunk a száunkat, jobban, mint a többieknek, nekünk bűnhődnünk kell a tetteinkért. Egyrészt mert ezt tanultam az iskolában, másrészt mert otthon is gyakran hallottam, hogy ezt vagy azt a rokont letartóztatták, kitelepítették. Emlékszem a közelben lakó, Erdélyből származó Ugron család esetére, amelynek egyikével-másikával gyakran találkoztunk. Velem egykorú gyermekeik voltak, köztük Anikó. Édesapját, Istvánt elvitte az ÁVH, államellenes összeesküvéssel vádolták. Amikor találkoztunk, én rákérdeztem. Anikó gyönyörö-

rű, ízes Veszprém megyei tájszólással közölte velem: „Eevitték a komonisták, de ne mondd meg senkinek, mert téged is eevisznek.”

Egyébként nemigen politizáltunk, illetve, amikor valamiről beszéltek, amiről nekem nem kellett tudnom, akkor ezt németül tették. Közben Erzsébet néni elkezdett engem is németül tanítani, és egy-két év múlva, mikor azt hitték, hogy én már értek németül, akkor átváltottak franciára.

Körülbelül öt évig tartott ez a bakonyi idillikus élet, nekem sokkal hoszabbnak tűnik a mai napig is. 1955 őszén hazajött az édesapám. Tíz évig volt vendégségben. Én nem emlékeztem rá, úgyhogy meg kellett szoknom, de ez nagyon hamar megtörtént, és élete végéig, 1998-ig, a lehető legjobb, szinte baráti viszonyban voltam vele. Szüleim ezt követően Budapestre költöztek, apám munkát keresett, engem, aki akkor fejezte be a nyolcadik általánost, beíratk az esztergomi ferences gimnáziumba. Ez volt az első nagy változás az életemben, amit hamarosan követett egy még sokkal nagyobb, az 1956-os forradalom, a menekülés, az emigráció.

Első külföldi állomásunk az ausztriai Burgenlandban apám egyik testvérének a kastélya volt, ahol ebédnél és vacsoránál az ételeket felszolgálták. Emlékszem a gyümölcsöstálakra, tele számomra ismeretlen dolgokkal, banánnal és narancssal, emlékszem a hatalmas nappalira tele szarvasagancsokkal, ahol az összegyűlt rokonság a kandalló mellett hallgatta apám magyarországi beszámolóját.

Életemben ez volt a második 'rendszer váltás'. Úgy éreztem akkor, hogy itt valami filmszakadás történt, én ezt csak álmodom, ez nem a valóság, hamarosan fel fogok ébredni és megint ott találok magamat a bakonyszentkirályi futballpályán.

Ausztriából Svájcba mentünk, ahol apámnak egy másik testvére élt. Itt engem megint beíratk egy bentlakó intézetbe, ahol nagy szeretettel és érdeklődéssel fogadtak, mind a tanárok, mind a diákok. Sokat meséltem nekik a forradalomról, Magyarországról. Először egy évig csak nyelvórákra kellett járnom, német-, angol-, francia- és olaszórákra. Németül, Erzsébet nénémnek hála, hamar megtanultam, így elkezdhettem a gimnáziumot, amit egyszer már Esztergomban (a valódi életben) elkezdtem.

Érettségi után a zürichi műegyetem vegyészmérnöki karára íratkoztam be. Hogy miért választottam ezt a pályát, azt most már nem tudom, az ember álmában irracionálisan cselekszik. Hamar rájöttem, hogy a molekulák világa ugyan roppantul érdekes, de nem nekem való. Gyávaságból és lustaságból nem tudtam azonban elhatározni, hogy átnyergeljek. Svájcban élő nagybátyám fizette a tanulmányaimat, albérleti szobámat és mindennapi megélhetésemet. Félttem, hogy ha megmondom neki, mást szeretnék tanulni, akkor leveszi rólam a kezét. Így hát nagy nehezen lediplomáztam.

Az első zürichi évem legnagyobb élménye a magyarságom és a magyarok újrafelfedezése volt. Az egyetem menzáján, ahova ebédelni jártam, abban az időben négy-öt „magyar asztal” volt. 25-30, velem nagyjából egykorú magyar diák járt oda rendszeresen. Hamarosan beolvadtam ebbe a körbe, egy olyan társaságba, akik átéltek '56-ot, ismerték Adyt, Rejtő Jenőt és Kocsis Sanyit, el voltam bővölve. Az új baráti kör hamarosan az egyetemen kívüli életembe is „begyűrűzött”, szabad időmet is szinte teljesen igénybe vette. Törzshelyünknek,

Zürich akkor legpatinásabb kávéházának, a Café Odeonnak mindennapi vendége lettem. Megvitattuk az eseményeket, amelyek középpontjában többnyire a gyengébb nemmel kapcsolatos élményeink és a magyar foci helyzete álltak. Azután nekiálltunk biliárdozni, sakkozni vagy ultizni. Emlékszem egy nyári meleg estére, amikor megérkezett „Ciceró”, az egyik magyar taxisofőr, izzadtan és fáradtan. A pincér kérdésére, hogy mit hozhat, ezt felelte: „Kilenc sört.” Ciceró egyébként – az igazi nevére sajnos nem emlékszem – a magyar ifjúsági vízilabda-válogatott tagja volt, egy majdnem kétméteres óriás, aki hosszú latin Cicero- és Tacitus-idézeteket tudott kívülről, innen származik a beceneve. Szegény már régóta egy égi kávéházban fogyasztja söreit.

„Az évek szálltak, mint a percek.” 1969-ben megnősültem, magyar lányt vettem feleségül, nem is volt más lehetőségem, mert a szegény svájci lányoknak ebben a társaságban nem volt igazán esélyük. Elkezdtem a felnőttek életét, ami, bevallom, eleinte nehezemre esett. Pénzkeresés, gyermeknevelés, csupa számomra mindaddig ismeretlen megpróbáltatás. Ezeket avval igyekeztem kompenzálni, hogy amikor tudtam, menekültem a fiúkhoz, a magyar gettóba. Szegény feleségem sokat szenvedett emiatt, 1989-ben, hosszú beháborúk után el is váltak útjaink.

1988–89-ben az addig csendesen folydogáló életet a zürichi magyar gettóban alapvető változások érték. Az itthoni események lázba hoztak bennünket is. Megalakult a „Zürichi Kerekasztal Társaság”, amelynek elsődleges célja a „magyar demokratikus átmenet támogatása” volt. Lelkesek, de elképesztően naivak voltunk, még sokkal inkább, mint az itthoniak. Nem ismertük a valós helyzetet, nem ismertük a szereplőket, nem láttuk a potenciális veszélyeket. Ellenzéki politikusokat hívtunk meg előadásokra. Többek között Deutsch Tamás, Debreczeni József és Bauer Tamás voltak a vendégeink. Az előadásokat a zürichi magyar emigráció lelkesedve fogadta, egy-egy előadásra száznál többen is eljöttek.

Az évek folyamán, ezt talán egy tapasztalt társadalomtudós előre megjósolhatta volna, a Zürichi Kerekasztal hasonló katarzisokon ment keresztül, mint a magyarországi ellenzék: egyre kevesebb lelkesedés, egyre több vita és széthúzás lett a vége.

Én 1996-ban hazaköltöztem. Életem harmadik rendszerváltása volt ez, de történt valami nagyon érdekes. Alig telt el egy év, amikor elkezdtem érezni, hogy most bezárult a kör, vége a filmszakadásnak, ott vagyok megint a bakony-szentkirályi futballpályán.

2007-ben Batthyány Lajosra, a vértanúhalált halt, első magyar miniszterelnökre emlékezünk.

Evvel kapcsolatban eszembe jut anyai dédapám, Széchenyi Viktor gyakori mondása: „Krumplinemzetség vagyunk!” Amikor megkérdezték tőle, hogy ez mit jelent, azt válaszolta: „A java a föld alatt van.”

Turczi István
 Mono logos

Nem tudok semmit,
 s ha tudok is,
 nem érzek semmit,
 s ha érzek is,
 nem emlékszem semmire,
 csak az előttem álló útra,
 a vér árnyékából kilépő holnapokra,
 gyertyák sístergő jajszávára,
 a könyvek fölé hajló fiú-királyra,
 a befagyott tavon átkelő hajnalokra,
 mocsarak bűzéere, források melegére,
 egy kolostor keserves köveire,
 szép szobor vállán fekete madárra,
 egy meg nem született gyermek hívására,
 a tér nélküli súly ígéreteré,
 és a nevemre, amit ettől a tájtól kaptam.
 Nem emlékszem semmire,
 csak arra, hogy nem tudok
 és nem érzek semmit.

Memento

(A tatai zsidók utolsó útja a vasútállomásra)

*„E nemzetségből csak egy fénykép marad”
 Mordechay Avi-Shaul
 (Petri György ford.)*

Emlékezzél!

Akár a rongyos ködhegyek a foszló virradatban,
 némaság virágzik,
 s elnyílik az utolsó utáni füstös pillanatban.
 Két sorban vonulnak
 felfelé a kaptatón; siet mind, mintha imára menne.
 Mintha a síneken túl
 szidur-lapok közt bújtatott remény teremne.

Hátrahagyott
 kegytárgyaik fölött a reggeli nap kábán áthajol.
 Üres a gyülekezet háza.
 Szombat királynő, mondd, merre bujdosol?!
 Kifosztva a táj is,
 ábrázattalan, szürke massa ez a szép vidék.
 Nem méri önmagát,
 hisz többé már nem otthon: valahavolt menedék.
 Nekik nem maradt
 más, csak a lezárt szemhéj mögött izzó szégyen
 és a kimondatlan szavak
 értelmét egymástól elsáncoló tudat: *überleben!*
 Belzec, Treblinka,
 Sobibor, Dachau, Chelmno és Oswiecim...
 Imbolygó árnyak
 a rettegés ködön és dallamon átszűrt éjein.
 Kemencemélyi csend –
 milliók sorsát jelölő rövidke héber szó: SOA.
 Szín- és tetthelyek közt
 korbácsként hajt előre, hogy többé soha, soha.
 A bölcsek szerint
 kilencszázhárom halált teremtett az úr,
 Azután még egyet,
 ha a mózesi nép újkori figyelme netán lazul.
 A módszer velejét
 listák, jegyzőkönyvek őrzik, fotók és fonográf.
 Recsegő hangon szólt
 a végső megoldáshoz illő *Arierparagraph.*
 Hatvan év a hatmillióhoz...
 Ha kérdeznéd, fiam, hogy kiért vagy ki ellen
 porlad az Idő a tenyeremben
 – nincs válasz; az emlékezet engesztelhetetlen.
 De számláld meg őket,
 mert egytől egyig mind megszámlálhatók.
 Vedd számba őket,
 kik emberként járták meg a nem-járhatót.
 Tartsd számon őket:
 a szív nem archívumban őrzött üres kartoték.
 Kérd számon őket!
 Kevés a két gyertya saját sorsodért...
 Ha néha megroppan is
 az irgalom száraz, gyönge ága,
 csak így lesz létednek
 újra gyökere, lombja, Magyarországa.

A távozó

A csönd egy hely a távozó szemében,
Törekényebb, mint bármely faág,
Lombok közt rejtőzve rémületében
Eltűnik, úgy mutatja meg magát.

Rajzolatlan szavak világossága,
Ami ha belőle egyszer felragyog,
Megtudja, miért maradt árva.
Kötömbön egy név: ő nem is én vagyok.

Megteremti akkor égi mását,
Ellensúlyozni, ha másat nem tehet,
Öröktől rendelt barangolását,
És kitölteni a hiány alkotta teret.

Ugyanaz volt, lesz, ami van.
Belülről égő, önmagányi fény.
Átlátszik, néha megcsillan,
Mint egy kavics az idő tenyerén.

Mars poetica

Dávid fiainak

I Családi legendárium

Minden kezdet kezdetleges. A családi legendárium
Tésáig lapoz vissza. Tésa: félig Tündérlak, félig táj-
jellegű pénznyelő. Lent az Ipoly, fent a Börzsöny,
nyaralóknak közelebről palóc diznilend. Másként
az atyai nagyszülők egykor volt tényleg keserves
küzdemeinek népmesei motívumokkal tarkított
emlékhelye. Innen már el lehet indulni. Felfelé,
például, egész a nadrágszíztelek magaslati pontjáig,
ahonnan éjjel, mondhatni, szédítő az égi panoráma.
Magamban csillagterápiának neveztem el, olyan
elnevezős fajta vagyok, amikor esténként 10 óra,
vagyis a gyerek villanyoltása után megindultam a
kaptatón az öreg diófán túlra az eget bóklászni. Itt

jön be a legendárium. Ami arról szól, hogy egyszer (de akkor biztosan) a villanyoltásban amúgy sem igen fényeskedő 8 és fél (!) éves egyfiam egyanya zajos fürdőszobai vizitje alatt utánam settenkedett. Puha, széles, óriásbébi-léptekkel, mint a rajzfilmekben. Ő is, ő is. Kis karját az ég felé lendíti. Nevezném szimbolikus pillanatnak, de itt még nem tartunk, különben is hűvös van. Pokrócot rá, karomba fel, összebújás. Mese indul. Csillagmozi, alámondással. Előbb a Hold. *Most akkor kifli vagy sarló? És mi az a sarló? Olyan éles, hogy levágná a vörös macsi fejét?* Macska, Hold kivégezve. Atteszem a másik karomra. Nehéz gyermek, jó húspan van, mióta van. „Kis vasgyűrű”, mondaná Gizi néni, a valamirevaló szomszéd, sőt mondja is, ha kell, ha nem. *Ki húzza a Göncöl szekérét? Rajta ül a Fiastyúk? Most akkor Göncöl vagy Nagy Medve? Attól nagyon félnek a tyúkok. Miért nem Sarokcsillag? Kik laknak rajta? Ha nem, nem, de miért nem?!* Beszívja a látványt, mintha levegő volna. Közben zenei képzésben is részesül – tücsök által homályosan. Türelmem próbája ez az este, pedig rajongása tárgya, akár egy freskó, mozdulatlan. Megvár minden kérdést, megvár minden választ. Csodálatja magát akár hajnalig. Meddig őrzi meg a véletlen ezt a delejező tágasságot, morfondírozom, miközben széles pályáin kering az éj velünk. Érzem, hogy megremeg; fázik. Egyanya penge hangja jósolja a vést, de ő nem tágít. *Nem fáznak a csillagok? Mikor utazunk oda? Mi lesz, ha egyszer leesnek? És a bolygók, ugye, bolyognak? De ha csak bolyonganak, miért nem az a nevük, hogy bolyongó?* Ha az ég ábrái mind összeszaladnak tiltakozásul, az anyai szigor akkor is beparancsolt volna minket. Másnap többszöri hízelkedés, fogadkozások után nyáresti kalandunk megismételve. Már fényév, műhold, Tejút, üstökösök; felsőbb osztályba léphet. Nagyapjától hétvégén ajándékot kap. Úgy forgatja le-föl a műanyag fedelű, sasszegre fogatott, keménypapírra festett csillagtérképet, mint aki az *életével* játszik.

A szerkesztőség e verseivel köszönti a félévszázados költőt.

HAJTÁS

IRÁNY-TŰ

ÉRINTÉS

KÖZELÍTÉS

TÉR-IDŐ KOORDINÁTA

VONAL

ÁTJÁRHATÓ TÉR I.

ÁTJÁRHATÓ TÉR II.

ÁTJÁRHATÓ TÉR III.

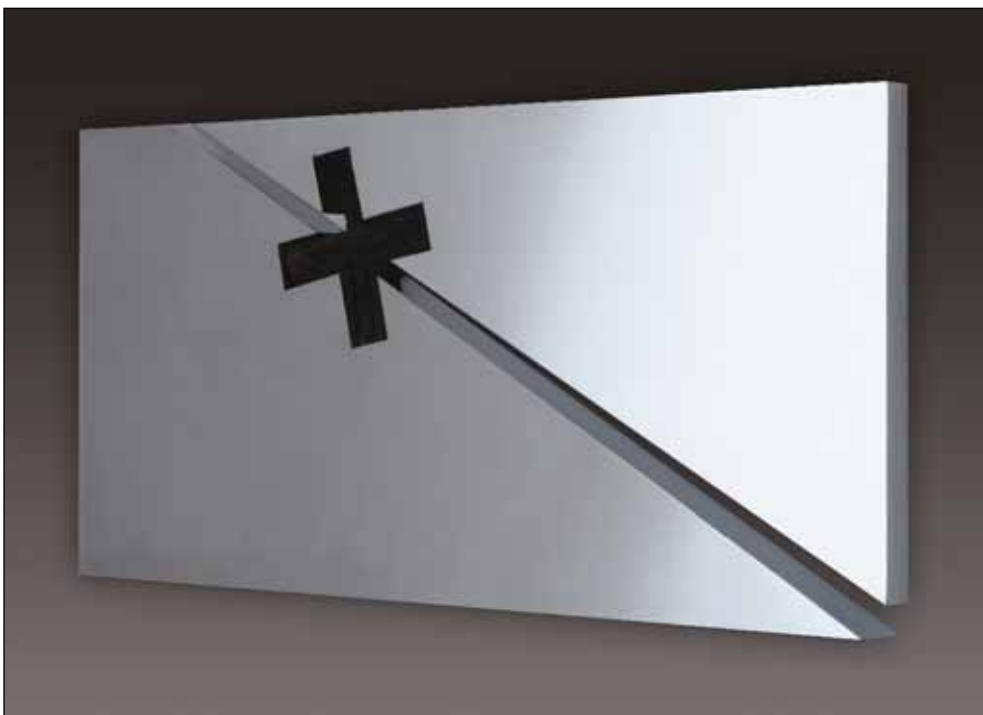
ÜZENET

FOLYAMAT

VÍZSZINTES TÖRTÉNET

JEL

A tér korrekt manipulátora

Nagámi szobrairól

Ha fogadásokat lehetett volna kötni, hogy e Nagámi szobrászművész alkotásait futólag elemző bevezető szövegben mely fogalmak, illetve fogalomkörök szerepelnek majd hangsúlyosan, magam is a konstruktív, neokonstruktív, struktúraelvű, geometrikus absztrakt, minimal art, neoavantgárd, illetve a Csiky-iskola meghatározásokra tettem volna tétjeimet, de ezúttal sajnos vesztésként távoztam volna a színtérről. Ezekről a fogalmakról ugyanis most nem esik sok szó. Mert a jelenkori középgeneráció tagjaként az új és új alkotásaival és a vissza-visszatérőn megrendezett vidéki és budapesti tárlataival szívósan az idősebb nemzedék sorai felé menetelő Nagámi szobrász legújabb művei által megjelölt művészeti terepemet ezúttal máshonnan és kissé távolabbról próbáljuk megközelíteni.

Fülep Lajos művészetfilozófus a száz évvel ezelőtt, 1918-ban a Nyugat című folyóirat hasábjain közreadott *Magyar szobrászat* című nagylélegzetű tanulmányában briliáns eszmefuttatással írja le azt a művészettörténeti evidenciát, amely az európai művészet hajnalán a szobrászatot a mai értelemben vett szobrászattá avatta. Gondolatmenetét azzal vezette be, hogy a görögöket megelőzően a szobrok – amelyek magától értetődően figura-szobrok, embermások voltak –, akár álltak, akár haladtak, mindkét talpukkal teljesen és egyformán érintették a földet, s így a törzs nem hajlott meg, nem fordult el, hanem a középen meghúzható tengelyre fűzve két egyenlő oldalra volt osztható. Fülep Lajos e jelenséget jellemezve leszögezte: „Az ilyen figurának tulajdonképpen egyensúlya nincsen (nem fizikai értelemben véve a szót, hanem a művészi kifejezettségében), mint ahogy nincs az oszlopnak, mert az egyensúly a súlyoknak felbomlását és megoszlását és új kiegyenlítődéset tételezi föl, ami azonban itt nem történik meg, éppoly kevésbé, mint az oszlopban, hanem az egész alak megmarad a töretlen egység és egyenlőség állapotában. (...) Bármilyen fokozatokon vándorol is át a szobor a stílus vagy a naturalisztikus megformálás tekintetében, igazi fejlődéstörténete nincsen, mert hiányzik belőle a kompozicionális princípiumnak, a szobrászi problémának, a történet tulajdonképpvaló szubsztanciájának fejlődése: az mindig megmarad ugyanazon a ponton, a teljes megkötöttség állapotában. Mint ahogyan igazi története a teljes szabadságnak sincsen, mert ahol mindig minden másként történhetik, ott összefüggő történet nem alakulhat ki.” És itt az eszmefuttatás számunkra legfontosabb konklúziója: „A művészi kompozíciónak alapja a kötöttség és szabadság korrelációja, s ez az alapja a művészet fejlődéstörténetének is, mely a lét és a levés végső nagy korrelációjában gyökerezik.” Vagyis amikor a görögök egyensúlytalan egyensúlyi helyzetbe, kontrapoztba állították figuráikat, ezzel elindították a szobor kompozicionális történetét, „amely ezután már az egyensúlynak, a kötöttség és a szabadság, a lét és a levés korrelációjának története”.

Jóllehet Fülep Lajos gondolatmenetének megfogalmazásának idején még csak az első teóriái és alkotásai születtek meg annak az elvont művészetnek, amelyre Nagámi mint eredőkre, mint tradícióra tekinthet, a művészettörténeti elemzés logikailag autentikus módon és problémamentesen alkalmazható a XX. század figuratív és elvont, nonfiguratív szobrászatára is. És gond nélkül érvényesíthető volt az ezredforduló után megszületett, és a 2007 szeptemberében–októberében a Budapest Galéria Lajos utcai Kiállítóházának cellasorában bemutatott, az alkotói szándékok szerint egy út, egy lelki utazás állomásaiként felfűzött műegyüttes alkotásainak elemzési és értelmezési kísérlete során is. A térbe helyezett kisplasztikák és a falra függesztett, dombormű-pozícióba helyezett, domborművű kép-szobrok világos rendszerekké szerkesztett, de ugyanakkor esetenként sejtelmes kapcsolódásokkal és áthatásokkal, téri talányokkal is telített felület-négyzetei és -háromszögei, hasábjai, korongjai, kockái és lépcsőépítményei, illetve ezek konstrukciói és rendszerei is – bonyolult egyensúlyi helyzeteket teremtve – a kötöttség és a szabadság kapcsolatát, viszonyát kutatják, a létezésben való lét transzcendentális tartalmait faggatják. Csak a feszes ritmusokra, a furcsa ritmusképletekre, az öntörvényű arányokra, a csendes harmóniákra és az éles disszonanciákra, a feszültségekre, a visszafojtott labilitásra kell figyelniük. A rendszertelenségekké alakított, vagy a megbomlott, de ezáltal újjáalakult rendszerre, a jól ismert, ismeretlenségekkel felruházott formára kell ügyelniük. A változások, a korábbi alkotóperiódusok természetéhez viszonyítható elmozdulások csupán felületi jellegűek Nagámi munkásságában – de fontos jelenség, hogy a korábbi fém és fa kombinációját felváltva megjelent a kő és a fém együttes alkalmazása, hogy a korábban ugyancsak domináns precíz megmunkálású, elegáns, fényes és tükröződő felületek mellett egyre hangsúlyosabbak a durva, az enyészetre hivatkozó textúrák és faktúrák, és hogy kiemelt jelentőségű szimbolizációs elemmé emelkedett a szobrászati teret újabb szervezőerővel gazdagító pozitív és negatív lépcsőzet-forma. Ebben a gyengédségekkel és durvaságokkal, keménységekkel és puhaságokkal, érintkezésekkel és elválásokkal, közeledésekkel és távolodásokkal, fegyelmezett egységekkel és fájdalmas megbontottságokkal, folyamatosságokkal és megszakadásokkal, zártságokkal és megnyitottságokkal – és szuverén ellentétekkel, különállásaikkal és egymásba kapcsolódásaikkal, konfrontációjukkal és egymást áthatásukkal – jellemezhető mű-világban az elvonatkoztatások tartományában megragadott, a Fülep Lajos által a művészet alapproblémájának minősített, a létezés alapkérdéseit faggató meditatív felvetésekkel, dilemmákkal és válaszlehetőségekkel szembesülhetünk. De fogalmazhatunk úgy is: Nagámi lelki kétségekkel terhes, belső útjának külső, látszólag kívülről végigjáróiként és szemléloiként menthetetlenül a leleményesen alakított, az egyneműségekben és egyszerűségekben oly komplex szobortestek rabjaivá válhatunk, egy magabiztos, korrekt térmanipulátor uszályába kerülhetünk.

Wehner Tibor

Balázs Géza

Három írás a nyelvről és nemcsak a nyelvről

Bolyais tanítványaimnak

Örömbeszéd. Az öröm, hogy beszélni tudunk, visszavezet bennünket emberré válásunkig. Az őseMBER számára sokféle öröm létezett: öröm, hogy meg tudta szerezni a tüzet (ekkor ugrált örömben, ebből fejlődött ki a tánc), öröm, ha elejtett egy vadat (ekkor először is ujjongott, majd habzsolts és táncolt, hogy ne legyenek felesleges kilói), öröm, ha megszerezte nőjét (ne részletezzük), vagy ha visszatért a vadászatból (hogy túlélte, s hogy végre pihenhetett), s nyilván megvolt már a babusgatás, a csacsogás öröme, amelyből kialakult az érzelemtelített beszéd.

A nyelvhasználat is a vadászathoz, a tűzhoz, a tevékenykedéshez és a másik emberhez való kapcsolathoz kötődik. Az ember azért is örült a beszédnek, mert látta, hogy az állatok nem beszélnek, és a beszéd mennyivel ügyesebbé, hatékonyabbá tudja tenni az emberi életet. Az emberi beszéden érzett öröm olyan elementáris és nagyszabású volt, hogy egészen napjainkig fennmaradt, emberré válásunk fontos jelképe, ezért szeretjük és őrizzük.

A beszéd legmagasabb foka, az író- és az előadó-művészet napjainkig érzékeltette ezt a örömet. Ha Jókait, Mikszáthot, Móriczot, Illyést olvassuk, de mondhatnám Sánta Ferencet vagy Lázár Ervint is, ez az ősi öröm árad soraikból. A beszélés, a kifejezés színessége, boldogsága. Ahogy Gábor

Miklós vagy Latinovits mond verset, az élőszo áradásával, nem mond úgy senki – futkároz hátunkon a hideg, utánuk akarjuk mondani, örülünk, hogy tudunk beszélni!

Így volt ez napjainkig. Mostanában mintha elveszett volna ez az ősi öröm. Talán túl sok a beszéd, és elegünk lett belőle. Talán túl sokat hazudtak, és megcsömörlöttünk még a szép szavaktól is. Nem hiszünk Jókainak, Mikszáthnak, Latinovitsnak, a szépen megformált mondatoknak. Az örömtelen beszéd korának hajnalán már Ottlik Géza, pontosabban *Az iskola a határon* egyik főszereplője, Medve is felfigyelt erre: „A világ nem ért másból, mint a hangos, elnagyolt, durva jelekből. A látszatokból. Mindabból, aminek határozott formája van. Nagyot kell kiáltani, másképp oda sem figyelnek. Két szóból többet értenek, mint húszból; viszont százszor kell ugyanazt elmondani. Vagy jobb egy erélyes rúgás. Máskor megteszi egy kurta tréfa.”

A végigmondás, az önkifejezés szépségének a hiányára utal az író. Olvassunk bele egy Jókai-kötetbe, nézzük meg, hogy beszélnek szereplői: „Senki sem sejtheti, hogy én mit érzek. Egyedül ön, szeretett Hermine, lelkemnek képmása. Ha e házat el kellene hagynom, egyedül ön miatt vérzenék szívem; de ugyebár ön nem ítélne el engem azon esetben, ha a

körülmények kényszerítenének, hogy e házat elhagyjam, ha talán azzal, kivel sorsomat összekötöm, a rideg elbujdosás sorsát is meg kellene osztanom? Hiszen mi lehet nemesebb hivatás, mint egy nőnek megosztani egy szeretett férj fájdalmát, szenvedéseit! Ez a legdicsebb feladata egy gyöngé női kebelnek, melyben legerősebbnek mutathatja magát." (*Az új földesúr*)

És akkor most ugorjunk át korunkba, lapozzunk bele a Sárbogárdi Jolán képében megjelenő Parti Nagy Lajos regényébe, amelyben modern főhősaink ekként beszélnek és gondolkodnak – egyébként érzelemdúsan – a Hungimpónak nevezett cégnél: „Összefutó számban szinte érzem már az Ön forró feketéjének zamatos ízeit, melynek behozását követően 11 háig nem vagyok itt senkinek – tette hozzá DR. Havas Tamás, majd fütyörészőleg becsukta irodájának párnázott ajtaját odai belépése után.” (*Sárbogárdi Jolán*)

Persze ezek „költőileg” megformált rossz mondatok. Temesi Ferenc szótárregényében (*Por*) azonban már találkozhatunk a végletekig leegyszerűsödött beszéddel – igaz, csak a „tini” szócikk erejéig:

Cső, háve. Heló Csárlí!

V ltá a zis be, ba me?

M k zuöd h zá, ba me?

Najóvanna. Nem ke cs náni műsor.

Baba bukód. K kapt d mút kó azta gádzsit a dizsibe, vazzeg.

Vazzeg tré zegész. Bevitt zerdőbe érte? Ott vo taza csávó a verdájáva azt t dod miva? Fényt k potta a csaj.

Baba k s bringa vó pedi.

Ja, szétcsap m méga búráját, ha-ve!

Ebből a „beszédből” szótagok esnek ki, szó- és mondathatárok egy-

beolvadnak, a névelők, utalószók hiányoznak, hangsúlyt nem érzékeltethetünk, a hanglejtés szétszakadozik. Vannak olyan nyelvészek, akik azt mondják, hogy minden helyes, amit az anyanyelvi beszélő mond, a lényeg, hogy a kommunikáció létrejjön. Ez a kommunikáció is létrejön, két fiatal „elbeszélgetett” a diszkóban megismert lányról. Ilyen kommunikációja (direkt nem mondom, hogy beszéde) lehetett az ősebernek is. Gutturális, azaz torokhangok, indulatszók, egymásba olvadó szavak, egy-egy alig fölismerhető szótó.

Nem értem, hogy mi a baj, miről papolnak a nyelvművelők, ha akkor is megértették egymást, és akkor is elváltak valahogy!

Marcellka eszik. Utazunk vagy talán inkább zötykölődünk a távoli megyeszékhely és Budapest között közlekedő gyorsvonaton. A kupéba nagymama, nagypapa és egy hatévesforma kisfiú érkezik, szépen elhelyezkednek, s máris evéshez fognak. Régóta várhatták már a nyugodt letelepedést, kis zsömle Marcellkának, tízórai a nagypapának, és a mindezt felszolgáló nagymama is magához vesz pár száz falatot.

– Egyél még, Marcellka! – mondja a nagymama, és süteményt vesz elő.

Milyen gondos nagymama, vélem, s arra gondolok, hogy nálam a három és fél órás útra egyetlen falat sincs: reggel reggeliztem, kora délután meg reményeim szerint otthon fogok ebédelni. Négy-öt órát még víz nélkül is kibírok – nem árt készülni a globális felmelegedésre.

– Kérsz-e egy Túró Rudit, Marcellka? – kérdezi a nagymama, s Marcellka kér, természetesen a nagypapa is fogyaszt, de ő azért módjával.

– Igyál, Marcellka, üdítőt! – és Marcellka iszik, cukrosat, édeset, ráadásul a flakon kint marad az asztalon, úgyhogy egész úton folyamatosan szopogatja.

– Egyél egy kis csokoládét is, Marcellka! – no, ez aztán a fejedelmi fogás, Marcellka tömi magába a csokoládét, utána egy kis száj- és kéztörölgetés következik.

Vonatunk szalad, szalad a kisalföldi rónán, mellettünk Árpád-kori templomok, az ősi református város, az újabb megyeszékhely, tele kulturális emlékekkel, idelátszó szép tornyocskákkal, majd következik a bájos Duna, Komárom, ahol egy pillanatra át lehet nézni Jókai és Lehár Ferenc szülőföldjére, no meg a bátyák, az erőd ezen az oldalon – éppen az ablakunk előtt futnak el –, persze Klapka György, szabadságharc...

– Marcellka, egyél még egy kis süteményt, tegnap annyira ízlett neked.

És Marcellka eszik még egy kis süteményt.

A nagypapa már szunyókál, ő nem eszik, a nagymama is csak úgy magának, hogy az idő teljen, minden erejével inkább Marcellka testi fejlődésére összpontosítva, Marcellka pedig programként – most utazunk és eszünk. Kerül elő még ropi, banán, újabb süteményadag, fogy az üdítő, de van még bontatlan üveg, közben Vértesszőlős mellett – Samu lelőhelye mellett –, majd a Turul alatt halad el vonatunk, bizony lenne rajta is némi szemlélnivaló, de Marcellka valamilyen találékony játékot tart kezében, két sütemény között.

– Marcellka, nem vagy éhes, egyél még valamit..., van még egy kis csipsz. De köpd ki a rágót, csipszet és rágót nem lehet egyszerre.

És Marcellka dehogyan tiltakozik, Marcellka eszik.

Tudósok úgy tartják, hogy hosszú, talán évszázados, talán nem is tapasztalt, de a génekben mégis rögzített éhezési információja tör elő – amikor már van mit és lehet enni, akkor pótolni kívánja a tudat a korábban elmulasztottakat. Most megeszünk mindent, amit elődeink nem ehettek meg. Pótoljuk Túró Rudival, csipsszel, ropival, süteménnyel, cukros-koffeinós üdítővel. Magunkhoz veszünk, elfogyasztunk, elrágcsálunk, harapunk, elcsámcsogunk, megeszünk, eddegélünk, felzabálunk, beblokkolunk, beburkolunk, majszolunk, kajálunk vagy kajolunk valamit, mindent, ami jár.

Burkoljuk a banánt, csipegetjük a csipszet, torkoskodunk Túró Rudival, silőzzük a süteményt, rágcsáljuk a rágót, beporszívózzuk még a morzsát is.

Ősi, genetikai program alapján.

S közben fut, zötyög velünk a vonat az ősi Árpád-kori templomok, falvak, az ősemberlelőhely, a honfoglalás, a szabadságharc, a Monarchia, a szocializmus emlékei mellett. Ahány állomás, annyi mese, annyi történet az országról, a nemzetről, a családról – a mi kis történeteink, szüleink történetei, rokonaink történetei, irodalmunk, zenénk, nyelvünk története. S csak fut-fut a vonat, napjában százszor és ezer Marcellkával, meg a nagymamájukkal, tele jó szándékkal és szeretettel, s már mobiltelefonon előre jelezve, hogy a Déliben várják Marcellkát a szülei, már elkészítették a finom ebédet, mert Marcellka egészen biztosan megéhezett a hosszú úton.

– Jó étvágyat, Marcellka!

Maják. Első cikkecském, az akkori Pajtás újságban a mátrafüredi Bence-vár fölfedezéséről szolt. Édesapámmal a sűrű bozóttal benőtt mátraalji váromot megkerestük, lerajzoltuk. Ez

a fölfedezési láz hajt azóta is: történeti, nyelvtörténeti, nyelvi kérdésekben. Amikor tavaly ilyentájt Guatemalában a trópusi őserdőből kibúvó, illetve az őserdő fái által benőtt maja templompiramisokat szemléltem, csöppet sem zavart a negyvenfokos hőség, az emberfaló szúnyograjok, csak róttam a lépcsőket, föl-le. Azóta pedig falom a maja kultúráról szóló könyveket. Érteni szeretném, hogy hogyan éltek, miért építették ezeket a városokat, miért hagyták el őket, miről árulkodnak tudományos fölfedezéseik, megmaradt kódexeik. Nekem ugyanis eszembe nem jutna a trópusi őserdőben emeletes templomokat, városokat építeni... Ráadásul sokszor egymástól kőhajításnyira, tucatszám.

Az ember folyton összehasonlít, és viszonyítása középpontjába magát helyezi. Az is általános emberi vonás, hogy mások viselkedését saját jelképrendszerünk jelenségeivel vessük össze, ezáltal kategorizálva a másikat, anélkül hogy valóban megértenénk. Ezzel szemben a kulturális antropológia arra tanít, hogy a tőlünk eltérőt elfogadjuk, természetes kulturális jelenségnek tekintjük.

Kategorizációnk mélyén mindig ott lapul a nyelv, sőt azt is mondhatjuk, hogy világlátásunk alapja a nyelvünk. Ebből pedig az következik, hogy nemcsak a más kultúrákban, de a más nyelvekben is meg kell merítkeznünk ahhoz, hogy jobban, például előítéletektől mentesen értsük meg egymást.

Ott állok valahol Tikálban, az egyik templompiramis tetején, nézem a tájat, próbálom megérteni a fél évezred, évezred előtti a majákat.

A kulturális antropológia nyomán az antropológiai nyelvészet azt vallja, hogy a különböző nyelvcsoportok és nyelvek másként látják, másként képezik le a világot. A rendkívül sokszínű

indián nyelvekről merészség lenne bármiféle közös, általános jellemzőt állítani, de az egyes szerzők megfigyelései alapján néhány jelenségük feltűnik. Amerika őslakosai a valóságot a folyamatok összefonódásaként érzélik, vagyis látásmódjuk: holisztikus. A világ és az ember kölcsönös és szoros kapcsolatban van egymással. Az európai ember viszont a más élőlényekből és tárgyakkól álló világon kívül helyezi magát. Ezt mutatja a nyelvi antropocentrizmus, vagyis mindennek az emberhez való viszonyítása.

Ösztönösen tiltakozik ez ellen a fogalom ellen Szilágyi N. Sándor. Mint írja, ezzel a megnevezéssel méltánytalanul kizárjuk a viselkedők közül az állatokat, pedig sokszorta többen vannak, mint mi, emberek. Ezért inkább zoomorfizmusról beszél.

Az indiánok számára az idő nem egyenes vonalú (linerális), hanem visszatérő (ciklikus). Emiatt nem úgy tagolják az időt, mint az indoeurópai kultúrákban élők. Az indiánok a folyamatos jelenben élnek. Elődeik, például a rengeteg titkot őrző maja papok, tudósok a mainál is pontosabban ismerték a nap, a hónap, az év fogalmát, viszont nem tagolták az időt hetekre, órákra, percekre – mert az nem létezik a természetben. Az angloamerikaiak számára az „indián idő” kifejezés a pontatlanságot fejezi ki. Az európaiak és az amerikaiak világosan megkülönböztetik a múlt, a jelen és jövő időt. Míg az indiánok a folyamatos jelenben élnek, a modern világ emberei a jövőben. Lássunk csak egy hétköznapi mondatot: „Ez a gyorséterem kitűnő! Máskor is ide fogunk jönni!” Tehát nem elég a most, a jelen idő, rögtön a jövőre gondolunk.

Az indián nyelvekben nincsenek elvont főnevek, a főneveket konkrét dolgokra használják. Minden állapotot,

viszonyt, betegséget, légköri jelenséget vagy eseményt igékkel fejeznek ki. Ennek nyelvtani alapja az indián nyelvek többségének bekebelező (poliszintetikus) nyelvtana. Az ilyen nyelvek egy komplex igébe építik be a többi mondatrészt kifejező szófajt, toldaléket.

Az indián nyelvekben – tudjuk az e téren is hiteles indiánregényekből – az embereket sem nevezik meg főnevekkel. Az egyik nyelvben a feleség az, „aki a szívedről gondoskodik”, a leány „aki gazdagítja az életedet”, s a fiú „aki férfivá válik”, egy másik nyelvben a férfi „aki emberré vált”. A keresztnévek is gyakran szó szerkezetek, például: „aki farkasokkal táncol”.

Az indián nyelvekben meglévő alanytalan mondatok a dolgok embertől független módjára utalnak. Ezt persze a magyar nyelv is tudja („esik”, „villámlik”).

Az indián nyelvek – többnyire angol nyelvű – kutatói közül néhányan

egyenesen azt vallják, hogy ezek a nyelvek jobban képesek tükrözni a fizikai jelenségeket, mint például az angol nyelv. Az angol nyelv a fizikusok számára túl szegény igékben. Az indián nyelvek azzal, hogy hiányoznak belőlük az absztrakt főnevek, valamint az állapotokat, folyamatokat igékkel írják le, a fizikai leírások számára pontosabbak, mint az angol.

Példáim esetlegesek, de nem véletlenül válogattam őket úgy, hogy fölismerhetők legyenek belőlük a nyelvi látásmódok vagy világinterpretációk közötti különbségek. A különféle nyelvcsaládok és kulturális környezetek nyelvi világképeinek kutatása az antropológiai nyelvészet fontos feladata. Az ilyen nyelvtudomány ember és társadalom megértését tűzi ki célul.

Engem elvarázsoltak a maják, kereső, kutató lényé tettek a nyelv titkai.

Szegedi Kovács György

Ami megmaradt

A mi létünk kitört ablaka
egy elütött sün
és egy széttaposott szilva között.
Milyen védtelenek is vagyunk
magunkkal szemben.
„Hit nélkül lehetetlen”...,
csak ez, ami megmaradt.
A senkik,
idegbetegek,
vakok,
végül ők nevetnek majd.

Anyuka megdobál hóval a teraszon

Négyéves voltam,
és olyan magasan voltak az emberek,
a magukban beszélő esőcsatornák.
Színe ragyogása igaz volt
kincseimnek.
Elöttem nyújtózkodott
az álmos, havas udvar,
s csak álltam a teraszon
zsebre tett kézzel,
szorosra kötött sállal,
s apró mosollyal a szám
szegletében túrtam,
ahogy pattognak szét hátamon,
sapkámon a lazára gyúrt hódarabkák;
ahogy anyuka tűz-jég tenyerével átfogja
kipirult arcomat.

Bereti Gábor

Engem az idő fogva tart

A látvány kötelén lassan ereszkedem,
régi nyarakba érkezem fiatalon,
s a régi nyarakhoz bűnös rózsavirágként
szétráncolt szemem odaöregszik

Holdfény folyosókon, csorgó levegőben, üveg göngyölegben,
foltos feketében, gólya toll fehérben, piros csőrű szélben,
átevezek éppen, partot érek éppen, könnyörvény sötétben

gyúljon fel a láng

Egy szál gyufa máglyája lobogjon, feketén olaj dübörögjön,
rongyokból fehérén kilépjen, ha kérem, nyíljon ki az ajtó,
az ajtómon belépjen

a látvány kötelét eleresztem

Zuhanjon hozzád a testem ezüstpor éveken át öregedve s
mégis szebben a hattyúk énekénél gyökerek markába szorítva
virágok poklába ha érek emlékek árnya táncoljon körül
látod emlékek árnya táncol körül

füstjük a szívemet marja

bőrömet rézláng borítja,

itt élek újra ebben a bujkáló szerelemben, ahol ölelésed
véremmel

fest piros alkonyatot az égre. Nézlek.

Combodig, melledig, arcodig érve,

karoddal a vágyam, karommal a vágyad beborít –,
íme: engem az idő fogva tart.

Vissza innen már sose térjek

Tél, fekete szerelem

Tél van. Mogorván ülnek a fákon a varjak.
Felborzolódnak a fekete tollak. Üresen, csak
elrabolt károgásukkal zúdulnak az erdőknék
a szelek.

Vér sarjad

a kitátott csőrökből, a karmos lábak kihülő ereiből.
A gallyakra gémberegett jeges hideg alól süvöltés
hallatszik, fohászkodás. Piros nyelvekbe kapaszkodik
egy didergő, zúzmarás árnyék,

az árnyékom,
e hempergő kiáltás;

jégkiáltás inog a véresre tépdesett havon.

Sóhajós selymei elveszve. All egy
meztelen test a roncsolt időben, s kinyílik benne
hosszú tuskéivel a Hold, kinyílik benne a Hold
ezüstös tükre.

Szomorúság és nevetés

látszanak benne, futkosnak összefogódzva, egy
részeg dal leng, lebeg a torkukhoz kötve. Suhogás,
zuhogás, zokogás hallatszik angyalaim tüdejéből,
angyalaim tüdejéből rázkódva ömlik a havazás.

Érted birkóznak,

érted lobognak a szelekkel tusakodó szárnyak.

Tél van kedvesem,

mert nagyon szeretlek és te máshol
keresed a nyár gyümölcseit.

Nekem nem kell már

a nyár, a tavasz se, ha földnek esem sötét
koronámmal, átsüt rajtam szárazon a szomjúság,
döfjön le az örök tél dárdás hidege, legyenek
a föltámadásé.

Csak zengem magamban

mészben megforgatott nyelvvel hófehér énekeimet,
a tél az enyém, csak ő, csak ő van itt
egyedül. A nyálam, a vérem is elissza ez az
aszályos hideg, ez a jégráncos lángolás. Hát miért?
Ezüstös fűrtökben miért ne lobbanjak föl a vihar élé.

Hiszen tőle menekül

és ömlik le csillagaival az ég.

Szemem, akár egy

ablaküveg, betörve, szívemig nyitva az út,
szálljanak be a fehér, elaszott varjak, sovány,
sirályos énekeikkel, csontig reszkettető kínjaikkal,

jöjjenek, teremjenek bennem szelíd, babonás
szavakat, pörgő juharlevelet, pihenni nem tudó
utolsó ölelést. Jöjjenek a citerás, őrült angyalok,
rokkant királyok, tetovált bölcsek. Íme. Fekszem
kiterülve a lombok taraján. Recseg fölöttem az ég.
Futnak kéken, elfutnak gyökerei a hullámmzó
homokban, a jeges hóésésben.

Miért akarlak
még mindig ily nagyon téged, kedvesem

Már tudom

Az út hullámmzó pora akár a tenger.
Lassan utolér. Félni kell
a megrepedt falaktól mert telten és éretten
bármikor kicsöppenhet belőlük a földrengés.
Morajló loccsanó
zajokkal szivárgó áradás ez
és olyan akár egy szétroncsolt nevetés
amit óvatlanul locsol közénk
egy ismeretlen. P. Cleo áll
a sűrű mégis fesztelen levegőben
a finom fakó port szitáló
szél hullámaiban a fuldoklás
dagadó hó-fényű vitorláiba kapaszkodva
és nézi a só hideg havazását
amint éppen elnyeli
egy szívként lüktető száj
nézi az elnyílt ajkak meddő szomjúságát
ahogy a kavargó örvénylő portölcser
e kötélle vékonyult szédítő tájfun
pörögve forogva eltűnik az idő torkában.
E láthatatlan remegő orsóról
lezúduló fonál köt bennünket a mához
és ez fűz minket a múlthoz
a kihűlő föld romló szellemeihez.
De egymáshoz is
és a reményhez is ez fűz.
A fény fehér szőnyegére kiterítve
fekszik a testünk. Már tudom
csak a közös élmény számít.
A többi elválaszt.

Sütő Csaba András

Hűs

én nem tehetek róla, előnt ez a feeling

vállamon félve kapaszkodó féling
tartom én, a tökéletlen vállfa

a kongó, üres folyosókon,
honnán kétirányba taláломra
nyílnak a zajforrasztó ajtók;
mint elzárt alkóv-
ban rizsszemet pergető
álmatlan törpék--- --- ---

és ki van zárva,
a(ki)² van zárva:
lehet ágya, haszna, lakosztálya
ha a gangon döngő, szanaszét
szóródó léptek visszása
a lelket megzokaszasztja ---

mint egy lassú, rikoltássá
darvuló sámántánc
a verítéket felfogják a szorgos
szolgák; az évek és a ránc

bucusz cigányok jönnek így
a meztelen fényre
szemükkel vizslatva
söntésekbe toppanva
iramodván várostól városig
ünneptől ünnepig
tegnaptól szebbnapig

mégis bízva mindörökre:
holtomiglan, holtodig.

Már hiába is hess'getném,
fülemre másznak az éhes,
hintázó dal~lamok;
a társalgás, mit magammal
– ad absur-duma –

folytatok
szűköl(köd)ő vizslaként
kuss-had a testóiban

(meszelt felirat, vagy talán olajfesték

Kutyukám! IMÁD – LAK

Én is tégedet. Marhára.)

közben árnyak jönnek-mennek
hanem jól van, igen jól,
jól van már, vége, vége, vége...
rávertünk hát ennek is az ülepére
a zongora hangja kísér (mittudoménkikit!)

Állítólag kezdődik a nyár.
– majd – majd – ha végül ráérkezem;
lesz sunshine, beach, dorbézolás,
addig színjáték, játékszín –
perfect night, (y)our time

szédeleginkább ilyenén alkalmak
zokniját felhúzza a présbefogott agy

„Itt mindenki mindenkinek köszön.”

Hát én is. Nem ismerek igazából
itt momentán senkit bár találkoztam
délelőtt? délután? kálmánkával
kvázi pertu lettem a büféssel
de igazából nem tudom mi a
bú és mi a bánat tart meg ittfelé
mert, persze, tudom, muszájból

a Nagy Vízhez vágyom, messze;

nézni az uszálytól
induló,
felfohász-
kodó huszárokat
térdig ülni benne, pacsálni a vizet,
(a rettenet sok-el sose fogy H₂O-t)
nézni a kőzárások felett el, messze;
leszarni, hogy a másik part már nem
a miénk én nem ezért és éppen azért...
a víz miatt vagyok itt, ott s bárhol...

s most itt bent
 az élesre fent fénykések
 villanó képek
 gyanánt vagdalják retinám
 belül – interglaciális –
 felrobban szembolygóm
 s a barna majd sötétté alvad:
 fekete – koromsötétté.

Vízparton szálfát
 kortalan kézzel
 indítok útnak
 Vénektől Mohácsig
 vagy kiköt a parton
 s exkuzál majd
 helyettem; a helyemben:
 „Megjöttem, bocsánat, pardon.”

A révész legifjabb
 fiaként révedek;
 átszállítom csónakostul
 a törékenyén felnőtt,
 óceánnáradó, szép keblű
 lepkelelkeket.

Szégyen és kaláka

I.

lemegyek a hengerpartra
 a hálómat kivetem
 a hálómat a hálómat
 (előre is) kivetem;

és nevetem a szörföst
 a szél felé hajolót
 ki a hullámok gálánt
 lovagjának képzelet magát

holnap hajóra szálllok
 kicsiny csónakba s az árral
 a lagúnák kertjét vizslatom bár
 szemmel nehéz érteni a szagokat

fejjel előre nyitott szemmel
 – mint a hal – a korálok és kagylók
 közé úszik kezem és az igazgyöngyöt

odacsempésem hogy holnap újra megtaláljam
 tüdőprézes szalontáncban lányos zavart

tengerárban

II.

és így megyünk, száguldva
 végtelenbe nyúló ereszen
 elhajló erő;

ez a mi szavunk:
 lelkünk
 sava-borsa

hallgatja – hallatja
 fényét, szép meredélyét
 kihűlő, halódó csillagunk.

[MuLaTsÁg WeDDing anaCRONISTIC]

törpekastélyt szőttem éjjel
 éjek édes karéját
 és vártam hogy valaki
 megkeni zsírral, ölelve...
 öklelve, szegverekedve
 mint a kéz nélkül lesujtó kalapács,

és a satupad pengett nyár délután
 és elébem jött biciglivel: nagyapám.

Ő már meghalt.

És a kerékpárt
 eztán már helyette is tekerem.

Mamutként a mamutokat
 lábbusszal is, busszal is
 valahogy-sehogy: de kergetem,
 a pedált – hivatalból taposom
 esőben szélben árnyékban
 és sziporkázó, gerjedelmes,
 sugaras, csápatív napokon.

Csepregi János
Apokalipszis

fiam remélem tudod
igazán csak az számít
ami ott belül van
– köhögi rekedten
a torkában évekkkel ezelőtt
tanyát vert slájmon át nagyanyám
s remegő kezét
vádlón mellkasomnak szegezi
ujjain a percek
bábeli zúrzavarban
illeszkednek egymáshoz
szemében csillogó ragacsos
könnyek gyűlnek
ahogy hiábavaló fiatalságom
fölött mereng
bordáim között türelmetlenül
lűktetni kezd a félelem...
zavartan toporgok
igyekszem egyik lábamról
a másikra ügyeskedni
a gravitáció számára oly kedves
ötvenkilónyi jelenlétemet
izzadó tenyeremből
szökni kezd a pára
feszengek elviselhetetlenül
s érzem ahogy a lány
papírba zárt vonásai
lassan a markomba égnek
a park macskaköves sétányán talált
ballagási kép szökni próbál
s erőtlen ujjaim közül
a földre hull
szégyellem magam
mintha rajtakaptak volna
valami disznóságon
aztán nagyanyám pergamen
ajkairól halkan peregni kezdenek
a megsemmisítésemre
hivatott krisztusi szavak:

*„ha a te jobb kézed botránkoztat
meg vágd le azt és vedd el magadtól
jobb néked hogy egy vesszen el
tagjaid közül semhoggy egész tested
a gyehennára kerüljön”*

fiam remélem tudod
csak az számít ami ott belül van
kezd rá nevetve
a szobába lépő nagyapám
orrából zavartalanul
embereseket szív
rágyújt valami régi nótára
s mindent betölt
a nyitott foghíjas szájából
áradó pálinkaszag

Péntek óta fáj a fogam

– gyerektárs svéd hagyományok szerint –

reggeli közben az asztalnál
nagyanyó csak nyammogott
száraz ajkain végtelenül lassan
reszelte az aranyszínű pirítósokat
olyan mint egy félelmetesen
nagyra nőtt meztelencsiga –
gondoltam s már láttam is
magam előtt ahogy a kert salátáit
pusztítja rettenetes igyekezettel
apu hitelen hozzám hajolt
fülembé súgta mérgesen:
– Majd nem vigyorgsz annyira
ha te is megismered azt a helyet
ahol nagyanyád új fogsorát készítik
elborzadtam
anyu a kávéscsészéje mögül
riadtan nézett a szemembe
majd két korty között megállapította:
– A fogorvoshoz csak bátorság kell
aztán zavartan nevetgélni kezdett
nagyapó kockás nyári-pizsamában
és mackós házipapucsában

– amit még tőlem kapott karácsonyra –
álmosan csoszogott a nappali felé
ránk se nézett, miközben prófétai hangján
belemordult a vasárnap délelőttbe:
– Látod kisfiam a sok édességnek
most meglett a böjtje!
s már indult is tovább méltóságteljesen
a vitrinben őrzött érmegyűjteménye felé
egyedül tízéves nővérem hallgat bölcsen
feldagadt képemet fürkészi
szemtelen vigyorában nyoma sincs
részvétnek

felém kacsint kárörvendőn
lassan felhúzza rúzsozott ajkait
hogy vérszínű ínye egészen kilátsszon
ő tudja egyedül, mi vár rám a fogorvosnál
neki már két éve fogszabályzója van

Benyhe István

Pontos mérés

Május elseje volt. A régi vurstlivilág halálos ítéletét ilyenkor minden évben átmenetileg felfüggesztették. Aztán másnap újra érvénybe léptették, és ez így ment már hosszú évek óta. A Népligetben, a Mutatványos téren ilyenkor minden mozgalmas volt. Kinyitott a még éppen működő dodzsem, a dobozdobáló és a céllövölde is. A bódékon már itt-ott meglazultak a deszkák, festék pedig már mutatóban sem volt rajtuk. A Nagyvendéglő kertjének árnyas fái alatt ma friss sört csapoltak. A májusi napfény, a bekapcsolt díszletek, az épülő új világ nagyszerűségét hirdették. Lázár, Peti és Zoli, a három tízéves fiú, a körhinta alatt állt. A hintától nem messze, de a látványosságoktól meglepően távol, egy fa mellett, magányos, fehér orvosi mérleg, amilyen az iskolaorvosnál is van. Mögötte nénike üldögél egy sámlin, fekete nagykendőben, a mérlegen felirat: *Pontos mérés. 20 fillér. Hadi özvegy.* A fa mögül előlép egy barna zakós, borostás ember.

– Mérjen meg, legyen szíves!

A nénike feláll, keze gyakorlottan tologatja a kisebbik súlyt. Nyolcvanegy kiló negyvenhárom deka.

– Felírom egy papírra? – kérdezi. Az ember int, hogy nem szükséges. A kezébe csúsztat egy ötvenfillérest, és nagyon siethetett, mert nem várta meg a visszajárót. A néni nem futhatott utána, mert újabb kuncaft érkezett. Mogyórószínű, átizzadt hónaljú ingben, zakóját a vállára vetette. Szó nélkül ráállt a mérlegre.

– Ez a Szántó apja a Kolóniából – súgta Lázár a többieknek.

A Mutatványos téri bábszínház színpadáról lógó vörös papírzászlók előtt már felsorakozott a Ganz gyár munkásénekkara, az Acélhang. Felhangzott a dal: *Itt van május elseje, elseje. Énekszó és tánc köszöntse...* Még tartott a dal, amikor újabb három férfi érkezett, és mind méretkezni akart. Szépen sorba álltak. Megállt a hinta, a láncon a székek üresen himbálóztak.

– Megyünk egy kört? – kérdezte Peti.

– Ugyan, senki se megy rajta, egyedül unalmas – mondta Zoli, de azért vágyakozva nézett a magasba. A hintás, Muki úr, biztatta őket, jöjjenek, fiatalurak, csak egy forint! A gyerekek tanakodtak, a pénzüket számolgatták.

A mérleg előtt már tucatnál is többen várahoztak. Néhány ismerős anyuka is közeledett. A gyerekek nem értették. Furcsák ezek a felnőttek, van olyan jó méretkezni, mint hintázni? Azért, amikor Muki úr fél áron is hívta őket, Peti nem tudott nemet mondani. Fent hátravetette a fejét, homorított, behunyorgott a napba és repült, repült önfelédten, pedig egy kicsit zavarta, hogy a hintára kötött sok piros szalag ott repkedett a szemé előtt, csapkodta az arcát, eltakarta a napot. Akkor lenézett és látta, hogy az Acélhang tagjai befejezték az előadást, az ünnepi szónok pedig fellép a bábszínpadra. Aztán fordult a hinta, és látta, hogy a poros makadámúton és a fűvön át is, a bábszínházat megkerülve, tízesével jönnek az emberek a körhinta felé. Mire megállt a hinta, legalább szá-

zan álltak a mérleg előtt, és a Mutatványos tér felől meg csak jöttek, jöttek. Muki úr egyre biztatta a sorban állókat, menjenek egy menetet, de valahogy mindenkinek nagyon fontos volt, hogy megtudja, mennyit is nyom valójában. Csak mosolyogtak a kezeit tördelő, egyre aggodalmasabb Muki úron, és széles mosollyal várták, hogy sorra kerüljenek. A három fiú megkerülte a hintát és a céllövődékhez tartott, amikor a sötét Pobeda a mérleghez kanyarodott. Autó a ligetben? Kíváncsian visszafordultak. A mérleg körül a sor körre alakult. Lázár az emberek közé akart furakodni, hogy megnézze, mi történik, amikor keze egy ismerős vasmarok szorításába került.

– Egy szót se, csak gyere!

Apja volt, aki anyával és a kishúgával sétálgatott, amíg ő a barátaival hintázni indult. A szorítás nem enyhült, sőt, apja egyre nagyobbakat lépett, és Lázár futva is alig tudott lépést tartani vele. A Pobeda gázt adott és elindult a Nagyvendéglő felé, hogy kikanyarodjon a főútra. Az emberek szétszéledtek. Lázárék is hazaindultak. Szó sem esett többé a hirtelen véget ért ligeti délutánról.

Egy év múlva, a délelőtti felvonulás után, apának nem volt kedve újra a ligetbe vinni a családot. Lázárt elengedte, hogy odabiciklizzen és kipróbálja a céllövődét. Az út a körhinta mellett kanyarodott. Muki úr, az öreg hintás szomorúan támaszkodott a vasoszlophoz.

– Már nincs hinta, fiatalúr, kitört két fog a fogaskerékből. Így nem lehet repülni. És ilyen kereket már senki sem készít. Menjen az elvarázsolt kastélyba, minden vurstliban az zár be utoljára.

Azzal hátraballagott, a kis faházhoz, ahonnan a villanydrót vezetett a hinta motorjához. Lázár megnyomta a pedált, megkerülte a bódét, hogy kijusson a Mutatványos térre a céllövődékhez. Egy kicsit elcsodálkozott, amikor meglátta a bódé falához lakatolt rozsdásodó orvosi mérleget, de aztán arra gondolt, hogy ha a céllövölde már bezárt is, az elvarázsolt kastély várni fogja.

Novák Valentin

A vörös angyal

Homokvihar kerekedett. A Szahara vörös algával festett homokszemcséi kavarogtak mindenütt, mielőtt vörös gyűrűkben ömleni kezdett volna az eső. Távolból a sivatag szeplős arca bontakozott ki. Mintha légi felvételtől látnánk, hogyan változik ez a homokorca a tomboló szél vésőszerű csapásai alatt. Az arc egyre közelebb vándorolt, akár egy bucka. Egyre közelebb, mígnem betöltötte a látómezőt. Körvonalai vibráltak. Aztán kettészakadt, mintha papírlapot tépnének két felébe, cakkosan. Majd megint összeállt. Már csak néhány szemcse kavargott a levegőben. Szeplők voltak ezek, homokszeplők egy ornyergen. A porfátyolon már két helyen is átütött az ég kékje. Szemek voltak ezek, nagy, azúr szemek. Aztán vörös gyűrűkben ömleni kezdett a sivatagi eső. Szakadatlanul omló hajcsigák voltak ezek. Egy csodálatos és nyugodt fejecske. Egy kislányos arcocska. A sivatag viharának gyermeke. Egy törékeny látomás, ami lehet, a következő napon már nincs is. Odagördült mellé... És mosolygott... Mosolygott rendületlenül, bár mintha ebbe a mosolyba belekeveredett volna egy kis aggodalom. Talán szólt is, mert mintha tátogott volna, de a hangok nem értek el hozzá. Azt várta, mikor tárja ki szárnyait ez a békességes, angyali lény, amit a rosszullét homokvihara szült, s ami most az egyetlen szemmel tapintható megfoghatatlan. Úgy érezte, pillanatra együtt lebegnek. Mintha körbeburjánzott volna... De nem akadt szárnyakra... Az angyal egy széken ült. Ettől a tényről persze

könnyedsége és törékenysége egy csöppet sem csorbult. Aztán észrevette, ennek a széknak kerekei vannak. Két hatalmas, drótküllős kerék, s két kisebb. Az angyal kecses, szintén szeplős, de láthatólag gyenge karjaival megmozdította a nagyobb kerekeket, s a szerkezet tétova lódulásokkal elindult a semmibe. Mert a vörös angyalon kívül nem volt ott senki és semmi, csak valami tejfehér anyag avagy anyagtalanság, s az átkiabálhatatlan, átsuttoghatatlan csönd. A vörös angyal utolsó mozdulata még odaférfkőzött lankadó tudatához... Az isteni lény, a sivatag szülötte, e kerek kerub hajtás közben – válla fölött – visszanézett, hogy aztán teljesen elenyésszen e habkönnyű világban... Feküdt a parkolóban... Az erősödő szirénahangra galambok rebbentek szerte ...

Mikor harmadnap, a klórtól nyomasztó kórteremben föleszmélt, s félkaréjban családja megszokott fizimiskáit látta, cserepes ajakkal rebegette: ho-hol van, ho-hová lett... Hol van a vörös angyal? Az örömbé lábadt szemek zavartan keresték a választ más szemek hunyorításában, csippentésében, kerekedésében, de csak értetlenséget találtak.

– Miféle vörös angyal, apus? Az ápolónő szőke... Miféle liezonja volt álmában, öreg csont?

– A vörös angyal, aki... aki visszaküldött...

Itt becsukta szemét, s elaludt...

A vashíd percenként megrázkódott. Hol az alatta átrobogó, szélvész-szel versengő expresszvonatok, hol a tolató gépek s az egymásnak döndülő ütközők rezgését vette át. Rázkódott, mint egy könnyeivel küszködő bumfordi kamasz leány, aki egy helyben maradásra kárhoztatott, míg a legcsodásabb paripákon vágtaztak el előtte a legnyalkább huszárok. Messzebről, valahonnan az állomás peronjai felől, krampácskalapács dalolt bele a tatattatap, tatattatap pályaudvari alapritmusba. A vashíd távolabbi feljáratánál mintha villám csapott volna le... S e fényszikra-csattanás közepéből egy jelenés bontakozott ki. A tejfehér füst egyre csak gomolygott... Erősen szorította a híd vastraverzét. Haját szétzilálta a szél. Előrelendült, de pányvakarjai a korláton tartották a zuhanásra eltökélt testet. Szoknyáját derékig hajtotta egy pajkos-kíváncsi fuvalat. Nem igazíthatott rajta. Csípőjére ragadt. Nagyon félt, bár tudta, nem tarthat soká. Húsz méter magasan, ha lehetett. Két másodperc. Aztán szálkás talpfák, zúzalék kő, s a végtelenbe akadó sínpár. Az utolsó felvonás díszlete. Tizenegy napja vetélt el. A gyerek apja három hónapja veszett a semmibe. A szülei tavaly zuhantak szakadékba egy krétai nyugdíjas nyaraláson. Harmincegy éves volt. S betelt a pohár... Elege lett. Pontosabban megérett az elhatározás. Amikor a porontyot, a már-már ember alakú, halott férget meglátta a WC-kagylóban, amint zubog véres tagjaira a víz, döntött... Túlérett a pillanat, s mint plötyyed, legyeknek szagló gyümölcs, ideje lehulljon.

A villanymotoros kocsi egyenletesen közelített. A vörös lány tejszín karjain, mintha vihar lenne a sivatag fehéren izzó ege alatt, homokszeplők kavartak. Szemében buckák és dű-

nék távlatai, melyekre egyenletesen záporoz az enyhet adó, algáktól piros eső...

Oldalra nézett. Láttá... Láttá, hogy közelít... Kérlelhetetlenül, mint a forgószél, ami magába gyűrűz mindent, még a legeltökéltebb akaratot is. Lépett volna, dült volna. De nem bírta. Tán ujjait odahegesztették az acél-szegecsek közé? Pedig milyen borzalom, a híd másik feljáratában megjelent egy rusnya szörnyeteg. Négy feje egyetlen nyakból szökött elő. Teszte embriószerű, s maga mögött egy hosszú, nyalkás tömlőt húzva négykézlábolt felé. Ugrani, ugrani! Szemből a megállót hanyagoló intercity vágtazott. A reménytelenül szerelmes híd fölzokogott. *Vonat halad át... Kérjük utasainkat a harmadik vágánynál ugorjanak...* Mindenki ugrik... Csak ő nem... Olyan ott a hídon, mint egy X-elem, mint egy vaskori megfeszített, acéllá merevedett izmokkal, elfáradt anyagú lelkével, a soha fel nem támasztás biztos tudatával...

– Mit csinál? Mit akar? Elment az esze, s a visszaúton eltévedt?

– ...

– Ne tegye! Van ennek értelme?

– ...

– Jöjjön le onnan, szépen kérem...

– Tapossa szét a székével! Tapossa már szét! Nem látja, szétmarcangol minket. Mind a négy feje vérszomjas!

– Hölgyem, miről beszél? Csak ketten vagyunk.

– Tapossa szét! Tapossa már! A lábába harap *apámfejevel, fiamfejevel* meg rám vicсорít!

– Nyugodjon meg. Tényleg csak ketten vagyunk itt, meg a szél neszez a magasfeszültségű kábelek között... Nem jön le?

– Nem... Ugrok!
 – Ugrik? Hová? Már elment a vonat. Lekéste.
 – Nem baj! Ugrok a helyére.
 – Ugorhatok magával... Csak le kellene jöjjön, hogy föltegyen a korlátra!
 – Ez biztosan csapda! Megragad...
 – Megragadom... Persze... Az erős karjaimmal megragadom, s míg meg nem öregszi, szorítom...
 – Miért ugrana? Jól megvan, nem? Nincs semmi baja. Különben is, menj a dolgára, szimuláns!
 – Szimuláns?
 – Igen! Az! Mit keres itt, ahová negyvenkét lépcső vezet mindkét oldalon? Fölgurult? Vagy felhozta a vállán a szekerét?
 – Nem is akar meghalni, ha sértegetni is képes... Még van némi köze az e világhoz... Jöjjön le inkább, s tegyen a korlátra, beszéljünk ott!
 – Nem teszem! Guruljon vissza a sítorgó múltjába, maga látomás... Jaj, ott jön megint! *Anyámfeje* beleharap a vádlimba... Jaj, tapossa el!
 – Ketten vagyunk. Gyógyszert vett be?
 – Ne jöjjön közelebb, mert kivettem magam!
 – Vesse, ne zavartassa magát! Azzal fenyeget, amit úgyis megtesz? Na?
 – Mit nyaggat itt engem?
 – Nem gondolja, azért jöttem épp erre, hogy rám nézzen, végigmérjen a csillogó-villogó, metálfényű kocsimban, nézze, még indexelni is lehet vele, a „nincs semmi bajom” közepette – és elgondolkozzon?
 – Min? Már mindent eldönt...
 – Azon, hogy mindig akadnak nagyobb nyomorok... Képzelve, még nálam is vannak nyomorultabb férgék a földön...
 – Ne közelítsen!

– Csak a szoknyáját...
 – Mit akar tőlem? Utolsó galacsin vagyok, akit mindenki elhagyott, volt, aki a másvilágra költözött előlem, mások csak a bolygó túlsó féltekéjére... De mind kísért, mind... Nincs nagyobb nyomor az enyémnél... Ééértii? Nincs és nincs!

Zokogott... A távolba meredt... Együtt rázkódtak vállai a híddal. (Alul egy tehervonatból fát pakoltak, hogy egy kedves kandalló bendőjét megtömjék e szálkás étekekkel. Egy kedves kandallóé, amit egy mintacsalád majd körbeül.) De kezei ezen a térfélen tartották, mintha a végtagjai lennének az egyedüli szilárd elhatározás, amivel még bír... Lehúzta a fennragadt szoknyát a lány anorexia rágta lábára... Aztán egy *maga tudjá*-t hagyva a levegőben, tovagurult. Csak akkor nézett a távolodó irányába, amikor a motor zümmögése elenyészett. A vashíd másik feljárdatánál mintha villám csapott volna le... A fényszikra-csattanás közepében egy jelenés tűnt el. A tejfehér füst percekig gomolygott... Óvatosan leguggolt a korláton, s a jéghideg vasat minden eddiginél göcsösebben markolva, letette egyik lábát a vasbeton járófelületre. *Negyvenkét lépcsőfok* – mormolta magában... *Negyvenkét lépcsőfok*... A drótháló szitáján keresztül még látta, ahogy a peron kavicsal toldott folytatásán ott gurul egy metálszínű elektromos kocs, maga mögött sivatagi port kavarva...

Korán ébredt... Rosszul aludt. Cudarul fájt a háta, s bár nem szokása a zabálás, előző nap elcsapta a hasát. Rélmálmai voltak. A legszörnyűbb mind közül a szüléses. Nem is volt baj az álombéli vajúdással, de iszonyatosan sikeredett az álomfilm kulcsjelene- te, mikor először kézbe kellett volna

vennie a babáját. Nem bírta el. Nem bírta el a gyermekét. Itt el is szakadt a celluloid... Keserű szájjal feküdt, s a plafont bámulta. Mellette a széken az előző este gondosan kikészített ruhadarabok. Neki nem lehet... Már harmincéves. Nem, nem a kora miatt. Hol bírna el egy ilyen gnóm szervezet egy akkora megterhelést. Az új élet mindent akaró rohamát. Az orvos hamar lebeszélte, amikor egyszer az életében felbuzdult, hogy mégis megpróbálja... Igen, az életben sem lenne képes a gyermekét megtartani. A valóságot álmodta... Föltápáskodott az ágyban. Odahúzódzkodott a szélére, s rácsúszott a szobában használatos görszékre. Anyaszült meztelenül fészkelődött a karfák között. Meg-megborzongott, mikor a kocsi hideg fémváza a bőréhez ért. A nagy, szobai asztalt, lassú karmozdulatokkal hajtva a kocsit, megkerülte, s benyomta a fürdőszoba küszöbétől megszabadított ajtaját. A kádba üggyel-bajjal mászott bele, úgy csimpaszkodva a kocsiba, mint lomha lajhár a fél órája maga mögött hagyott ágba. A vaskád zománca – jégverem. Lúdbőrzött egész teste. Mire megkaparintotta a zuhanyrózsát, ami rossz irányban esett, majd kihűlt. Végül zubogni kezdett a meleg víz vézna tagjaira, a jóleső érzés alighanem félálomba ringatta...

A bevásárlóközpont pultjai között suhant. Néha, titokban persze, versenyre kelt a görkorcsolyás árufeltöltőkkel, de azok fürgébbnek bizonyultak. A pultoknál mindent a kocsija hátuljára akasztott kosárba tétetett. Már vagy két órája vásárolt. Nem is vásárolt, csak nézelődött. Nem volt neki annyi pénze, hogy két órán keresztül *sopingoljon*, ahogy itt a fővárosban mondani divatos. Egy bizonytalan érzés kerítette hatalmába. Pontosan

olyan érzés, mint ami a kisérdalattin is, amikor az a borzalmas eset történt. Hazatelefonált a barátjának, nincs-e valami baj. De az megnyugtatta – minden a legnagyobb rendben. Aztán közeledett a kéregvasút. S csak azt látta, hogy az egyik, fiatalok csoportozta társaságból kizuhan egy lány, egyenesen a sínekre. Ecsetelhetetlen sikoltás, aztán a csontok és inak kiheverhetetlen ropogása. Fehér szoknyaruhájára is jutott a lány véréből... Órákig állt a forgalom. Ő begurult egy sarokba, és ott zokogott. Senki nem törődött vele... A tehetetlenség dühe végigszagatta kislábujjától feje búbjáig. Még a haja is szikrát vetett... Aztán jött az öreg, meg a másik lány a hídon. Azokat is érezte. Megfoghatatlan ködgomolyba burkolódzott ilyenkor. A fejében meg mintha sivatag lenne, ahol végigsöpör a száraz, márványt csiszoló szél. Mikor kitisztul, már ott is van a valóság kellős közepén. Véres öllel, egy mellkasát szorongató, levegőért kapkodó öreggel, egy hallucináló öngyilkosjelölttel...

Bekanyarodott az üdítő sorra. A legócskább lötytyöket kereste, amit még elbír a „költészet”. Az egyik raklap mögül lábak meredeztek elő, s egy vér folyócska kígyózott a tükörre fényesített padlón. Megállt a magatehetetlen test mellett. A nő szeme fennakadva. Melle erősen hullámozott. Vérrel elegy magzatvíz zubogott a lába közül. Nyögni sem bírt... Gyorsan ipszilon-kanyart vett, s a legközelebbi alkalmazotthoz gurult...

Úgy gondolta, meglátogatja a nőt a kórházban. (Az öreget annak idején már nem érte ott.) Három nap múlva elhatározásra jutott – bemegy. Azóta kétszer is gyermekkel álmodott. S egyszer mintha megbírta volna, de akkor

hirtelen felébredt... Az álmoskönyvek mindenféle hülyeséget írtak. Érezte, oda kell menjen, ez az ő rendelése. Az asszony fakó arccal, kimerülten ugyan, de mégis boldogan ült az ágyon. Őlében az újszülött elégedetten szuszogó feje. A parányi emberlány száján tejcsík szivárgott. Amikor betolta maga előtt a csapóajtót, úgy érezte, mégsem kellett volna idepofátlankodnia... Egy idillt az ő szálnalmas látványával elrontani... A mama rávetette tekintetét, csippentett szemével, s jelezte, nyugodtan menjen közelebb. Az orvos már felkészítette erre a szokatlan vizitre. Nem volt benne viszolygás. Inkább csak kíváncsiság... Beszélgetni kezdtek. Őszintén, komolyan, néha könnyeket törülgetve. Még négyszer jött el, négy egymást követő napon. Mindig hozott valami ajándékot. Nem tudta, miért, de úgy érezte, ennyivel tartozik ennek a családnak. Soha nem találkozott egyetlen rokonnal sem. Az utolsó napon megtudta, nincs is kivel találkozzon... Úgy határoztak, ő lesz a

kislány keresztanyja... Másnap szájában édeskés ízzel ébredt... Ereje teljében lévő nő volt álmában, aki gyermekét nemhogy megbírta, de a levegőbe is kidobta, s a boldogan göcögő lurkót gyengéd, ám erős kezeivel újra és újra elkapta a gravitáció zabálni kész pofája elől...

Az öreg a kert diófája alatt szendergett egy hajzsírfoltos nyugágyban. Arcán üdvözült mosoly. Szavakat kerékkített, de némán, nem értette senki. Kicsit odább lányai beszélgettek:

– Megint a vörös angyalt hívhatja... De ki lehet az?

– Biztos a rokkant csajra gondolt apus, aki kihívta a mentőket. Ki lehetne más?

– Meg kellene keresni, végül is sokat köszönhetünk neki...

– Keresd, én nem megyek! Engem borzaszt a gondolat!

– Igazad van, hagyjuk. Fogalmam sincs, mit mondanék neki...

Sándor Zoltán

A zsilett útja

I.

Mutató- és hüvelykujjammal gyengéden megszorítottam a nagyapámtól kapott zsilettet nadrágzsebemben. Közvetlenül a felszállásom előtt nyomta a kezembe, mondván, hogy ezentúl majd szükségem lesz rá. Végigsimítva ujjaim csupasz államom, aligha tudtam egyetérteni vele, az ajándékot ennek ellenére hálásan megköszöntem és a zsebembe csúsztattam. Alighogy helyet foglaltam a zsúfolt kocsiban, a szerelvény elindult.

Szótlanul morzsolgattam zsebemben a zsilettet, közben lopva utastársaimra összpontosítottam a figyelmemet. Lesütött szemük és testbeszédük láthatatlan látomásokkal úzótt szüntelen küzdelmekről árulkodott, olyan harcokról, amelyet valamikor, valahol Don Quijote folytatott a szélmalomokkal, vagy amelyet az adott percekben én folytattam az egyedüllétemmel. Annyira egyedül éreztem magam, mint a magzat az anyaméhben. Ez korábban sohasem zavart különösebben, hisz egyedül születtem és egyedül is halok meg, mint mindenki más, ez normális, mondogattam sokszor, ha valaki netán az elkülönülésre ösztökélő hajlamom miatt neheztelt volna rám, de azokban a pillanatokban megkérdőjeleztem, vajon normálisnak tekinthető-e az, ha valaki a fent említett két pillanat közötti idő legjavát is egyedül tölti el. Az ember társas lény, jutott eszembe egy ógörög bölcs állítása, de ez aligha tudta eloszlalni a kételyeimet, feltételezéseim szerint ő is egyedül volt, amikor erre ráébredt.

Fürkésző tekintetem megakadt egy apácán. Semmi különlegeset nem észleltem rajta, csak a tarkabarka tömegben szemet szúrt az öltözéke. Nem lehetett nem észrevenni. Néhány percig bambán bámultam belé, majd visszamélyedtem gondolatvilágomba. Nyilván mindörökre elfelejttem őt, ha később, már megérkezésünk után, az állomáson, meg nem szólít.

– Melyik kaszárnyába igyekszel?

A váratlan kérdés hallatán egy pillanatra megtorpantam.

– Annyira lerí rólam, hogy hová megyek?

Mosolyogva bólintott. Csak akkor vettem tüzetesebben is szemügyre. A fekete lepel finoman sejtetni engedte kívánatos testének körvonalait, nem lehetett több harmincnál. Néhány másodpercnyi megilletődöttség után, elárultam neki úti célomat.

– Akkor gyere velem – mondta –, én is abba az irányba megyek. Igaz, az út kissé körülményesebb lesz, mint máskor lenne, de még ha el is magyarálták, hogyan tudsz eljutni a titokzatos dombra, most nem sokra mérsz vele, mivel a város központjában tüntetés van, ami miatt egyes járatok szünetelnek.

– Miféle tüntetés?!

– Ahogy az imént hallottam, az egyetemistáknak egy nagyobb csoportja felemelte hangját az aktuális politikai helyzet ellen.

Egy szót sem szóltam, csak némán követtem. Negyedóra gyaloglás után megálltunk egy városi buszmegálló előtt. A jármű percekben belül megérkezett. Megkapaszkodtam az egyik rozsdás csőben a fejem felett, bár erre aligha volt szükség, hiszen az összetorlódott testhalmazban még ha akartam, akkor sem tudtam volna eldőlni, és az összefirkált ablaküvegen keresztül az ütött-kopott házakat és lepukkadt tömbépületeket számlálva, szurkoltam, hogy minél előbb érkezzünk meg. A gatyarohasztó melegtől, az izzadságszaggal átítatott pállott levegőtől és a bűztől ugyanis minden tagom viszketni kezdett, a rosszullét és az ájulás környékezett. Idegességemben ide-oda hadonásztam, az egyik testrészemtől a másikig csapkodtam karjaimmal. A viszketettségemmel való elfoglaltságomban észre sem vettem, mikor és hogyan került újdonsült barátom a közvetlen közelembe. Az egyre több, ki tudja, mi minden elől menekülő, egymást lökdöső-bökdöső utas annyira hozzányomott a nekem háttal álló *hajadonhoz*, hogy már szinte teljesen összetapadtam, eggyé váltam vele. Az ösztönszerűen duzzadni kezdő hímvevesszőm pontosan a fenékvágásához került a puha anyagból készült lenge egyenruha alatt. A kellemetlen állapot leplezése céljából bal tenyeremet az apáca fátylára fektettem, s amennyire csak tehettem, eltoltam őt magamtól, míg jobb tenyeremmel, azzal a szándékkal, hogy *megigazítsam* az okvetetlenkedőt, a zsebembe nyúltam. Mielőtt azonban megvalósíthattam volna elképzelésemet, az apáca váratlanul hátrakanyarította fejét.

– Igen? – vetette rám kérdő tekintetét, és csillogó szemgolyóival egyenesen az enyémebe pillantott.

Zavaromban megköszörültem a torkom.

– El... Elfogadod tőlem ezt ajándékként...? Nem nagy valami, és tudom, hogy béna ajándék, de most... – dadogtam.

Tündöklő arcára egy sejtelmes mosolyt varázsolt és kinyújtott tenyeremből elvette a zsillettet.

– Köszönöm – mondta hálásan, és markába szorította ajándékom. Egy pillantást vetett az ablaküveg felé, majd halkán a fülembe súgta: – Megérkeztünk.

Leszálltunk a járműről, megvártuk, hogy továbbmenjen, majd útvezetőnőm kinyújtott ujjával az úttest másik oldalán magasodó kaszárnyára mutatott.

– Ott lesz a lakhelyed az elkövetkező egy évben.

– Igen – sóhajtottam.

– Fel a fejjel! – veregette meg a vállamat. – Hogy hívnak?

Megmondtam neki a nevem.

– Remélem, hogy összefutunk még valahol – jegyezte meg búcsúzóul, rám kacsintott és elment.

Én meg csak legyökerezetten álltam egy helyben, és akár egy obszcén fajnókó, epedezve vizslattam távolodó fenekét. Az utolsó szépet, mielőtt bementem a számomra előlátott zárdába.

II.

– Hi...deeg? – dübörgött elmémben az ütemesen szótagolt és halkán fülembe súgott kérdés. Az acélpenge jéghideg, hátborzongató érintésére ébredtem fel. Éle az ádámcsutkámát nyomta, még nyelni sem tudtam. – Hideg? – ismételte meg kérdését a szuronykés markolatát szorongató sziluett.

A váratlanul ért ébresztéstől és az ijedségtől jó néhány másodpercre volt szükségem ahhoz, hogy felismerjem. Hirtelen azt sem tudtam, hol vagyok és hogyan kerülök oda, az elmémben összekuszálódott álmok, vágyak és rég múlt időket idéző események közé villanásszerűen hömpölyögtek be az utóbbi napok történései: a folyamatosan átminősülő, de soha meg nem szűnő tömegingerlő rítusok, mint szemelvények az emberiség kiapadhatatlan számú ötlettel szolgáló *Ragályok, téveszmék, tévhitek* című, befejezetlen és befejezhetetlen, állandó újraserkesztés alatt álló fő művéből; a családtagjaimmal és másnapos barátaimmal közel egy hónap utáni első találkozásom; valamint az eskütételem, ami miatt rettentően büszkének kellett volna éreznem magam, de amit én a lehető legnagyobb közömbösséggel csináltam végig, és ahol elhallgattam azt, hogy az életem adnám az országért, mert még nem találtak ki olyan országot, nem létezik a földkerekségen olyan földparcella, amelyért kész lennék minden további nélkül lemondani saját nyomorúságos kis életemről, amit a ceremónia után meg is mondtam az alhadnagyomnak, aki észrevette szájmozdulatlanságom az eskütételi szöveg bizonyos részében, és felelősségre vont emiatt.

– Egy nőért sokkal hamarabb halnék meg!

– Egy nőért?! – jegyezte meg gúnyolódva a minden hájjal megkent katonatiszt. – Mennyi másik van még a világon... – fűzte hozzá a terepszínű egyenruhán keresztül a nemi szervét vakargatva.

– Igen ám, de attól a nőtől az ember nyilván kapott valamit, ami miatt értékes a számára, de vajon mit kapott az országtól, adott esetben attól, amely megköveteli tőle, hogy ha az majd egyszer esetleg úgy kívánja, az ember bújjon be érte egy tömegsírba?! Köteles-e valaki bárkinek és bárminek is engedelmessé válni, aki ilyesvalamit vár el tőle?! Egyébként, mi az, hogy ország, állam?! Milyen absztrakt kitaláció?! Miből áll, kikből tevődik össze?! Az állambácsik és -nénik garmadája még nem egyenlő vele, ha pedig ők az általuk vezetett és képviselt állam szinonimájának képzelik magukat, akkor sokkal jobb lesz, ha inkább ők bújnak szép sorjában, ahányan csak vannak, a seggembe! Ha pedig az önök nyegle logikája szerint kardoskodunk, akkor azt is mondhatjuk, hogy ország is akad bőven – érveltem.

– De szülőföld csak egy van! – ordított fel idegesen az alhadnagy, amivel csak az én malmomra hajtotta a vizet, mert azon nyomban visszavághattam neki.

– Az én számomra is csak az az egy bizonyos nő létezik – zártam le a rövid eszmecserét, és fittyet hányva felettesem dorbézolására, fölényeskedve a képébe mosolyogtam.

Függetlenül attól, hogy még nem ismertem kellőképpen, szüntelenül, minden pillanatban éreztem a jelenlétét magam körül az éterben, akkor is, amikor a derék katonatiszt dührohámában szitkok áradatát zúdította rám, s akkor is, amikor álom és ébrenlét között vajúdván az itt elmondott képek és gondolatok szétmálló fátyla mögül kikristályosodott előttem az ágyam fölé hajló figura kiléte. Szeme fehérje sárgán villogott a félhomályban, mint a napok óta nem váltott állott víz fodrai a virágvázában.

– Hideg? – ismételte meg harmadszor is kérdését, és a kést még jobban a nyakamhoz szorította. Annyira, hogy a hegye már beleszúródott nyakbőrömbe. Néhány csepp sűrű, forró folyadék végigcsorgott a nyakamon.

– Te?! – motyogtam megilletődötten.

III.

Forró nyári délután volt. Önfeledten játszadoztam nagyszüleim hatalmas kertjében. Tollal a hajamban, Ülő Bika törzsfőnök elképzelt hangját utánozva rikoltoztam az öreg birsen, és lőttem ki a láthatatlan sápadtarcú ellenségre újamból a nádból készült nyílvevesszőket, majd a néhai szilvafát álmodó tuskóra ugorva és kalapot nyomva fejembe, műanyag pisztolyommal – akárcsak Caster ezredes – a fa lombjára tüzeltem, amikor a sűrű málna-, piszke- és ribizlibokrok közül váratlanul anyukám jelent meg, azonnal megdorgált és zsörtölődve rám pirított, hogy nem szégyellem magam, nagy számár létemre még mindig a porban hempergek, és tüstént a fürdőszobába zavart.

Tíz évvel később minden pontosan fordítva történt. Én csupán erre az utóbbira vágytam, de az mindössze csak hetente kétszer járt ki nekünk, akkor is jéghideg vízzel. Ily módon edzettek bennünket. Számomra ez az egész hercehurca nagyon röhejes volt, pontosabban: az lett volna, ha nem vagyok tisztában azzal, hogy miért van rá szükség, mire készítének fel, mire is képeznek ki bennünket, és ha nem tudom, hogy szép számban vannak azok, akik mindezt nagyon komolyan veszik.

A tűző nap alatt, szigetelőnek is felhasználható anyagból készült bakancsainkba bújva, teljes harci felszerelésben, többször gázmaszk alatt, egész álló délelőtt éles kavicsokon, csalánban és bogáncsban kúsztunk-másztunk, jobbra-balra ugrádoztunk és lihegve futkostunk összevissza, mint az irányt vesztett szamarak a ködben. Az ebédhez valamennyien teljesen kitikkadtan sorakoztunk fel. A tányér lötytyért való sorban állás is az ötvenfokos hőségben bizonyára valamire szolgált, valamiféle hiperedzési folyamat részét képezte, függetlenül attól, hogy mi azt az adott pillanatban nem tudtuk a kellőképpen értékelni, és ezért folytonosan napszúrás veszélyről dűnnyögve nyavalyogtunk, meg egyéb más kicsinységekkel zaklattuk amúgy is túlangazsált feletteseinket.

Fél óra perzselődés után végre bejutottam a tágas ebédlőbe, átvettem a szerény porció eledelemet, a helyiség leghűvösebb sarkában lévő asztalhoz telepedtem, és alighogy kanalizni kezdtem a gasztronómia legújabb, még meg nem nevezett *ínyencségét*, máris előttem termett. Ugyanahhoz az osztághoz tartoztunk, úgyhogy volt már alkalmam találkozni vele, de lévén, hogy bő héttel a többség után érkezett, még nem igazán váltottunk szót egymás között. Nagyon alacsony, kis vézna gyerek volt, állandóan reszketett, a délutáni másfél órás szabad idő alatt rendszerint elveszetten tévelygett, inkább dadogott, mint beszélt, főképp a tisztekkel, és folyton azt a benyomást keltette, mintha be lenne tojva.

– Szabad? – kérdezte tőlem, és a velem szemben lévő székre mutatott.

Bólintottam és folytattam a falatozást, ha azt, amit műveltem, annak lehet nevezni, ő pedig kihúzta az asztal alól a széket, leült, kanalát a tányérba merítette, foghegyen bevett a szájába néhány falat *valamit*, majd evőeszközét az asztalra helyezte, és csak némán bámult maga elé és rám.

– Hogy bírod ezt enni? – kérdezte kisvártatva, mire vállat vontam és szólanul folytattam az ebéd fogyasztását, ő pedig összefüggéstelenül mesélni kezdett az anyukájáról, annak finom főztjeiről meg rendkívüli személyiségéről, arról, hogy milyen odaadóan ápolta és dédelgette, míg kisgyerek volt, mindig

lelkiismeretesen vigyázott rá, nehogy valami baj érje, meg ilyenek. Egyedül az apjával volt a legkisebb kora óta gondja, ő nem is akart jönni ide, de az apja egyszerűen rákényszerítette, még meg is ütötte, amikor azzal állt neki elő, hogy ő ugyan nem fog bakáskodni, mert mit mondanak majd a szomszédok, az ismerősök és a rokonok, hogy az ő fia nem szolgált a hadseregben, ilyesmi meg se forduljon a fejében, mit képzel ő magáról! Az apja világéletében ilyen csökönyös vadbarom volt, magyarázta, megrögzött kommunista volta miatt nem engedélyezte, hogy őt csecsemőkorában megkereszteljék, és az egyáltalán nem jó, azért is ilyen elveszett, biztos benne van a sátán, lelkébe telepedett a gonosz, és ezért olykor nagyon fél önmagától, és emiatt nekünk is tartanunk kell tőle. De mindennek ellenére ő alapjában véve jó, az apja a felelős azért, hogy alkalomadtán mégis bűnhődnie kell, hogy el kell merülnie a sötétség kolosszális útvesztőjében. Majd miután kifogyott az élettörténetét taglaló mesékből és anekdotákból, az ortodox vallásról kezdte nyomni a sódert, annak erényeiről és létezésének, valamint társadalmi szerepének a szükségességéről halandzsázott nekem egy sort. Mi tagadás, nem nagy érdeklődéssel és beleéléssel hallgattam a dumáját, az ebéd is rossz volt, emellett még a délelőtti gyakorlat is jól kikészített, minden tagom és porcikám sajgott a fájdalomtól, még ott is izomlázat éreztem, ahol azt sem tudtam, hogy van izmom, s aminek, mindezek után, a legkevésbé éreztem a szükségét, az ez a zseniális ötletekkel felturbózott áhítat-gyakorlat volt.

– Oké, értelek – szakítottam félbe monológját, miután kínos ízigényeim lemondása árán nagy nehezen végeztem a napi menüvel –, de miért nekem magyarázod mindezt?

– Azért, mert te első pillantásra megtetszettél, amikor a minap a földhöz vágta a puskát.

IV.

– Ti mindannyian egy terrorista-elhárító katonarendőri osztag tagjai lesztek, ahová valamennyien iskolai eredményeitek és a számunkra ismeretes előéletek alapján lettetek beválasztva. Küldetéseteknél fogva és leendő feladataitok minél alaposabb elvégzése érdekében szükségszerű magasabb fokon ismeretek a hadseregünkben használt fegyverek összes csínját-bínját – magyarázta a fiatal alhadnagy.

Mi, a kiválasztottak, kételkedve hallgattuk előadását, amelyet tulajdonképpen az automata puskáról, annak tulajdonságairól és jellegzetességeiről tartott. Vajon mivel érdemeltük ki azt a megtiszteltetést, hogy ide kerültünk?! – fordult meg valahányunk fejében a gondolat. Az sem kizárt, hogy a katonatiszt csak lódított, etetett bennünket a sületlen dumájával, irigylésre méltó tapasztalata lehetett ebben, hiszen az osztagban lévő többi tiszttel együtt közvetlenül a bevonulásunk előtt tért vissza a titokzatos dombon magasodó kaszárnyába egy városnak a felszabadításából saját lakosai alól. Katonakörökben az a mese keringett róla, hogy tökök harcosként mutatkozott be a fronton. Egyaránt volt jó orvlövészként és közelharcokban. Állítólag több áldozatával is úgy végzett, hogy fültől fülig késsel átvágta a torkát. Emellett még szeretőként is jeleskedett, hiszen a történetek szerint mindkét oldalon több megövezgyült asszonyt

is alaposan megvigasztalt, kit annak beleegyezésével, kit beleegyezés nélkül. Nem tudtuk, vajon mennyi igazság rejlik ezekben a történetekben, és mennyi a bakaképzület szülte mendemonda, csak azt tudtuk biztosan, hogy alhadnagyunk előléptetésre van javasolva. Ezt századosunk árulta el már az első napokban, igyekezőn minél nagyobb pompában bemutatni előttünk közvetlen alattasát.

Az automata puskára vonatkozó elméleti ismereteket még valahogy sikerült abszolválnom magamban, de a gyakorlatit már aligha. Az én matematikai és logikai jellegű hasznavehetetlen spekulációkra és szerény filozofikus elvonatkoztatásokra teremtett agyam ugyanis sohasem csípte ezeket a technikai dolgokat, legfeljebb villanyégő kicserélésére alkalmazható, de azon felül minden más esetben nehézségek merülnek fel, így most is, akárhogy is magyarázta a lelkiismeretes katonatiszt a szükséges tudnivalókat, nekem sehogyan sem sikerült felfognom őket, a legnagyobb igyekezetem ellenére sem tudtam kellőképpen szétszedni, majd utána ugyanúgy összerakni a fegyvert, ami miatt egy idő után dühösen rám förmedt, én pedig válaszként indulatosan földhöz vágtam a puskát, mondván, hogy ez engem abszolúte nem érdekel. Az alhadnagy egy pillanat alatt teljesen elfehéredett.

– Hogyan mondhatod azt, hogy a puska nem érdekel? – kérdezte tőlem elszörnyedve. – Minden férfit érdekel a fegyver!

– Akkor én nem vagyok férfi – válaszoltam neki higgadtan. – Különbözik pedig nem egyezem azzal a nézettel, hogy a fegyverviselő és a fegyverek iránti vonzalom és szeretet tesz valakit férfivá – tettem hozzá.

A hallottakon teljesen kiakadt, szemtelen szarházinak nevezett, akinek gőze sincs róla, hogy mit beszél, bezzeg a puska az ember legjobb barátja, ezt jól vésssem a fejembe, ordította. Annyira felbőszült hallatlan kijelentésemre és példátlan viselkedésemre, hogy büntetésből egész álló hétre megvonta tőlem a délutáni pihenőt, és helyette vécé-, udvar- és folyosótakarítással jutalmazott meg, valamint éjjelente, amíg a többiek aludtak, nekem kellett vigyáznom a puskáikra és büdös csizmáikra, mintha bárkinek is szüksége lett volna rájuk. Ami az egészben a legbizarrabb, ráadásul még egy Oidipusz-komplexusban szenvedő félkegyelmű szimpátiáját is kiérdemeltem, aki alig két héttel később kést nyomott a torkomhoz.

V.

– Hi... hideg – rebegtem halkán.

A félhomályban feltűnt előttem örületben vonagló arca, láttam a szájszögletében kirajzolódó mosolyt, és hallottam, amikor önelégedetten megkérdezte:

– Ugye?

Ezzel továbbment. Nem volt merszem felemelkedni és utána nézni, nyomon követni mozdulatait, ágyhoz tapadva feküdtem némán, szívverésem a torkomban éreztem, és csak kihegyezett fülekkel hallgatóztam, figyeltem, ahogyan a következő bajtársamtól is megkérdi: *Hi...deeeeg?* Lábaimat óvatosan a takaró alól a padlóra csúsztattam, hogy ha netán visszajön, azonnal kiugorhassak az ágyból, de nem jött vissza, még néhányszor leellenőrizte a penge hőmérsékletét, majd ablakot nyitott és rövid sétára indult a harmadik emeleten lévő háló-

szoba ablakpárkányán, közben néhányszor idegőrlő, éles hangon felsikoltott, amitől az összes szőrszál felállt a hátamon. Csakhamar az ablakból visszalépett a szobába, valószínűleg folytatni szándékozta stupid éjjeli küldetését, de addigra már a többség ébren volt, így az a katona is, akinek az ágya felé vette az irányt, s aki nem várta meg, hogy a kést a torkához nyomja, felkészülten várt rá, és mielőtt még a duhajkodó megszállott bármit is tehetett volna, egy akkora horogütést nyomott a pofájába, hogy a kis nyápic azon nyomban kiterült a padlóra, még szuronykését is kiejtette kezéből. Földre puffanásával szinte egyidejűleg farkasember módjára üvöltött fel, szája szögletéből hófehér váladék tájtékozott kifelé, buborékos nyálkoszorú fehérítette be ajkát, és mindannyiunk őszinte megrettenésére eszeveszetten őrjöngve, embertelen hangokat hallatva, rikácsolva és sikoltozva fetrengett a padlón, mindaddig, amíg valaki fel nem csapta az égőt, és a nagy kalamajkában néhányan fel nem segítették és ágyba nem fektették. Így ért véget a Holdkóros, ahogyan a későbbiek során egymás között emlegettük őt, első ámokfutása.

Mindez, de még az sem, hogy másnap reggel félmeztelen jelent meg a sorakozón, amelyet végigsírt és amelyen bevizelt, mégsem hatotta meg oly mértékben az illetékes urakat, hogy komolyabban vegyék az ügyet, nyilván úgy voltak vele, hogy az illetőnek nem volt gyerekszobája, kezdetben kissé nehezebben viseli a bakasorsot, mint a többiek, idővel majd megszokja; de az sincs kizárva, hogy csak játssza az eszét, hogy leszereltesék, mint sokan mások, nem szabad azonnal bedőlni mindenféle csekély csínytevésnek és furfangosságnak, ezért csak alaposan megdorgálták és otthagyták köztünk, különben is, senki sem sérült meg, miért kellene azonnal akkora farkalját teremteni a dolognak.

A fiatal alhadnagy szigorúan elébe állt, mindannyiunk előtt mindennek lefordta, a gúny tárgyává tette, összevissza ráncigálta meztelen felsőtestén a felszerelést, a fiú pedig mindeközben egész testében remegett, az állandó sírógörccsel hadakozó hangja pillanatokra elakadt, dadogott, egészében véve szörnyű látvány volt, én pedig végérvényesen bebizonyosodtam afelől, hogy hová is keveredtem, és hogy a dolgok nyilván nagyon rosszul állnak, ha még órá is szüksége van egy hadseregnek. A háborús veterán közben szép sorjában megkérdezte tőle, hogy kit miért zaklatott és bántalmazott, és a Holdkóros, pityeregve többek között azt mondta, hogy engem azért, mert mindennap kapok levelet, és irigylő rám.

– De vajon ki is írhatja neked, amikor ekkora idióta vagy?! – förmedt rá a tiszt, enyhén fejbe vágta és szigorúan ráparancsolt, hogy percek alatt hozza magát rendbe, különben ő tesz kést az ő vézna torca alá, majd öntetlen, téátrális léptekkel elhagyta a reggeli sorakozót, mint aki holtbiztos abban, hogy azért, mert éjjel-nappal egyenruhában defiléz jobbra-balra, pisálni fognak utána a lányok, s miközben fürdőkádjaikban a tusrózsa vízzuhatagával bizsergetik magukat, az ő páváskodó, férfias tartása lebegi majd körül létük, és a vállán éktelenkedő vonalacskák szikráznak majd lelki szemeik előtt, amikor gyönyörből fakadó sikolyaik leplezése céljából összeszorított öklükbe harapnak. S aztán, ha egyik-másik közülök kíméletlenül kikosarazza a *hős szeretőt*, igazságtalannak véli a dolgot, és epefakasztó múdalokat dúdolgatva és kornyikálva üres pohárcái felett, mély önsajnálkozásba roskadtan sajog a világ igazságtalansága felett, mert ezeknek a nőknek bezzeg többé már semmi sem szent.

VI.

Ezeknek a nőknek többé már semmi sem szent? – vettem fel magamnak a kérdést. Civil öltözékemben feküdtem az ideiglenesen, csupán az első éjszákára kiszabott ágyban, és a néhány órával korábban megismert nőről morfondíroztam. Vajon mit tehet ő most, agyaltam. Hozzám hasonlóan elnyújtózott, és a buszban lejátszódott jelenetre gondol? Mit érez: büntudatot, vagy talán tetszett neki a helyzet, lehetséges, hogy netán ő is felizgult, és most trágár gondolatok cikáznak elméjében? Bezárkózott szobájába és magához nyúlt, vagy ezzel ellentétben, berohant az első gyóntatószékbe? Ilyen és hasonló gondolatok futkostak agyamban, s közben magányosabbnak éreztem magam, mint a testre szabott deszkatokba zárt és két méter mélyre a földbe ásott, tetszhalál után felébredt élő tetem. Minduntalan ott motoszkált a fejemben, vajon milyen hadsereg az, amelynek rám van szüksége. Bizonyára még annyit sem ér, mint a mohával benőtt rozsdás ereszből a gyalogjárdára ploccsanó galambszar, tépelődtem. Elaludni, elmenekülni a szorongató gondolatok elől, csupán erre vágytam, de bármennyire is szerettem volna, nem jött szememre álom, aminek következtében egész éjen át lehunytt szemmel, magamba fordulva forgolódtam kínomban, és reggel a fekete öltözékes nőről ábrándoztam.

Őszinte meglepetésemre, két nappal később levelet kaptam tőle. *Az elzárkózás érzelmentengerünk apró vízcseppekben érkező sejtetései elől tulajdonképpen egy nem létező, fejére fordított világ igenlése. Merre kell indulni és meddig kell menni, hogy az ember megszabaduljon önmagától?* – állt benne. Aláírás: M. M. Sokáig forgattam a fehér papírt, fogalmam sem volt, vajon kitől lehet. A válasz kérdésemre másnap érkezett meg egy újabb levél formájában, amelyben a feladó részletesebben is beszámolt önmagáról. Elárulta, hogy csak néhány éve csatlakozott a Rendhez – megvan neki a maga oka hozzá, írta, bár ezt az okot sohasem árulta el –, és lévén, hogy egészségügyi középiskolát végzett, a legtöbb idejét különféle kórházakban tölti, ahol ápolónőként végez önkéntes munkát. Megkért rá, hogy ha esetleg válaszra méltatom, tekintsek el hivatásától, leírt gondolataimat ne befolyásolja az egyenruhája. Még aznap válaszoltam neki, és ettől kezdve naponta váltottunk levelet egymás között. Kezdetben többnyire a napi teendőinket írtuk le egymásnak, de idővel már a körülöttünk levő világról alkotott véleményünket fejtettük ki és érzelmi mikrokozmoszunkat térképeztük fel ezekben a szövegekben – egyre nagyobb mértékben és egyre nyíltabban.

A hadseregben töltött napok nagy részét a kriptamániás farizeusok által vezetett szeleburdi gyakorlatok töltötték ki, amelyeket nehezen viseltem. Az egyetlen dolog, ami tartotta bennem a lelket, az apácától kapott levelek voltak, amelyek miatt viszont abszurd módon majdnem pórul jártam. Az egyébként is depressziós állapotom és leverte hangulatom még inkább fokozta és elviselhetetlenebbé tette az (ál)eskütételt követő éjszakai kaland, esemény, tapasztalat..., minek is nevezzem. Nem tudtam – nem mertem?! – utána aludni. Éjszakákon keresztül forgolódtam az agyamban, féktelen lidércképek sorozata indult kísértetjáró útjára elmémbe, folyton lépéseket hallottam magam körül, paranoid gondolatok és látomások bombázták, tépték, sanyargatták idegzetemet, úgy, hogy amikor reggelenként felébredtem – bár helyesebben

fogalmazok, ha azt mondom: amikor reggelenként kikászálódtam az ágyból –, fáradtabbnak éreztem magam, mint az egész napig tartó eszement gyakorlatok tömkelege után lefekvés előtt, és gőzöm sem volt róla, hogy az előttem feltoluló jelenetek közül mit álmodtam és mit képzeltem el vagy be, a legnagyobb erőfeszítések árán sem tudtam bizonyosan különválasztani egymástól az álmokat, a fantazmagórikus képzelgéseket és a valóságot – ha volt köztük egyáltalán különbség.

Az áldatlan állapot két hét után tetőzött. Azon az éjszakán a következő álmot láttam: Vonattal utaztam. Éjszaka volt. A hold rezegő fénysávja a poros ablaküvegen keresztül szétfolyt tojás sárgájára emlékeztető flekket festett a hasamnál összekulcsolt térdeimre. Összekuporodva feküdtem az ülésem felett lévő csomagtartó-hálóban. Az ismeretlen irányba haladó vonat állandó zötykölődésétől a fejemet és a hátamat apró zúzódások borították el. Átláthatatlan, sűrűn gomolygó köd módjára vett körül a sötétség. Csak nagy fáradozások árán tudtam magam elé varázsolni a szemközti ülésen ücsörgő páros sziluettjének a határvonalait, előlük menekültem egyébként fel a fülke mennyezetére, hogy egy hatalmas pókhálóban vergődő légyhez hasonlóan vajúdjam nyomorúságomban. Képtelen voltam elhiteni önmagammal, hogy a számomra két összeegyveztetetlen személy együttléte önnön fikcióm vetülete volna, így hát maradt az egyetlen másik lehetőség, hogy ők tényleg ott vannak, karnyújtásnyira hozzám, ami úgyszintén nem egy megnyugtató és reménykeltő felismerés volt. Arcomra temetett ujjaim közül lopva figyeltem őket. Őszinte megrendüléseimre, váltásra egymás füléhez hajolva csevegtek. Abban reménykedve, hátha sikerül elcsípnem, vajon miről is susmorognak, kiéleztem füleimet, de a vonatfülke sötét, ködpárától terhes éterében halk suttogásaik nesze nem jutott el hozzám. Így hát kénytelen voltam megelégedni a vizuális látvánnyal, amely számomra egyáltalán nem volt látványos. Testem hideg verejtékemben fürdött, elmémet bizarr képek sorozata özönlötte el, lelkemet pedig egy nyomasztó érzés hatotta át, melynek intenzitását még jobban fokozta a váratlanul elébem táruló jelenet. Az apáca enyhén szétterpesztette lábait, kulcsos ruháját egészen a térdéig felhúzta, miközben a sovány, vézna alak nadrágzsebéből egy zsilettet húzott elő, és felhevült vadkan módjára lihegve, óvatosan az apáca lába közé nyúlt vele. Az érintés hatására a nő érzékeny felemelte a fejét, pontosan rám nézett, tündöklő szemgolyóinak szikrája felszökellt a sötétben, és lágyan elmosolyodott. Még pimaszul rám is kacsintott. Úgy éreztem, vérereim hajszálvékonyra zsugorodnak össze, és idegszálaim egymás után pattannak el...

Remegő tagokkal és a kívánatos nőszemély ki-be csukódó szemének elmosódott képével a lelki szemeim előtt ébredtem fel. Néhány óra múlva kézbesítették levelét, amelyben arról értesített, hogy valami előreláthatatlan dolog történt, ami miatt egy bizonyos ideig majd nem tud írni. Mint később kiderült, az a bizonyos idő maga az örökkévalóság volt.

VII.

– Apám kitagadott! Nem szolgáltam végig a hadsereget, ezért lemondott rólam! Szégyent hoztam a fejére, és elűzött otthonról! Kénytelen voltam visszajönni a városba! Nincs mit ennem, nincs hol aludnom! Te vagy az egyetlen,

aki segíthet rajtam! Kérlek! Nem kell félned tőlem, már nem az vagyok, akit megismertél, megkeresztelkedtem, jó vagyok! – dübörögtek fülemben a telefonkagylóból érkező szavak.

Megígértem neki, hogy amint tehetem, megkeresem, ezzel letettem a telefonkagylót. Szó nélkül elhagytam az ügyeletes katonának előlátott termet, ahol bizonyos napszakaszokban telefonos hívásokat fogadhattunk, és a konyha felé vettem az irányt. Késő délután volt. Az utóbbi hetekben megbarátkoztam az egyik ott dolgozó fiúval, őt kértem meg, hogy készítsen némi harapnivalót. Az esti sorakozó után elmentem a zacskóba kötött eledelért, és egy titkos helyen átkúsztam a laktanyát körülkerítő drót alatt. A Holdkóros nem messze onnan, a parkban már idegesen toporzékolva várt rám. Átnyújtottam neki a kaját, majd letelepedtünk az egyik padra. A srác azonnal falatozáshoz látott, telhetetlenül habzsolta magába a megrozsdásodott konzervek tartalmát, miközben én szótlanul néztem rá. Még soványabb volt, mint amikor utoljára láttam. Nem sokkal azután, hogy kést nyomott a torkomhoz.

A fenyítések ellenére mégsem hagytam fel a kilengésekkel, mindössze egy héttel az elsőt követően pedig újabb éjszakai terror-túrára indult, ami ezúttal súlyosabb következményeket vont maga után. A néhány éjjeles – többé-kevésbé zavartalan – ébresztgetésekkel egybekötött, hitbuzgó világvég-huhogásból álló performance-sorozat után ismét kést vett a kezébe, de szerencsétlenségére épp az alhadnagyra szaladt rá, aki azon az éjjelen ügyeletes volt, és aki úgy kikészítette, annyira elnászpángolta, hogy komoly sérülések miatt még az éjjel a katonakórházba szállították. De ahogyan étkezés után elmondta, a lelke mélyén kuksoló ördög ott sem hagyta nyugton, hanem amint kissé felépült, újabb delejes cselekedetekre invitálta. Édes-blaszfém klisék és speciális effektusok nélkül eljátszott monodrámája az önkasztrálás jelenetében érkezett el a katarziséhoz. Amikor senki sem ügyelt rá, egy zsilettel felszabdalta saját heréit. Tizenkét cérnaöltés került a herezacskóiba. Meg is mutatta a helyüket.

- Miért tetted? – kérdeztem.
- Nehogy megerőszakoljam.
- Kit?
- A nővérkét.
- A nővérkét?!
- Igen. Tudod, ez nem olyan mindennapi nővér volt, hanem egyben apáca is. Meghökkenstem.
- Mindig nagyon kedves volt hozzám.
- És azért akartad őt megerőszakolni?
- Dehogy! Nem akartam, én szerelmes voltam belé, csak félttem, nehogy...
- ...a benned lakozó gonosz rákényszerítsen erre.
- Pontosan!
- Ezért inkább kiherélted magad.
- Így van! Mégpedig az ő zsillettjével! Egy alkalommal fölém hajolt megigazítani a takarómat, én pedig óvatosan kiemeltem fehér köpenyének a zsebéből.
- Honnan tudtad, hogy ott tartja?
- Nem tudtam. Heccből nyúltam a zsebébe. Amikor kitapogattam a tárgycskát, kivettem. Az önkasztrálási ötlet csak később fogant meg bennem, amikor már a zsillett birtokában voltam.

- Mondd, hány ilyen apáca-nővérrel találkoztál a kórházban?
- Csak ezzel az eggel. De most már ő sincs ott.
- Honnan tudod?!
- Miután megtörtént az esetem, felelősségre vonták, mivel ő volt megbízva velem. Néhány nappal később lelkiismeret-furdalásból önként jelentkezett a háborús övezetbe, ahol...
- Ahol...?
- Ahol megerősakolták. Látod, milyen a gonosz?! – ordított fel, és sírva fakadt.
- Ezt meg honnan szeded?
- Láttam őt, amikor visszahozták. Egy csapat randalírozó hazafi rárontott a sebesülteknek, asszonyoknak, gyerekeknek és idős személyeknek segítségnyújtó apácacsoportra, és rajtuk élte ki degenerált szexuális szükségleteit. Nem hallottál az esetről?
- Hol hallottam volna?! Itt? – és kezemmel a kaszárnya felé mutattam.
- Teli volt vele a sajtó. Az eseménnyel kapcsolatos közleményében az egyház még aznap hevesen elítélte e morbid gaztett elkövetőit, az apácákat pedig arra kérte, hogy amennyiben e páratlan vandalizmus közepette valamelyikőjük netán teherbe esett, ne vetesse el a gyermekét, mert minden gyermek Isten ajándéka.
- Igen?
- Fogalmam sincs.
- Ő is teherbe esett?
- Nem tudom. Néhány napig maradt csak a kórházban, utána elszállították. Soha többé nem hallottam felőle semmit.
- Elhallgatott. Én is hallgattam. Némán ültünk a padon, ki-ki a saját gondolatvilágába merülve.
- Most mihez kezdesz? – kérdeztem.
- Megvonogatta vállait. Felsóhajtottam és felálltam.
- Ne haragudj, de vissza kell mennem, még mielőtt észrevennék eltűnésem.
- Megértően bólintott. Kezet szorítottunk és elváltunk. A drót felé vettem az irányt, már majdnem oda is értem a titkos kijáratához, amikor meghallottam magam mögött kiáltását.
- Várj!
- Megálltam.
- Ezt neked szeretném ajándékozni – és felém nyújtotta a tenyerébe szorongatott zsillettet. – Az övé volt. Még a csomagolását is megőriztem.
- Elvettem tőle a zsillettet és ökölbe szorított ujjaimmal erősen megszorítottam. Sose tudni, lehet, majd még egyszer tényleg szükségem lesz rá.

Antonio Tabucchi

Jegy a tengerben

Kedvesem,

azt hiszem, ennek a szigetnek az átmérője nem lehet több ötven kilométernél, legfeljebb. Van egy parti út, ami egészen körbejárja, gyakran meredeken a tenger fölé hajolva, máskor meg egész lent, a kopár parton, mely elhagyatott, kavicsos, só marta tamariszkuszokkal szegélyezett partszakaszokba torkollik, ahol néha én is elidőzök. Most is egy ilyenről szólok hozzád, halkán, hiszen a déli verő, a tenger és a fehér fény miatt szemeid csukva vannak, ahogy itt fekszel mellettem, látom, ahogy melled az alvó ember egyenletes lélegzetvételének engedelmeskedve megemelkedik, és nem akarlak felébreszteni. Mennyire tetszene ez a hely néhány, általunk ismert költőnek, hiszen olyan durva, lényegi, csak kő, kopár hegyek, tüskék és kecskék. Még az is megfordult a fejemben, hogy ez a sziget nem is létezik, csak azért találtam rá, mert elképzeltem. Nem is egy hely, csak egy lyuk: úgy értem a háló egyik lyuka. Van egy háló, melybe egyre lehetetlenebb nem belegabalyodni, egy vonóháló. S ebben a hálóban én egyre csak a lyukakat keresem. Most mintha hallanám ironikus kacajodat „Na tessék, már megint itt tartunk!” De nem, szemeid csukva és nem mozdulsz. Csak képzelődtem. Hány óra lehet? Nem hoztam magammal órát, egyébként itt úgyis teljesen felesleges.

De ott tartottam, hogy leírom a helyet. Az első, ami itt az ember eszébe jut, hogy milyen sok is az a sok, amit a világ nekünk kínál, nekünk, akik szerencsére a jobbik oldalon vagyunk. Nézd meg ellenben a kecskéket, alig kell nekik valami, hogy megéljenek, megeszik a cserjéket is, és a sót nyalogatják. Minél tovább nézem őket, annál jobban tetszenek, a kecskék. Ezen a parton van hét-nyolc, itt keringenek a kövek közt, pásztor nélkül, biztos ahhoz a házhoz tartoznak, ahova délben betértem. Van egy kávéházféle a nádtető alatt, ahol olívát, sajtot, dinnyét lehet enni. Az öregasszony, aki kiszolgált süket, kiabálnom kellett, hogy hozza ezt a kevéske dolgot, azt mondta, hogy rögtön jön a férje, de a férjét nem láttam, talán csak a képzeletében létezik, vagy én értettem rosszul. A sajtot maga készíti, a saját kezével, bevezetett a ház udvarába, egy poros tér, fallal körülvéve, a kecskeólak felé minden tiszta bogáncs. Kezemmel sarlózó mozdulatot tettem, mintegy mutatva, hogy le kellene vágni a bogáncsot, mert szúr, és el lehet benne esni. Ő egy ugyanilyen, csak sokkal határozottabb mozdulattal válaszolt. Ki tudja, mit akart mondani a levegőt pengéként hasító kezének mozdulatával? Az istállók mellett az épület valamiféle sziklába vájt pincében folytatódik, itt készíti a sajtot, ami nem sokkal több, mint egy sötétben érlelt sós túró, rózsaszínes, paprikás héjban. A műhely egy kőbe vájt szoba, hűvös, hogy azt ne mondjam jéghideg. Van ott egy gránitból készült fölöző, ahol a tej alszik, meg egy dézsa, amiben az írot tartja és egy egyenletlen, ferde asztal, ahol az aludttejet dagasztja, mint a ruhákat a mosóteknőben, aztán jól kicsavarja, hogy jöjjön ki belőle teljesen a víz, végül két formába önti az aludttejet, ahol az megkeményszik, ezek a formák fából vannak, satuként

nyílnak és csukódnak, az egyik gömbölyű, és ez normális, míg a másik úgy néz ki mint a pikk ász, legalábbis nekem úgy tűnt, mert a mi játékkártyáink figurájához hasonlít. Vettem egy formányi sajtot, pikk ász alakút szerettem volna, de az öregasszony nem adott, be kellett érnem a gömbölyűvel. Kértem tőle valami magyarázatot de csak modortalan, torokból jövő, már-már fülsértő mekegést lehetett belőle kihúzni, amit megfejtethetlen mozdulatok kísértek: a hasa tájékán körözött és a szívéhez kapkodott. Ki tudja: talán azt akarták jelteni, hogy az a típus kizárólag az élet legfontosabb eseményeire van fenntartva: a születés és a halál. De, ahogy már mondtam, lehet, hogy ez csak fantáziám szüleménye, mely oly gyakran szárnyal, mint tudod. Mindenesetre a sajt finom, a két szelet barna kenyér között, ahogy éppen eszem, miután megöntöztem egy kis olívaolajjal, amiből van itt bőven, meg néhány levél kakukkfű, ami itt minden ételt ízesít, a haltól a vadnyúlig. Szerettem volna megkérdezni tőled, nem vagy-e éhes: nézd, finom, mondtam neked, ez egy megismételhetetlen dolog, nem-sokára ez is eltűnik a minket körülvevő hálóban, a sajt számára nincsenek lyukak, sem kiút, használd ki. De nem akartalak zavarni, olyan szép volt az álmod és olyan igaz, inkább hallgattam. A távolban egy teherhajót láttam elúszni és a szóra gondoltam, amit leírok neked: teherhajó. Láttam egy teherhajót elúszni, tele... Találd ki, mivel.

Bementem a tengerbe, szépen lassan, kicsi ijedséggel, ahogy a hely megkövetelte. Miközben mentem befelé, érzéseimet kitérve mindannak, amit déli napfény, a kékség, a tengeri só és a magány gerjesztenek az emberben, a hátam mögül ironikus kacajodat hallottam. Jobbnak láttam, ha nem veszek róla tudomást, mentem tovább a vízben, amíg a köldökömig nem ért, ez az ostoba úgy tesz, mintha aludna, gondoltam, közben meg gúnyt űz belőlem. De csak mentem tovább, mint valami kihívásnak engedelmeskedve, aztán megint csak kihívásból, meg azért is, hogy vágjak neked egy grimaszt, hirtelen megfordultam, megmutatván meztelenségemet. Hoplá!, kiáltottam. Nem mozdultál, egy milliméternyit sem, de a hangodat tisztán hallottam, főleg a hangszínt, gúnyos volt. Bravó, gratulálok, még mindig formában vagy!, de a Mézes Part húsz évvel ezelőtt volt, eltelt egy kis idő, vigyázz, nehogy lyukat üss a vízben! Igazán epés mondat volt, el kell ismerned, olyan valakinek címezve, aki úgy ment be a tengerbe, hogy eljätssza az érett faunt, végignéztem magamon, néztem a kékséget körös-körül, és soha még metafora ilyen találónak nem tűnt, és elkapott a nevetségesség érzése és ezzel együtt egyfajta megdöbbenés, mint valami zavarodottság, valamiféle szégyen, úgyhogy magam elé vontam a kezeimet, hogy eltakarjam magam, értelmetlenül, hiszen velem szemben nem volt senki, csak tenger, ég és semmi más. És te messze voltál, mozdulatlanul, kint a parton, túl messze ahhoz, hogy ezt a mondatot elrebezd. Hangokat hallok, gondoltam, hallucinálok. És egy pillanatra megbénultam, a nyakamon hideg izzadság, a víz betonnak tűnt, mintha fogva tartana, mintha így kellene megfulladnom, örökre befalazva, mint egy kovatómbbe zárt, megkövült szitakötő. És, nagy nehezen, lépésről lépére, anélkül, hogy visszafordultam volna, megpróbáltam kitörni a pánikból, ami most már valóban úrrá lett rajtam, egy olyan pánik, amelyben eltűnnek a vonatkozási pontok, hátráltam a part felé, ahol, tudtam, legalább ott vagy te, mint vonatkozási pont, az a biztos pont, ami mindig voltál, ott fekszel a törülköződön, az én törülközőm mellett.

De csak csapongok itt összevissza, ahogy mondani szokás, mert ha nem tévedek, a szigetről kezdtem neked beszélni. Tehát: hozzávetőleg úgy ötven kilométer átmérőjű lehet, és szerintem, nem jut több egy lakosnál minden tíz négyzetkilométerre. Kevés, igazán kevés. Talán kecskéből több van, sőt, egészen biztos vagyok benne. Az egyetlen jó dolog, amit a föld terem, a szeder-cserjéken és fügekaktuszokon kívül, a dinnye, ahol a kövek közül előbukkan a homok, a sárgás homokdűnéken a helyiek dinnyét természetnek, csak dinnyét, kicsit, mint egy grapefruit, mézédéses. A dinnyeföldek egyfajta vadszőlő sövényvel vannak elválasztva, amely a homokba vájt lyukakban nő, hogy ne marja a só, és hogy a mélyedésben összegyűlhessen az éjszakai harmat, ami valószínűleg az egyetlen táplálékot jelenti a gyökereiknek. A szőlőből sötétrózsaszín, magas alkoholtartalmú bort készítenek, azt hiszem ez a sziget egyetlen itala, a vadon növényekből készült főzeteket nem számítva, amiket hidegen is isznak, és melyek keserűek de jobbára illatosak. Néhány közülük sárga, annak a tuskés, sáfrányszerű növénynek köszönhetően, ami a kövek között nő, és ami egy lapos articsókához hasonlít; ez az ital erős részegséget okoz, sokkal erősebb a bornál és a betegeknek és a haldoklóknak van fenntartva. Először szokatlanul jól érzed magad tőle, aztán hosszú álomba zuhansz, és amikor felébredsz, nem tudod mennyi idő telt el: talán néhány nap is, és nem álmodsz semmit.

Biztos vagyok benne, hogy arra gondolsz, egy ilyen helyre, mint ez sátrat kellene hozni. Igen, de hol vernénk fel: a kövek között? a dinnyék között? Meg aztán, tudod, sosem voltam nagy ász a sátor felferésben, mindig ferdére sikeredtek, szegények, rossz volt rájuk nézni. De találtam egy helyet a faluban. Hihetetlen, de beérsz egy fehér faluba, melynek még neve sincs, csak úgy hívják, a falu, és a romos szélmalmon, amelyhez néhány töredezett lépcső vezet, és amely mintha örködné a pár ház felett, észreveszel egy táblát, rajta egy nyíl: Szálloda, 100 méter. Két szoba van, az egyik lakatlan. A tulajdonos egy szűkszavú öreg. Tengerész volt, sok nyelven tud, legalábbis megérteti magát, ő a szigeten a mindenes: postás, gyógyszeráros, rendőr. Jobb szeme más színű, mint a bal, nem hiszem, hogy születésétől fogva, inkább valami rejtélyes bal eset miatt, ami az útjai valamelyikén érte, és amit megpróbált elmagyarázni, néhány szóval és azzal a félreérthetetlen mozdulattal, amellyel valaki azt mutatja, hogy valami megsértette a szemét. A szoba nagyon szép, igazán nem is vártuk volna, se én, se te. Egy nagy manzárdszoba, az udvarra néz, a mennyezet a tornác kőoszlopaira épített terasz fölé nyúlik, az oszlopokon kúszónövény fut, hatalmas zöld leveleivel, talán túl sűrű, tele rüggyel, amik éjszaka nyílnak ki, erős illatot árasztva. Azt hiszem, ezek a virágok tartják távol a rovarokat, mert nem láttam rovar a falakon, hacsaknem ez a tisztaság a nem kevés gyík műve, ezek is hatalmasok, és elég aranyosak, hiszen mindig mozdulatlanok, legalábbis látszólag.

A mogorva tulajnak van egy szolgálója, egy öregasszony, aki minden reggel a szobába hozza nekem a bőséges reggelit, ánizsos fánkot, mézet, friss sajtot és egy kanna menta illatú zöld teát. Mikor lemegyek, a tulaj mindig egy asztal felett görnyedve számol. Tudj' Isten mit. Azért szóbeli mértéktartása dacára szolgálatkész. Mindig azt kérdezi: como está su esposa¹? Ki tudja, miért

¹ Hogy van a felesége

választotta, hogy spanyolul beszél hozzám, de az „esposa²” szó, amit a kellő tisztelettel ejt, és ami már önmagában is kissé nevetséges, megérdemelne egy jó nevetést, válasz gyanánt. De milyen esposa és esposa, legyen már szíves, és megveregetni a vállát. Ezzel szemben a helyzet által megkövetelt komolysággal válaszolok: jól van, köszönöm, ma reggel nagyon korán ébredt, már lement a partra, nem is reggelizett. Szegény asszony, válaszol, továbbra is spanyolul, étlen- szomjan a tengernél, nem lehet! Összeüti a kezeit, jön az öregasszony. A saját nyelvén mond neki valamit, és ő, gyorsan, gyorsan, elkészíti a szokásos ennivalót, hogy te ne éhezzél. Ezt hoztam hát neked ma reggel, ánizsos fánkot, friss sajtot, mézet. Egy kicsit Piroskának érzem magam, de te nem vagy a nagymama, és szerencsére sehol a gonosz farkas. Csak egy barna kecske van, a sziklák fehérjében, a háttérben meg a kékség és az ösvény, amin végig kell mennem a partig, hogy aztán lefekhessek a törülközőmre, a tiéd mellett.

„Nyílt” jegyet csináltattam neked, ahogy ezt az utazási irodák szakszóval mondják. A duplájába kerül, tudom, de így akkor mehetsz haza, amikor akarsz: és itt nem is annyira az asztmás kompra gondolok, ami naponta egyszer összeköt az úgynevezett civilizációval, hanem főleg a repülőre, ami a szomszéd szigetéről indul, ahol van egy leszállópálya. És nem is azért, hogy szórjam a pénzt, tudod, milyen megfontolt vagyok a kiadásokban, s nem is azt akartam megmutatni, milyen gavallér vagyok, hiszen talán egyáltalán nem vagyok gavallér. Én megértem, hogy dolgoz van: a szokásos dolgok, itt és ott, előre, hátra. Vagyis: az élet. Tegnap este azt mondtad, hogy vissza kell menned, igazán kell. Jól van, nézd, menjél, a nyílt jegy pont erre való. *No problem*, ahogy manapság mondják. Egyébként a pillanat kedvező, a tenger viharos, befelé sodor.

Fogtam a jegyedet, bementem a tengerbe, (ez alkalommal egyenesen nadrágban, hogy megtartsam a búcsúnak járó méltóságot) és ráhelyeztem a víz tetejére. A hullám magával ragadta, és eltűnt szem elől. Úristen, gondoltam egy pillanatra, azzal a szívdobogással, amit akkor érzel, ha valaki elutazik (az elutazások mindig egy kis szorongást okoznak, és tudod, bennem talán túlságosan is), nekimegy a szikláknak. De nem. Megtalálta a helyes irányt, délcegen lebegett a kicsiny öböl vizét felfrissítő áramlat hullámain, és tovatűnt egy szempillantás alatt. Próbáltam lengetni a törülközőt, hogy elköszönjek tőled, de te túl messze voltál. Talán észre sem vetted.

Matolcsi Balázs fordítása

Antonio Tabucchi (Pisa, 1943–) író, irodalomtudós, a portugál irodalom kutatója. Fernando Pessoa műveit kutatja és fordítja olaszra. A nyolcvanas évek végétől egyetemen is tanít, Genovában, a portugál tanszéken.

² feleség

Saila Susiluoto

Öt mese Espoo-kertváros sorházairól

1.

A nők vállalják a világ összes espooi sorházának rabságát. A házak világossárgák és fából épültek, vörösek és fából épültek, fehérek, fából, kőből, kétszintesek. Kicsi udvarok, kinek-kinek megérdemelt szabadsága szerint, sohasem elég. Az ablakok hártyavékonyak, a falak papírból, átsüvít rajtuk a szél, a szomszédok bulija, olykor a Doors. Villognak a karácsonyi fények, egész éjjel ugyanazt éneklik, egyikük mindig virraszt. Beesik a hó, szembe vonyítanak a hőtüskék viharos üvöltései, az ablakban perceg a tévé hangyás szeme.

2.

A gyerekek kiabálnak, a gumicsizmák mindig szanaszét hevernek. Arcba csapnak a kesztyűk, tejes-szájú gyerekek kapaszkodnak a ruhaszegélyekbe, a szegélyek véreznek. Az évezredes rítust a falakra vészték, hieroglif golyák: Abortuszok. Vetélések. A megszületettek. A betegek. Akárhány vendégkönyv sem elég többé, se fal, se ház, a nő az égre, a földre írja, de a szavaknak nem marad nyoma, mert a földet tavasszal bevetik, a férfi ősszel meszet szór a fűre. Senki nem akar rosszat, de nagyon jót sem. Virágoznak aliliomok, virágoznak a gyerekek, virágzik a szeretet és a hazugság.

3.

A homokozónál lebeg, csontoknak ütődik a szél, a sztyeppén nő alakját veri homokba a vihar. Az anyák hastáncot járnak a gyepen, napszínű lapátokkal verik a taktust. A lapátok kútba esnek, ujjukkal csettintik a ritmust, ujjaiuk széttörnek, hisz agyagból vannak, énekelnek, elveszítik hangjukat, már oly sok gyerekbe leheltek életet, de táncolni mindig lehet, táncolnak, mind beduinok, tudják: a lányok jól akarják érezni magukat, de a nőnek muszáj.

4.

Nappal a nők sírnak, csecsemőikkel együtt zarándokolnak egyik lakásból a másikba, a házak kicsik, az élet sivár. Bort isznak, és sírnak: vágd le a hajam, vigyázok a gyerekedre. Süss nekem kuglófot, kitakarítok nálad. Várják a nyarat, gyorsan múlik, években mérik a napokat.

Vonalakat rajzolnak a homokba, mint a rabok, ékírás jeleit, mint aki sokat akar elmondani kevés mozdulattal. De a gyerekek jönnek nevető szívvel, egyre több gyerek maszatos kézzel, mosolygó szájjal, nevetésük meglágyítja a szívet, lábaik eltörlik a vonalakat a porban.

5.

A szomszéd suttog: ablakaink tárva-nyitva, akárcsak az ajtóink. Gyerekeink összetörve, ahogy mi is. Kezeink vékonyra koptak a mosogatószertől, látjuk az ereket, ami a vérbe íratott: amikor a játékokat kipróbáltuk, az Ikea bútort megvettük, a szappantól darabokra szagगतott embereket megértettük. Akkor, mondja, pakoljuk fel a gyerekeket, az otthonokat, menjünk vissza. Nem tudok, mondja magában, visszafelé, mint a varázsige. A tájfutó válogatott tagja voltam, suttogja, ott tudnod kell, hol vagy, éjjel fény vetül a fejről. Aztán azt mondta: Az egyik havat lapátolt, hogy tavasz legyen. A másik rágyújtotta családjára a házat. A harmadik felmászott az Ikea tetejére, kitarta szárnyait, és felrepült a tartós bútorok mennyországaiba.

Saila Susiluoto (1971, Helsinki) finn író nő Helsinki-ben él, négy gyermek édesanyja.

2001-ben az Otava gondozásában kiadott Szárnyasok és Farkasok (Siivekkäät ja Hännäkkäät) című kötete szürrealista hangvételű prózaversek gyűjteménye a nőkről, gyermekeikről, férjeikről és hétköznapi életükről. Ezért Kalevi Jännti díjat nyert, 2005-ben pedig megkapta a Finnország Díjat (Suomipalkinto). Verseit eddig nyolc nyelvre fordították le.

Marjo Isopahkala (1974, Kalajoki) Turkuban él. Szókimondó költészetet művel, amely egyszerre érint meg és ráz meg, nevetett és gondolkodtat el. Szövegeit fekete humorral és lakonikus utalásokkal fűszerezi. Isopahkala jól ismert alakja a finn irodalmi életnek nagysikerű, a közönségét magával ragadó színpadi fellépéseinek köszönhetően is. Jelenleg a helyi egyetem hallgatója.

Marjo Isopahkala

Visszateszi az üres tejesdobozokat a hűtőbe.

A WC-papír tekercset nem használja el teljesen.

A takarítás gondolata szorongást kelt benne,
amit három cigarettával
tud csak levezetni.

Soha nem tanul meg úgy sétálni, ahogyan én szeretném.

Az orrát szívesebben dugja
a szent újságjába, mint az én
kicsi kerek köldökömbe.

De a fogkrémtubust mindketten
durván a közepéről nyomjuk.

Ez örökre összeköt minket.

A magányos zoknit mos,
régí fényképeket rendez.

Hétfvégén pálinkát vesz.

Órákon át festi az arcát,
rendbe szedeti a haját
és ruhákat válogat.

Nem mer telefonálni senkinek,
őt sem hívja senki.

Lemossa az arcát,
elmossa a poharát.

Lefekszik aludni.
Már sírni sem bír.

Merja Virolainen

Többé nem hiszek másban
 csak a Paradicsomban:
 vadfüvek közül forgó köd támad,
 a nyílt vízben táncol a tó közepe felé.
 Vízre fordítom a csónakot,
 az evezők
 zörögnek.

Tenyérrre írt öngyilkosság
 ez az ország
 tűzből született sziget,
 ismerős léptek
 a nádasban.

A buli után mindenki valaki
 mással megy el,
 te vele:
 nekem csupán
 az együttlét utáni levertség marad
 mindig, mosolygok,
 hogy örömet érzek.
 Félek a zárás előtti lámpajelzéstől:
 Az utolsó pillanatig remélem, hogy valami történik.
 Hát nem ismerem még a Helsinki utcán végigfutó
 reggeli fényt elég jól,
 a sokszínű folyót,
 aminek a partjához botorkálok,
 hogy arról írjak?
 A buli után mindenki elment
 valakivel,
 én mindnyájatokat kaptam,
 senkit.

Merja Virolainen (1962, Lapua) Helsinkiben él. Költő, műfordító, képzőművész. Dolgozott többek között ruha- és bábtervezőként, szerkesztőként, irodalomkritikusként; szépírást tanít. *Olen tyttö, ihanaa!* (*Lány vagyok, jaj de jól!*) című érzékeny hangú kötetéért elnyerte az Yleisradio (Finn Rádió) Tanssiva karhu (Táncoló medve) díját.

Mari Velin

Az idő amit élek,
szagtalan virág.

Legalább vágyakoznék,
felrezenne a bimbó
a hideg tavaszban.

Az erdei tó vékony jege alatt
a tél szívhangja lüktet.
Imádságra görnyedt fán a madarak,
akár a tudat képei, szentek.

Az őszi fán, a téli földben
levertséggként bújik meg a bölcsesség.

A fű színe fedi fel az örömet.

Mari Velin (1956, Kiuruvesi) Karkkilaban él. Családanya és tejgazdaságot vezet. Három verseskötete jelent meg. Költészete az apró részletekre érzékenyen tárja fel a finn táj változásait, hangulatait, s egyúttal a benne élő ember lelki rezdüléseit. Hangja és élményvilága egyéni és újszerű a döntően a városi lét élményeire reflektáló kortárs finn költészetben.

Pusztai Varga Ildikó fordításai

Peter Fallon
Gondjaim

Elüldögélünk itt Phil ivójában,
nézzük a *Hill Street Bluest* s a többi filmet.
Ám újabban már nem közömbös,
hogymint mi mindennel traktálnak a *hírek*.

Gyerekrablás, razzia, nyomozás,
körözött gyilkos, békefenntartók, kik
nem tartják fenn a békét. És új törvény,
mely törvénytelen fegyverekre bólint.

A kormány alkudozik. Így vagy úgy,
a vita, rémlik, eltart örökéig.
Szó szót követ... Végül kéménytűzet
jelentenek, s a rossz időt ígérnek.

Várok-e többet? Elég-e figyelniük
az időjárásra s egymás szavára?
Őszintén: nem tudom. Nem vágyom másra,
mint egy biztonságos vidéki házra.

Megkérdezik: – *Minden rendben?* – *Nagyon is.*
Hát nálatok? – Nem szajkózom, hogy gond van
magam s hazám körül. Csak az a fő,
hogymint nincs hiány, se kórság jószágomban.

Hazamegyek és a tüzet piszkálom.
Gyújtósom lázong, redves rönköm robban.
Csak ezek rendítik meg a nyugalmat,
amelyik itt tenyészik otthonomban.

Peter Fallon 1951-ben született Németországban. Tizennyolc évesen alapította a The Gallery Presst, Írország kiemelkedő irodalmi kiadóvállalatát, amely több mint négyszáz könyvet adott ki. Családjával a County Meath-i Loughcrew-ban él.

Macdara Woods

Üzenetek

Felajánlják, hogy megoldják adógondjaim,
kérdik, nem vagyok-e főnököm nyomorult szolgája,
ígérik, gazdaggá tesznek,
szavatolják, négy nap alatt harminc fontot fogyok,
esküsznek, adósságaim rendezik,
feloldják jelzálogom,
visszafordítják öregedésem,
újranövesztik hajam,
növelik mellbősségem,
négy hüvelykkel hosszabbítják péniszem,
fiatalítanak hormonkezeléssel,
pótolnak, javítanak, újítanak,
és mindezekén túl ígérik:
megtudhatom, hol élünk egyáltalán.

Macdara Woods 1942-ben született Dublinban, ma is ott él. Kilenc verseskötete jelent meg, egyet olasz nyelvre is lefordítottak.

Peter Sirr

Néhány jótanács

Mondd el nekik, mit szeretsz. Mondd el,
a Föld lapos, és amint a szélére érsz, lepottyansz
az unalmas sötétségbe, nevezd akár pokolnak,
de léphetsz bárhová, bármilyen szintű térbe,
melyre a mítoszi visszatérők panaszkodnak,
a hiány csípős bűze csap meg. Mondd el, az eső
szakad és sunyin felszivárog és zuhog és zuhog,
mondj el nekik mindent kétszer, nyomatékul,
és másnap megint, hogy módosíthatod.
Próbáld velük ugyanazt újra meg újra.
Mondd, hogy az élet javarészt ismétlés,
s hogy ez hasznukra válik.
Beszélj nekik gravitációról és szerelemről,

dobd fejükre az egész világot,
ha akard, beszélj gyűlölet és vágy
bőséges tudnivalóiról,
pénz és szerelem éhségéről, mondd el, hogy
vannak megengedhető és kevésbé
megengedhető dolgok, bár előnyösebb,
ha az ilyesmit ránk hagyjátok. A lényeg:
ne légy nehézkes, maradj könnyed,
ingereld őket nevetésre, biztasd őket,
hogy higgyék, megúszhatják valahogy.
Vedd rá őket, hogy ingatagnak, merőben emberinek
lássanak téged, felejts el ezt-azt,
tévezzél neveket, és időnként osztályozz
igazságtalanul. Beszélj nekik, ha az segít, magadról.
Légy letört, ha kell.
Mondd nekik, hogy mindnyájan elpusztulhatunk,
vagy hogy a Nap kihunyhat, netán túlhevülhet.
Mondd nekik, ne használjanak aerosolt, szervezz
erre projekteket. A projektek hasznosak. Hangsúlyozd
az együttműködés fontosságát. A gépezet olaja
a harmónia vagy valami efféle.
Beszélj nekik az emberekről, akik eljönnek, hogy
megváltsanak minket szép hangjukkal és költészettel,
melyre szeretnénk időt szakítani, s amelyhez még
visszatéríthetnek. Beszélj nekik azokról,
akik majd eljönnek, sután, dühösen slattyogva
a nyomornegyedekből, a mindmáig reszkető
külvárosokból, s akiknek versei már vérünkben
rohamoznak, vagy sötét templomhajókon át dübörögnek
tökéletesen és tisztán, s megrendítik a csillagokat.

Peter Sirr 1960-ban született Waterfordban. Az Ír Írók Központjának (Irish Writers' Centre) korábbi igazgatója, jelenleg Poetry Ireland Review szerkesztője. Hét kötete jelent meg. Dublinban él.

Gyárfás Endre fordításai

Dörgő Tibor

Szabó Lőrinc közelében

Amiről a dedikációk mesélnek

Az ötven éve, 1957. október 3-án elhunyt Szabó Lőrincről sokan megírták már az emlékeiket, pályatársak, barátok, mások mellett Illyés Gyula, Kodolányi János, Bernáth Aurél, Domokos Mátyás, Hárs Ernő.¹ Következzék most néhány dedikációjának háttértörténete!

A dedikált kötetek Berky Dénesné tulajdonában vannak, és nagy becsben tartva őrzi ezeket mint életének másfél évtizednyi szakaszának emlékeit, amit Szabó Lőrinc közelében tölthetett. A költő lányával, családi becenevén Kisklárával – akivel egyidős volt – társaságban ismerkedett meg 1940 körül, még gimnazista korában. Az irodalomért rajongó fiatal lányt az egymásra találó rokon lelkek öröme mellett vonzotta a lehetőség, hogy személyesen is találkozhat a híres költővel. A lányok barátsága tartósnak bizonyult, és ez megnyitotta számára a Volkmann utcai lakás ajtaját is. Szeretettel fogadták, és ahogy teltek-múltak az évek, egyre inkább „családtagnak” számított. Kora tavasszal aranyesőággal örvendeztette meg a költőt, aki a remény ébredését írta meg 1954-ben *A forzi-cia éneke* című versében: „visszakapta látó szemét / a gyászos tél után a nép...” Kodolányi jegyezte fel a költőről, mennyire szeretett ajándékozni, és hogy maga díszítette a karácsonyfát. Ehhez az ünnephez fűződik az első dedikáció. A legutóbbi gyűjteményes kiadás címlapjára került a tollal írt bejegyzés² (Szabó Lőrinc összes versei 1922–1943. 2. kiad. Bp.: Új Idők Irodalmi Intézet Rt., 1944.):

Sylvia-nak / kézcsókkal és sok-sok jókívánsággal, / Szabó Lőrinc / Budapest, 1953 karácsonyan

Időközben Sylvia már gyakorlottan gépelt, és az ízületi bántalmakkal küszködő költő többször megkérte, hogy segítse ki a gépelésben. Egy téli estén hosszúra nyúlt a diktálás, és csak a befejezésekor eszméltek rá, hogy szokatlanul sokáig maradt. Szabó Lőrinc tudta, hogy Sylvia férje féltékeny természetű – bár erre ő okot nem adott, mindig csak úgy tekintett rá, mint „a lánya barátnőjére” –, és mentő ötlete támadt. Leemelte a polcra egy régebbi kötetét, és gyorsan bejegyzést írt a szennycímoldalra. Nehogy baja legyen belőle – mondta, amikor átnyújtotta az ajándék könyvet (Tücsökgzene: Rajzok egy élet tájairól. Bp.: Magyar Élet, 1947.):

Sylvia-nak / köszönettel, és igazolásul a „kimaradásáért”, / Bp, 1954 jan. 23. (este 7° 45!) / Sz. L.

¹ Homlokodtól fölfelé: In memoriam Szabó Lőrinc. Vál., szerk. Domokos Mátyás. Bp.: Nap, 2000.

² Minden alábbi dedikáció is kék tintával íródott.

Ez évi egyik levelében említi, hogy Sylviát valamilyen közbenjáró segítségre is megkérte, a rokon Panyiczkyék érdekében. A határozott fellépésű fiatalasszony szívesen segített.³

Szabó Lőrinc számára az ötvenes évek első felében a „kenyérkereső robot”-ot a műfordítás jelentette. Thomas Hardy *Egy tiszta nő* című regényén dolgozott, amikor a betoppanó Sylviát arra kérte, olvassa fel hangosan azt a részt, mellyel most készült el, mert hallani szeretné, hogy így jobban megítélhesse, jól sikerült-e. A lány először zavarba jött, mert Kisklára ekkor már színész nő volt, hogy is érne fel hozzá. De aztán mégis elkezdett olvasni, és egyre inkább elragadtatva a leíró részlettől, átszellemülten olvasott: „Esztenők óta nem volt ilyen tél...” A mintegy oldalnyi szöveg a regény 43. fejezetéből a mű talán legkülönösebb hangulatú leíró része, a téli környezet megjelenítése. – Maga nagyon szépen artikulál! – dicsérte meg a fordító Sylviát, miután befejezte a felolvasást. A regénnyel utóbb meg is ajándékozta; a dedikáció nem az 1952-ben megjelent első, hanem az átdolgozott második kiadás címlapjára került (Bp.: Új Magyar Könyvkiadó, 1955.):

Sylviának, / baráti szeretettel, / Sz. Lőrinc

A feszélyezetlen baráti kapcsolat hozta el a következő kis epizódot. A költő gyógykezelésen volt a Gellért fürdőben, amikor Sylvia benézett hozzá. A szálló teraszán beszélgettek. Egyszer csak odalépett hozzájuk egy jampec fiatalember, és megkérdezte: – Maga Szabó Lőrinc, a költő? – Én vagyok – felelte, és örült, hogy ilyen népszerű, felismerik. – Tudja, mivel lehet pénzt keresni? Írjon nekünk slágerszövegeket, majd megzenésíjtük! – A költő erre már felfortyant, hogy jön valaki ahhoz, hogy megmondja neki, mit írjon, és elzavarta a tolakodót. A politikai olvadás azután végre meghozta számára a saját kötetet, amelyet Sylviának is dedikált a címlapon (Szabó Lőrinc válogatott versei 1922–1956. Bp.: Magvető, 1956.):

Sylviának, / baráti szeretettel / Lőrinc / 1956 VI. 5.

November közepén történt, hogy amikor felesége, Nagyklára kiment a szobából, a költő hirtelen egy kis összehajtott cédulát nyomott Sylvia kezébe. – Tegye el! – súgta –, vigyen virágot Erzsikének a névnapjára! – Sylvia csak hazafelé a villamoson hajtogatta ki a papírlapot: a Farkasréti temető egyik parcellájának a száma volt ráírva. A kívánt napon eleget is tett a kérésnek. Amikor a sírnál álldó-gált, két nagykabátos férfi (idősebb és fiatalabb) érkezett oda, szintén virággal a kezükben. Csodálkozva néztek rá, de egyikük sem szólalt meg. A két ismeretlen talán a szeretett asszornynak, Vékesné Korzati Erzsébetnek férje és fia lehetett.

A költő nagy gondot fordított a kéziratok javíthatására, a nyomdai korrekktúrákra. Domokos Mátyás kérdésére, hogy miért dolgozik olykor a kiadói korrekktorok helyett is, elmondta, hogy „igazi természetemmel szemben fejlesztettem ki magamban a rendmániát”. Sylvia többször látta, hogy az elkészült könyveibe is bele-belepörgetett, kijavította a nyomdahibákat. Titkolt szerelméről szóló utolsó könyvének ilyen javított példányát kapta tőle az alábbi dedikálással (A huszonhatodik év: Lírai rekviem százhusz szonettben. Bp.: Magvető, 1957.):

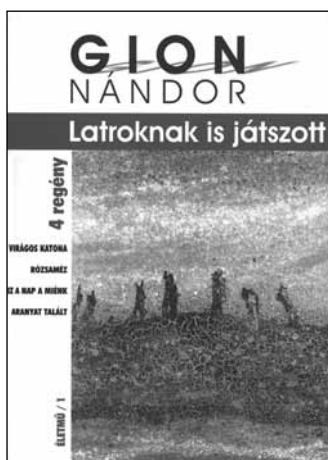
Sylviának / 1957 V. 15.-én / Sz. Lőrinc

³ „Tulajdonképpen Sylvia barátnőnkön fordul most meg minden.” In: Harminchat év: Szabó Lőrinc és felesége levelezése (1945–1957). 2. köt. 5. a. r. Kabdebó Lóránt. Bp.: Magvető, 1993. 448. Berky Dénesné sajnos már nem emlékszik az ügy részleteire, de általában sikeresen el tudta intézni, amire vállalkozott.

A költő halála után Sylvia nem szakadt el a családtól. Nagyklárával is tartotta a kapcsolatot, de főként Kisklárával maradt meg bensőséges viszonya, aki egyik fiának a keresztanyja is lett. A családtagok tudták, hogy maga Szabó Lőrinc is kedvelte Sylvia-t, ezt fejezi ki a dedikáció, melyet a költő már nem tudott saját kezűleg a címlapra írni (Szabó Lőrinc összegyűjtött versei. Bp.: Magvető, 1960.):

Sylvia-nak, Dénesnek -, / - Apuka helyett - / sok szeretettel: / Kisklára / 1960. dec. 5

Kié ez a nap?

„A regény az, amelybe megfelelő közvetítéssel szinte minden belefér, aminek értelme van az életben, sőt, az is, ami első vagy talán második pillantásra is értelmetlennek, egzaltáltnak, zavarosnak látszik. A jó regényben végezetül minden a helyére kerül, és mindig felmerülnek újabb kérdések és kételyek, amelyek újabb regények születését várják.” Így nyilatkozott Gion Nándor egy 1993-as beszélgetés alkalmával, amikor a regény műfajáról kérdezték. Talán ezek az egymásból következő kérdések és kételyek születték a méltán híressé vált regényegyüttest, melynek első darabja 1973-ban jelent meg *Virágos katoná* címmel, és amely csak közel tíz évvel később kerülhetett a magyarországi olvasók kezébe. Az író ezt követően a kötetet további három művel bővítette, így láthatott

napvilágot 1976-ban a *Rózsaméz*, majd 1997-ben a már Magyarországon írt *Ez a nap a miénk*, és végül 2002-ben a regényfolyam utolsó darabja, amely az *Aranyat talált* címet kapta. A szerző eddigi hagyományához igazodva, *Latroknak is játszott* címen a Noran Kiadó gondozásában ez évben a tetralógia egy kötetben került kiadásra, ez pedig kellő alapot szolgáltat arra, hogy a műveket ne csak egyenként, de együttesen is értelmezzük. Ezt a négy regény kronológiája is alátámasztja, hiszen a cselekmény 1898-ban indul, és az 1950-es évek környékén fejeződik be.

A Gion-művek befogadástörténetének áttekintésekor találkozhatunk olyan megközelítéssel, amely kifejezetten az időrendet, illetve az ehhez kapcsolódó valós történelmi események regénybeli megjelenését, majd a helyszínül szolgáló Szenttamás, a bácskai régióhoz tartozó község különböző nemzetiségeinek együttéléséből fakadó konfliktusait emeli ki. Szenttamás olyan vajdasági terület, amely a huszadik század során ötször él meg hatalomváltást, miközben hol egyik, hol másik nemzetiséget sújtják az éppen aktuális háborúk, a kitelepítések, az elrettentésül szolgáló megtorlások. Ezek a tények már önmagukban elegendőek ahhoz, hogy a történetalakításban kiemelkedő helyet kapjanak, és a történelmi regény tradíciójához is illeszthetőek legyenek a művek.

Olyan írások is születtek, melyek a dél-amerikai szerzők műveivel rokonítják Gion Nándor prózáját, elsősorban a *Virágos katonát*, és ebből következően

a mágikus realizmus irányzatához sorolják. Az elemzések legfőképpen a sajátos realista ábrázolást tartják mértékadónak, amelyben azonban nem a tényleges valóságábrázolás, hanem a mítosz, illetve a legenda megteremtésének metaforái kapják a nagyobb hangsúlyt. Ezt a képet árnyalhatja egy kitétel, miszerint a történetek valamilyen okból kifolyólag mégsem válhattak teljes mértékben mítosszá, és ebből következően Gion Nándor a mágikus realizmus egy különleges formáját valósítja meg. Ferdinandy György többek között e jelenség okait kutatva, Gabriel García Márquez Macondója és Gion Szenttamása között vonva párhuzamokat, a következőket írja: „Miért van, kérdeztük, hogy a vajdasági Szenttamás helyett a kolumbiai Macondo lett az emberi magárahagyatottság, a perifériára szorulás világméretű szimbóluma? Talán azért, mert a provincializmus fullasztó levegőjét csak az tudja visszaadni, aki – túllépett a provincializmuson.” Ugyan Ferdinandy 1978-as cikkében számos további, a négy regényre egyaránt érvényes kijelentést tesz, ő csupán az első két művet vizsgálva jut ezekre a következtetésekre.

Bár a fontos szempontok kiemelésében eltérhetnek az elemzések, abban egyetértenek, hogy a könyvbeli karakterek mindenképpen említésre méltóak. A regényfolyamnak nincsen szokványos értelemben vett főszereplője, két figurát mégis ki lehet emelni: Rojtos Gallai Istvánt és Csozogó Török Ádámot. Gyermekkoruk óta barátok, és bár időről időre összevesznek és szétválnak útjaik, valójában nagyon is erős a köztük lévő kapocs, hiszen mindketten kilógnak valamilyen módon a körülöttük élők közül. Természetük ugyanakkor igen különböző, Rojtos Gallai őseitől, pásztoroktól örökölt kívülálló és szemlélődő hajlamának ellensúlya Török Ádám tettekész, és ezért örökké bajba keveredő életvitele. Míg Rojtos Gallai elsősorban érteni akarja a körülötte lévő világot, és mindezt a Kálváriadombról szemlélve véli elérhetőnek, addig barátja az életet ténylegesen megélni és irányítani kívánja. Bár sok irodalmi műben jelennek meg ilyen szereplők, akár együttesen is, az egyik legérzékletesebb módon Novalis értekezik e két embertípusról *Heinrich von Ofterdingen* című regényében: „Azok az emberek, akik szerzés-mozgásra, tevékenykedésre születtek, figyeljenek és éljenek meg mindent minél hamarabb. Nekik maguknak kell mindent üstökön ragadniuk, sok állapotot megállniuk, s lelküket valamiképpen fölvertetniük a tárgyak szétszóró sokfélesége s egy-egy helyzet benyomásai ellen; hozzá kell szokniuk, hogy hatalmas történések sodrában is marokra fogják és ügyesen kövessék céljuk fonalát. Nem szabad engedniük a csendes tűnődés hívásainak. Lelkük nem lehet magába fordult szemlélődő; szakadatlanul kifelé kell irányulnia, lennie kell az értelem serény, gyors elhatározású szolgálójának. Ők hősök, és körülöttük viharzanak a történések, vezetésre s megoldásra váróan. Befolyásukra történetté válik minden véletlen; életük pedig szakadatlan láncolata figyelemre méltó, tündöklő, bonyolult és különleges eseményeknek. Másképpen áll a dolog, ama nyugodt, ismeretlen emberekkel, akiknek világa saját kedélyük; tevékenységük a szemlélődés, életük benső erőik szótlan képe. Nyugtalanág nem hajtja őket kifelé. [...] Ők a költők [...].”

Novalis szövegrészlete azért is érdemel nagyobb figyelmet, mert a hős és költő típusának megnevezésén túl azok irodalmi működésére is felhívja a figyelmet, vagyis arra, hogy a történetek tényleges alakításában a hősök vesznek részt, míg ezek értelmezésében a költők. *A Latroknak is játszottban*, úgy tűnik, ez a romantikus hagyomány íródik tovább, méghozzá sajátos módon, hiszen a hős, Török

Ádám korántsem elfogadható erkölcsi szemlélettel rendelkezik, valószínűsíthető, hogy embert is ölt. Ugyanakkor ambivalens mivoltában is képes rá, akár narratív szinten értelmezve, hogy alakítsa a körülötte lévők életét, valódi cselekedeteket hajtvá végre. Talán emiatt történhet meg, hogy halálakor Török Ádám szinte felmagasztosul, és egyfajta profán hősként távozik az élők sorából. A regény cselekménye innentől kezdve külső események bevonására hagyatkozik, így a kötet utolsó darabja, az *Aranyat talált*, már inkább kémtörténetként tartható számon.

Mindez korántsem jelenti, hogy Gallai István ne tudna tetteket foganatosítani, de költő-létének nem ez az elsődleges célja. Ő legfőképpen a Kálváriadombon időzik, ahol nyugodtan szemlélődhet, és kutathatja a Virágos Katona titkát, aki, bár a Megváltót korbácsolja egy képen, boldog. Ahogy a katona is kilóg környezetéből, úgy Rojtos Gallait sem érti a többi ember, és ugyanez történik Gilikével, az ábrándos kiskanásszal, aki magában motyog és az ujjával játszik, miközben az általa megálmodott mesékben él. Gallai Gilikét nézve döbben rá, hogy a titok az idilli, kitalált világokban való élet. Hogy menekülés-e ez, vagy bizonyos dolgok jobb megértésének lehetősége, az olvasó értelmezésétől függ. Az azonban bizonyos, hogy Gallai elveszti e képességét, amikor visszatér a háborúból, a Virágos Katona már nem segít neki eljutni megálmodott helyeire: „Akkor már tudom: a Virágos Katona elment a Kálváriáról. Idejöttek ezek a nyomorult, jajgató emberek és elűzték.” Emberek eddig is voltak ünnepek alkalmával a Kálvárián, nyilvánvaló tehát, hogy a boldogság elvesztésének igazi oka nem bennük, hanem fájdalomban keresendő, és Gallait is a háború tette képessé arra – más értelmezése szerint felnőtté –, hogy meglássa ezt a szomorúságot.

Kérdés lehet, hogy ez a fajta boldogság meddig tartható fenn, hiszen Gilike, aki a falu szemében mindössze a falu bolondja, eléri a boldogságot, mert teljes mértékben képes lesz átadni magát képzeletének, de ezért a földi életével fizet. Gallai tehát elszakad e kitalált világtól, és elkezdi élni a hétköznapi emberek életét: elveszi Krebs molnár lányát, az örökké dolgozó Rézit, házat szereznek, gyermekeik születnek, miközben Gallai próbálja megőrizni néhány darabját eltűnt életének, és ezt elsősorban hangszerével, a citerával tudja megvalósítani, annak ellenére, hogy a háború után szerzett karsérülése miatt már a hangszeren sem tud a megszokott módon játszani.

Gion Nándor regényegyüttesében nyilvánvalóan nagy szerepet kapnak a biblikus motívumok, de többnyire nem maradnak utalások szintjén, hanem olyan szöveggörnyezetbe kerülnek, melyekben a motívumok sajátos jelentést tartalmat kapnak. Ilyen lenne a már említett citerázás is, ami egyrészt a költői, művészi alkotással rokon, másrészt viszont több olyan megnyilatkozása is van Gallainak, melyek arra engednek következtetni, hogy a citerázás liturgikus tartalmakkal bír, és nemcsak akkor, amikor már elvesztette az álomvilágokat, hanem álmodozásai közben is: „Egyedül csak a vadlibát láttam, de tudtam, hogy rengeteg ember is hallgatja a zenét, messze lent, a pódium talpazata körül, ahová nem hatolt el a fény. [...] És én sokáig muzsikáltam nekik, szerettem azt a fényesen kivilágított pódiumot a szikrázó korlátjával, a bearanyozott tollú vadlibával, és ahányszor csak elmentem oda, sorra vettem az összes létező hangszereket, és mindegyiken játszottam.” Gallai úgy gondolja, hogy muzsikálása mindenkinek szól, mert minden ember egyforma, amikor a citeraszót hallgatja, ideértve a gyermekeket is.

Török Ádám is az egyetemességet hirdeti, ennyiben rokon Gallaival, hiszen a börtönből kijőve azt állítja, hogy Isten mindenkit egyformán szeret. Nyilvánvaló, hogy a bibliai igazság egy lator szájából idézve, olyan fordulatra enged következtetni, melyet jelképes szinten leginkább a Kálvárián egyre feketülő Krisztus-alak és a fehéredő latrok jeleznek. Ezzel párhuzamosan talán nem is meglepő, hogy Török Ádám lesz az a figura, aki vállalja egy zsidó fiú elbűjtetését, annak minden kockázatával együtt. Lusztig Mártont végül elhurcolják, miközben ő csak annyit mond, hogy „Szentháromság”. A tetralógia végére kiderül, hogy a zsidó család üzlete a Szentháromság téren volt, és a kincseket ott rejtették el. A bibliai tartalmak kiüresedésének példája ez, így vesznek el fokozatosan többletjelentésüket a szimbolikus tárgyak és cselekedetek is a regény folyamán.

Nem kizárólagosan a bibliához köthető rituális tettek kapnak fontos helyet a művekben, a baráti körben történő báránysütés, a kártyázások, a névnap ünneplése olyan rítusok, melyek a szövegek végére már Gallai István szerint sem olyanok, mint régen. Úgy tűnik, hogy akik életben maradnak, nem tudják megtartani a formák szentségét, a szimbolikus tartalmak egyre inkább profanizálódnak, vagy csak eleve olyan módon léteznek, és végül kiüresednek.

Az élehetetlennek tartott citerásfiúból cselekedni kényszerülő férfi lesz, és ezzel a világ rendje is megbomlik, hiszen hiába tudott a hős még valóban hősként távozni, ha szereplőpárjának, a költőnek el kell veszítenie álomlátó képességét, és a formák továbbmutató szerepében nem, csak azok megtartó erejében bízhat. Ezért is történhet meg a *Latroknak is játszott* utolsó lapjain, hogy a Rézi által adott pofonok valójában már senkit nem térítenek észhez.

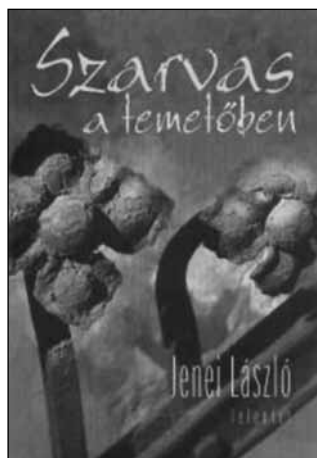
(Gion Nándor: *Latroknak is játszott*. Budapest, Noran, 2007)

Dobás Kata

Egy jó regény belső árnyai

Ízlésének és hangulatának megfelelőt keresve többnyire az olvasó válogat a könyvek között. Bár szokatlan ennek az ellenkezője, mégis meg-esik olykor. Jenei László *Szarvas a temetőben* című regényét olvasván ez a benyomásunk támadt.

A könyvpiacot jó ideje a kikapcsolódást, a könnyű időtöltést szolgáló szórakoztató művek uralják. A tömegtermelésnek

ezek a gyorsan fogyasztható és még gyorsabban felejtető extazy tablettái ma már ipari méretekben, professzionális módon előállított, az irodalmi sablonok végletekig finomított, olajozott és fűszerezett mixtúrái – és mint méz a legyet, úgy vonzzák az olvasót.

Jenei László munkája nem hozható hírbe ezzel a sokadalommal. A *Szarvas a temetőben* nem

engedi közel magához a lektúr lazaságain nevelkedett olvasót. Mi több, az értékek keresői között is válogat. A cselekmény uralta, hagyományos regények kedvelői csak némi munka befektetése árán kerülhetnek közel hozzá. Többek között a regényszerkezet összetettsége okán is. A regény cselekménye a múlt század harmincas éveiben játszódik Miskolcon. A regény egy házasság története, a férj és két női szereplő, a férj húgának és feleségének az előadásában. A történet így máris megháromszorozódik. Ráadásul úgy, hogy a regénybeli jelen idő a szereplőkkel a tízes években megesett történetek emlékeivel is kiegészül, megfűszereződik. A két idősíki cselekményeinek három látásmód szerinti előadásában bomlik ki maga a regénytörténet.

Az idegbetegségben szenvedő férj gyakran képtelen elkülöníteni egymástól a valóságban és a fantáziájában lejátszódó eseményeket. Érzelmi kötődése feleségéhez és húgához alig különbözik egymástól, s húga, aki később ugyancsak egy házasság révébe ér, feleségként is két úr szolgája marad. A házasságokat kikezdő érzelmi és anyagi viszontagságok a hűg férjét és a báty feleségét lelki tusák sorának megvívása után végül is közel hozzák egymáshoz, ám zaklatott találkozásuk a feleség – a regény lapjain egyébként tisztázatlan – halálához vezet. Homályban marad, hogy Lili, miután szeretője karjaiból a férje után ered, vasúti baleset, vagy öngyilkosság áldozata lesz-e.

A regény négy fejezete közül három a házasság és a köré fonódó érzelmek, érzékenységek, vágyak és fantáziálások különböző szemszögből előadott bemutatásáról, míg a negyedik már csak a férj fantáziájának megidézéséről szól. A két idősíkból

és három szálon futó cselekmény – mi tagadás – kezdetben próbára teszi az olvasó befogadói képességeit, ám egy idő után a textus megnyílik, s mintegy jutalmul közel engedi magához a kitartó érdeklődőt.

A szerző harmadik – szemben a fülszöveg tévesen elsőnek aposztrofált – regényével egy izgalmas, őt a magyar prózaművészet derékhadához felzárkóztató munkát tett le a tájékozott közönség asztalára. A művet egyfelől a szerző eddigi munkássága leginkább kidolgozott, legjobb művének, másfelől a mai magyar prózairodalom egyik önálló arcú, karakteres alkotásának látjuk. És ezt mindjárt az első oldalakon szembeötlő, a mimetikus szándékokat híven közvetítő stílusnyelvi teljesítmény egyénien magas színvonalát mondhatja velünk. A regénynek ez az eminens jellegzettsége végső fokon kiemelt szerepet játszik a szemléleteket egymásba tükröztető technika összefogottságában, s a hipotetikusan is tagolt struktúra mindvégig sikeres egyben tartottságában. Hiszen a fejezetekre tagoltság, az időhorizont töredezettsége, a valós és a képzelte cselekményesség eltérő közegű integrálása a műegészbe az elasztikusságával – és nem a poetizáló csillogásával – tüntető nyelvi-stílus teljesítmény nélkül aligha lett volna elérhető.

Elasztikus nyelviségével tehát Jenői megteremti azt a stílus közeget, melynek időbeli modulációiban a jellemek egymást idéző önképei reflektálódnak. Ez a megbontott időfolyamba vont kvázi-cselekményesség kikapcsolja, illetve elnehezíti ugyan a hagyományos cselekményvezetést, de – a szerkezetből fakadó kisebb egyenetlenségektől eltekintve – mindvégig uralja a szemantikai argumentumot. Ennek hevederei nélkül a Lili-fókuszú

szerelem darabkái sem lennének összeilleszthetők, és inkább hasonlítanának egy rosszul összerakott szervetlen mozaikfreskóhoz, mintsem egy mégiscsak egzisztáló házasság belső lampion- és viharlámpafényeihez. A fejezeteket olvasva ezért adódhat többször is az a benyomásunk, hogy a regény a szervesség és a szervetlenség finom elegye, hogy a jellemekek szinte áthághatatlan különbözőségeiből fakadó egymásba tükröztetésük, akár a szilárd és a légnemű anyagoknak a keverése is, reménytelen. Hacsak úgy nem, ahogy a kő kavicsra török – s ezt az allúziót itt a jellemekek elméleti állapotára kell hogy vonatkoztassuk –, az meg homokká, majd porrá lesz. Így pedig már akár a füst vagy a köd, a szilárd közeg is széteperülhet a légneműben.

Más szavakkal szólván úgy véljük, hogy az a regény egészére jellemző magas fokú stiláris elasztikusság, amely egyfelől a mű elvitathatatlan erénye, alkalmasint egy variábilisabb, egy differenciáltabb jellemábrázolás számára is lehetőséget nyithatott volna, s maradt itt kihasználatlanul. Hiszen amíg az egyként bomlott idegzetű, s ennyiben talán igazolhatóan hajszállra hasonló módon, hajszállra hasonló nyelvi eszköztár alkalmazásával megrajzolt testvérpár stiláris figuraként alig-alig különböztethető meg egymástól, addig Lili, a feleség, akit környezetrajza egy falusi milióból, egy nehezen viselt családi környezetből a házasságba menekülő tenyeres-talpas, forró menyecskének aposztrofál, jószerivel mégis ugyanazon eszközökkel és a megkülönböztethetetlenességig hasonló vonásokkal felruházva állítatik elénk. Lili alakja nem a vívódásain, lelki hányattatásain keresztül ábrázolt, a házasságban elmagányosodó asszony alakja, nem egy másfajta

milióból érkező másfajta karakter, a befogadó közeghez hanyatló, egyéniségét elvesztő hős, hanem egy, a férje és a sógornője, betegségükben iker alakjához hasonlatos, kontraszt nélküli figura. És nagyjából ugyanezt állíthatjuk a regény többi szereplőjéről is, akik a regény lapjain a differenciálás elhanyagolt lehetőségének okán kénytelenek egymásba oldódni, illetve hasonulni a regény stiláris auráját indukáló testvérpár-ábrázolás technikái közegéhez.

Mint említettük volt, kezdetben a szöveg ellenáll, s a megértéshez az olvasót többletmunka befektetésére serkenti. Némi idő eltelte után azonban az erőfeszítés megtermi jutalmát: a szöveg enged, s élményt nyújtó gyorsasággal hagyja meghódítani magát. Megnyílik, befogadóvá válik, mi több, egy idő után már-már kiismerhetővé lesz. Ám a szerző javára legyen mondva: „már-már”, mert mindéig dimenzionált és színes marad, és mert színtelenné és egysikúvá sohasem szürkül.

S itt, az ismertető elemző stílusúvá váltó szakaszában kell utalnunk a műnek arra a műelemző szemszögéből megkerülhetetlen jellegzetességére, amely a regényszerkezet már említett hipotetikus voltából fakad. Hiszen ez az elemzőtől is a mű szerkezeti konstrukciójához igazodó egyedi megközelítési módot követel. Ha elfogadjuk a kihívást, az udvari, udvarló ismertetésekben túli eszközökkel kell a műhöz közelíteni, s ha a különös konstrukció teremtette belső tereket is fel szeretnénk tární, akkor olyan értelmezési mélyfúrásokat kell végezzünk, amelyek fogalomhasználatukban is leképezik a mű egyediségét. Ezért a metszetkészítő, elméleti eljárások stílusához nem szokott olvasótól előre is elnézést kérünk.

A szöveg, miután befogadta a befogadót, a maga belső rendjének elfogadására készíti az olvasót, aki előtt a regény konceptuális szerkezete így már akadálytalanul tárulhat fel. S ekkor az olvasó megérti, a mondatok sajátos, kimunkált jellegének milyen hangsúlyos szerep jut a Jenei-féle regény-konstrukcióban. A *Szarvas...* szemantikai teljesítményét pótolván, mintegy kiváltja a cselekményesség és a történetiség epikai funkcióit, hogy ekvivalens módon feleljen meg mind a megértés, mind a szemléltetés interpretációs igényének. Az egyszerre esztétizáló és pszichologizáló textúra tartja egyben a cselekmény és a történetiség kvázi erővonalai által összefogott mimetikus teret ott is, ahol egyébként a fejezetek egymásra vonatkoztathatóságát a narratívának a cselekmény által a történeti folyamatba való belépése szabná meg. Itt a textúra szervezi egyfelől egységes struktúrává a cselekmény három fejezetre elkülönített részleteit, és különíti el másfelől a narratívában megképződő textustól mindazokat az utólag az immanens szövegszerkezetet már nem alakító részeket, amelyek a struktúra egyes részleteinek immár csak utólag lecsengő hangjai.

Az utólagosság elbeszélői funkciója az emlékezés által összekötött terek feszültségkeltő hatásának a felerősítése lenne, ám esetünkben a korábbi három, nevesített törzsfjezet motívumai nem anticipálják a későbbi negyedik fejezetben még töredékesen folytatódó cselekmény mozzanatait. Ezért a *Szarvas...* negyedik fejezete inkább tekinthető az eddigiek utólagos árnyalásának, mintsem a korábbiakból szervesen kinövő új interpretációs perspektívának.

Miközben a sorsok alakulása elválaszthatatlan a történetmondástól,

aközben a szuggesztív stílus epikus hatását egyéb alkalmazások is meg támogatják. Ahogyan Jenei a valóság tükröztetésekor a mimetikus eszköztárral bánik, az egyszerre több is és kevesebb is a hagyományos értelemben vett metafizikánál. Több, mert a regényidő idézett körülményeit nem csupán a szereplők tudatsíkjának egymásba villantásával ábrázolja, hanem mert mindezt hasadt tudatú hősök bomlékony képzelein keresztül teszi. És kevesebb is, mert ugyanakkor mindezek háttérben ott érződik a műegész kohéziója érdekében a cselekmény szálait mindvégig biztos kézben tartó, átgondolt írói szándék.

Mivel a *Szarvas...* hősei ítélőképességük hol tartós, hol időszakos hiányának állapotában leledzenek, ezért konstitutív státusuk hatására – amit a rétegzett, ám a karaktermotiválás lehetőségét elhanyagoló nyelvalkalmazás még meg is támogat – az olvasó előtt óhatatlanul egy „belső égésű”, önreflexív struktúra rajza körvonalazódik. Mindennek a részleteken túl, a regény egészét is befolyásoló, a regény egészére is kiható következményei vannak. A regény szerkezetét alakíthatja egy spontán, intuitív erő, amely a kezdetektől a mű befejezéséig aktív. És alakíthatja egy minta, egy előzetes elképzelés megvalósításának a szándéka is. Az előbbi esetben a szerző az ötletből kicsírázó történetet és annak formálódó stílusát a születő matéria önmozgásából dekódolja, és a struktúrát engedi a kibontakozó szabályok szerint épülni és beteljesülni. Az utóbbiban a szerző a művet az önmagával kialakított és az önmagában kimódolt struktúrát megvalósítandó, olykor a végig mozgásban tartott szerkezeti súlypontokhoz tördelt történet és annak stílusa révén alkotja meg. Ez utóbbi változat esetében ez a pre-

kompakt minta a legfőbb struktúraformáló erő. Az előző esetben a mű akkor jó, ha a szerző intuitivitásával tölti be a feltároló szerkezeti tereket, és a mű akkor kész, ha a szerzőnek a cselekmény involválta történetet sikerült mindenütt a stílus pateneteivel a strukturális vázhoz kapcsolnia. Az így megalkotott mű öntörvényű és egész. A minta vezérelte mű, lett legyen bármily sikerült is, nélkülözni lesz kénytelen az öntörvényűség értelmében vett befejezett és kész mű érzetét. És jobbadán azért, mert a struktúrának határt szabó intuitív spontaneitás híján, a minta bármikor bővíthető vagy szűkíthető, anélkül hogy ezáltal maga a mű több, avagy kevesebb lenne. Ezért keltik az ilyen típusú művek inkább az abbahagyott, mintsem a kész, a befejezett mű képzetét.

Ha a befejezettség mint kritérium és a hozzá tapadó epikai jelenségek esztétikai minőséget befolyásoló tényezők, akkor azt mondhatjuk, hogy Jenei László munkája ebből a szempontból az abbahagyott művek kategóriájába sorolható. Holott szerzőnk esetében a beteljesülés szinte minden feltétele adott volt. Hiszen tudjuk, jegyezzük meg zárójelben, az igazán jó művek az intuitív spontaneitás hatását egy előzetes terv megvalósítása során érik el. Mi hibázhatott mégis? Korábban már utaltunk a *Szarvas*... hőseinek elméleti állapotára. Vélelmezzük tehát, hogy a túlzottan átpszichologizált esztétikum oldotta fel, mosta el a befejezettség határait.

Erdemes továbbá még azt is szemügyre vennünk, hogy a minden terhet hátán hordozó színvonalas textus integráló hatása ellenére, hogyan üt át rajta mégiscsak a műben munkáló groteszk és paradox viszonya. Föltűnt ugyanis, hogy a jellemek jellegadó, szerep- és történetkonstituáló

funkcióikon túl, paradoxális hatást is kiváltanak.

A három pilléren nyugvó történet főként boruló egét, akár egy triptichon, a cselekmény három változata tölti ki. A regény lineáris rendjét követve külön-külön is szemügyre vehetjük ezeket, s ekkor az azonos történetek eltérően megélt interpretációival szembe-sülünk. Am ha az emlékezet-triptichon tábláit egymás fölé helyezzük, akkor egy olyan háromdimenziós képet kapunk, melynek kontúrjait az eltérések és az azonosságok rajzolják ki. A műegészt sem elhanyagolva, de a struktúrára figyelve azt tapasztaljuk, hogy a mellékszálaktól, az estlegeségektől megtisztított, összevethetően azonos mozzanatok más-más látószögből ugyan, de mindkét esetben a regényidő történéseinek reáliákon túli groteszk voltát tárják elénk. A vágányozás, azaz a vasúti vágányok melletti céltalan séta, a testvéri vonzalom, a sógor és a sógornő liaisonja (nem liezon?), azaz a csábítás eseményei, a tüntetés mint a (kül)világ véletlenszerű betörésének hatása a családi kohézió képzelgések indukálta erőterébe, avagy az események forrponjtjaként lejátszódó vasúti baleset vagy öngyilkosság, ezek mind azok a viszonyítási pontok, amelyek ábrázolt mivoltukban a reális világ pandanjaként, egy regénybeli groteszk valóság hordozói. A lineáris és a dimenzionáló szemléletmód közti különbség ugyanakkor itt csupán annyi, hogy míg a lineáris összehasonlítás során a groteszk elemek inkább csak utalnak a paradoxalításra, addig az egymásra helyezett emlékképek dimenzionáló változata már fel is mutatja a groteszk valóság paradox lényegét. Mindezt a tüntetés eltérő megélése példázza a legszemléltetőbben, amikor is hősünk, az egyébként nével nem is illetett férj egy látomás, egy

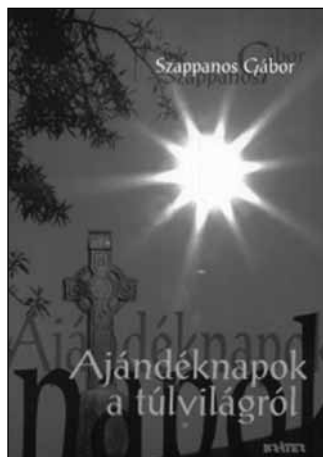
bibliai hölgy, Magdalai Mária csábításának hatására keveredik a tüntetők tömegébe. Anélkül van jelen, hogy bármihez is köze volna. Ez a triviális, a hétköznapiakban mostanság egyébként gyakori jelenség, esetünkben a lineáris szemléletmóddal megjelenítve – a hős tudati állapotán, belső, groteszk világán át valóságosnak ábrázolt és a tényleges helyzete közötti ellentmondáson keresztül – tárul elénk és világít rá a szituáció paradox, ám az extremitás alkalmazása révén mégis elfogadhatónak minősíthető voltára. Azáltal azonban, hogy a fejezetek a jellemek köré szervezett részstruktúrák egymásba tükröztetett olvasatát adják, és a konstrukciónak így, ebben a többletet hordozó szerkesztettségében kínálják fel a további olvasatok lehetőségét, a dimenzionáló szemléletmód olvasatában egyúttal felkínálják a mű logikájától eltérő, a paradoxalitás kritikáját hordozó olvasat változatát is.

Az ábrázolt életkép ellentmondásssága természetesen anélkül is nyilvánvaló, hogy a műalkotások társadalmi beágyazottságának szemléletével pillantanánk rá. Mivel a szerző is anélkül kacérkodik ezzel a látásmóddal, hogy különösebb affinitást mutatna iránta, ezért tiszteletben tartva a mű arányain, kompozicionális megoldásain keresztül tudomásunkra hozott beállítódását, végül mi is csupán annyit jegyzünk meg, hogy ezúttal is igaz, hogy a részletek groteszk voltán túlmutató paradoxalitás végső fokon a regény ethoszába kódolt üzeneten keresztül, magával a társadalmi gyakorlattal való érintkezés során (magában a társadalmi gyakorlatban) nyeri el igazi értelmét.

(Jenei László: *Szarvas a temetőben*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2006)

Bereti Gábor

Ajándéknovellák az e világból

Szappanos Gábor harmadik novelláskötetét zömmel a halál utáni életnek szenteli, Krúdy Gyula szellemének ajánlva. Nagyon is élő fantáziájából történelmi hősök, irodalmi alakok, akár „lelkedző” szobrok pattannak elő, s teszik a dolgukat, hatnak az olvasóra, mintha mi sem történt volna. Szappanos Gábor, mintha mi sem történt volna az elmúlt 25 év magyar irodalmában, rendíthetetlenül (és jó tollal) mesél nekünk újabb könyvében, akárcsak előző köteteiben (*Apokrif történetek, Szárazbabódi dekameron*).

S úgy tűnik, neki van igaza. Mert hiába a koronkénti nagy nekibuzdulások az irodalom újraértékelésére, megújítására (akár az olvashatatlanságig vagy legalábbis az érdektelenségig), minduntalan visszatérnek az írók az eredeti formákhoz, nem kevert műfajokhoz és műnemekhez. Szappanos történetmondása átíveli a kísérletezési, irodalomszétzúzási és dekonstruálási kedv utolsó etapját, s erős „elbeszélő prózaként” kitaposott utat folytat. Továbbépítve a mikszáthi, Krúdy-féle,

móriczi, vagy akár Bólya Péter-i hagyományt. Mondhatnánk retrospektívnek, a jelen kihívásaival nem törődőnek, maradinak is ezt az elbeszélés-irodalmat, ám erről szó sincs. Mert, ha nem is feltétlen formai virtuozitása miatt, de témáiban a legmodernebb vonulatok közé sorolható, amely nem az írás lehetetlenségének bölcseleti mocsarában dagonyáz, hanem a művészi, általánosságban az emberi identitás kérdését feszegeti.

Az önmegtágadást (*Egy fiatal íróhoz*), a gyökértelen „gyökérséget” (*Bróker és hajléktalan*), s hogy valami pozitívot is említsek – az ősök és hősök megtartó erejét (*Mátyás atyja, az igazságos* és a szép-szomorú *Ajándéknapok a túlvilágról*) állítja elének életstratégiaként, miközben az értékvesztő, értékvesztett világot felvilágosítja elherdált erényeiről.

A *Mátyás atyja, az igazságos* című kötetnyitó darabban Hunyadi János személyében a manapság bizonyosak számára kézlegyintéssel elintézhető magyar történelmi hagyománnyal szembesülünk egy nagyon is görbe tükrön át, amit a torz jelen állít nagyjaink elé. A *szobrok életéből* című írásban a félmúlt (féltörténelem) félidejéből a féligazságok Lukács Györgyének szobor-látomás-létével nézünk farkasszemet, mintegy figyelmeztetést dekódolva: újra itt vannak, képesek a feltámadásra. Az *úrnők országában szegény* Csőregh Márton esetében a vegytiszta művészet rácsodálkozó naivitása kap léket az S/M világ páncélozott erkölcsrombolójától. A Szindbád-novellák konokul újra- és újratestesülő toposz-hőse pedig az abszurdig fokozódó felhúsosodásban alul marad a hús-vér, ám lefokozott erkölcsű, érték-elvtelen és műétkü mai sokadalom életigyekezetével szemben (törtetés), s végül visszatér temetői öröklakásába.

Ezek a történelmi, erkölcsi karambolok mintegy szétzilálják az olvasót is. Felmerül a kérdés, van-e értelme erkölcsről beszélni egy erkölcsmentessé „vegytisztált”, atomizálódott világban. Szappanos Gábor válasza primer szinten: nincs, mert az efféle elavult lélek-fegyverekkel vértezett, feltámadott vagy csak a reáliákkal szembesült hősei legtöbbször vesztenek: szuverenitásuk veszik el a jelen kihívásaiban. Tehát az olvasó elbizonytalanodik, avagy bizonyosul. Ha a múlt értékei egy pillanat alatt semmivé lesznek a jelen centrifugájában, pörgésében, akkor minek a hagyomány? A destruktivitásában egyszerűsítő, bár kézenfekvő választól azonban belegondolással, figyelmes olvasással megmenthetjük magunkat... Azaz Szappanos Gábor szekunder válasza: a jelen levés győztese (S/M dominák, csöves-bűzben élévező bróker, az önmaga fiatalságába feledkező író) mind szájalmasak. Szájalmasak, mert vagy hagyománynélküliek (a bróker), vagy identitásvesztettek (az író), vagy erkölcsmentesek (dominák). Tehát ők csakis az itt és most követelményinek felelnek meg, nem támadnak föl a jövőben, ellentétben a történelmi hősökkel, az irodalmi toposz-alakokkal, „akik” képesek valami egyetemleges emberi értéket hordozni, és azt koronként felvillantani. Feltámadásuk csak az elfajzott jelen ideig-óráig ható varázslatai miatt hat nevetségesnek. Mivel ellenfeleik, akik pillanat-értékek hordozói, a sokat kárhozott Mammon-imádat, s a gyors, küzdelem nélküli érvényesülés laterna magicájába dobatnak, s innen centrifugálódnak ki az olvasó elé, aki még tudja Hunyadi történelmi jelentőségét, aki még érti Krúdy-Szindbád erényeit, aki még tisztában van a Csőregh képviselte művészetközponturnak művészek tragikomikumával és sugallataival (lásd még – többek között – Ambrus Zoltán Midas királyát), tehát nem

téveszthető meg. Ráeszmélésre ösztökélő ajándéknovellák ezek, az e világ kétségbeejtő vészjelei...

A kötet csúcspontjai *A szobrok életéből*, *Az úrnők országa* (ez tulajdonképp részlet Szappanos Gábor *Csőregh Márton válogatott szenvedései és viszonytagságai* című, díjnyertes regényéből), a *Bróker és hajléktalan*, valamint fennsíkként fogható fel a három Szindbád-újragondolás.

A *szobrok életéből* nyugodtan felvezethette volna ezt a javarészt tematikus kötetet. A szobrok életre kelése már megkísértett minket az irodalomban (Pygmalion, Gólem etc...), ám egy politikai rendszer hosszúra nyúlt árnyú, meg-elevenedett monumentumai még nem borzoltak befogadói idegeket. E szobor-szimbolikából süt a valóság-üzenet. A jelenre süthető közelmúlt-billog ez, amely kilúgozza a feltámadás legnagyobb vonását – a szakralitást. Így él tovább az ideológia. Élő szobraink, marionettfiguráink újramozdulása kísért a marxista tanokért rajongó filozófus alakjában. (Már csak egy Che-póló hiányzik róla!) És, ha ezek a szobrok összedugják ércfejeiket, melyek elkerülték az olvasztókohót, sőt az utókor félreokítására kiállítottak, akkor nem értékeltünk át semmit, nem tanultunk semmiből. Főleg, hogy szoborparkjuk csak játszótéren egy jövő nemzedéknek. Ami abszurd, akárcsak e novella:

„Lukács György mindenre számított, csak erre nem. Kérdőn tekingetett szoborról szoborra, Münnich mozdulatlanul állt, kinyújtott kezével vádlón rá mutatott, a tanácsköztársasági emlékmű permanensen rohant a forradalomba, Osztapenko egyre csak jött a zászlóval, de egy tapodtat sem jutott előbbre.

A filozófus rezignáltnan megállapította, hogy a tudatlanok mindig ellenségnek vagy legalábbis gyanús elemnek tekintik azokat, akik többet tudnak náluk. Úgy látszik, ez olyan természeti törvény, amit még a közös világnézet, a munkásmozgalom nyújtotta közös eszmerendszer sem képes feledtetni.

A Leninek, Marxok és Engelsek a többiektől kicsit hátrébb álltak, s mély hallgatásba burkolóztak – vagy mert a magyar elvtársak között nem akadt senki, aki hajlandó lett volna vállalni a tolmács szerepét, vagy mert nem akartak beavatkozni a magyar munkásmozgalom belügyeibe.

Lukács György hirtelen ordibálást, fülsiketítő csikorgást, macskaköveken kopogó patazajt hallott. Odapillantott, és rémülten látta, hogy a Kun Béla hergelte pléhtömeg már egészen ott van mellette, a szuronyok vészjóslóan merednek felé, s itt-ott vöröses fény csillan meg rajtuk. »Lehet, hogy csak hallucinálok« – futott át az agyán, amikor észrevette, hogy borsónyi jégdarabok hullanak az égből. »Bizonyára csak a jég kopog a bádagon...«

Aztán hatalmas, vakító villanás, majd csattanás. Mintha ágyúgolyó robbant volna a forrongó tömegben. A pléhtömeg szanaszét röpült a földön, a levegőben megpörkölődött hús szaga terjengett. (Másnap az őt döglött sünt számolt össze.) Münnich hanyatt vágódott, kezével most az égre mutatott...»

A kötetnyitó elbeszélést (*Mátyás atyja, az igazságos*) a történelmi hagyomány (Hunyadi) és az íróelőd (Mikszáth) előtti főhajtás, valamint a tematikából adódó, az előző két attitűdre reflektáló lehetőség – a feltámadás motívuma (*Új Zrínyiász*) alapozza meg. Mégsem gondolom a könyv csúcsteljesítményének. A jelen aktuálpolitikájába helyezett Nándorfehérvár-védők túlságosan didak-

tikus kalandjai és konfliktusba keveredése elveszik mind a paródia, mind a történelmi-politikai satíra ízét, élet.

Am, hogy ne fanyalogva fejezzem be ezt a recenziót, egy nyelvi csúcsteljesítményre hívnám fel a figyelmet, melyet *Az úrnók országában* tapasztalhatunk meg. A már említett regényrészlet teljes regényvalójában is megszólító próza. Az író tegezve terelgeti teremtményét a történeteken át. Ez amellet, hogy nyelvi izgalommal telíti a művet, egy bensőségebb író-hős-olvasó viszonyulást teremt, az omnipotencia egy újabb megnyilvánulását a narrációban, ami újszerű hitelességgel tölti fel az írást (az én-regény és a hagyományos elbeszélői struktúra határán), egyszersmind összeköti az írói (lét)szándékot a tárgyiasult kivetítettséggel – a művész antihős figurájával.

(Szappanos Gábor: *Ajándéknapok a túlvilágról*. Budapest, Kráter Műhely Egyesület, 2007)

Novák Valentin

A kártyavár mindig összedől?

Lukáts János *Börtöncella a kártyavárban* című elbeszéléskötete a Mundus Magyar Egyetemi Kiadó jóvoltából jelent meg 2005-ben az Új Irodalom sorozat keretei között. Lukáts János már 1990-ben felhívta magára a figyelmet, amikor napvilágot látott a *Fidibusz, a templom egere* című műve. A következő írásra bár 12 évet kellett várni, ekkor azonban egyszerre két regényét is kiadta, az *Ikárosz és a tenger*, valamint a *Borgulya vándorcirkusz* címűeket. 2003-ban megjelent újabb két könyve, *A négy lábú kapitány* és *Az öreg Will*. Ezekből az előzményekből sok ötlet merített az író, s felhasználta őket a *Börtöncella a kártyavárban* című kötetben. Ezért lehetnek ismerősek az egyes történetekben a szereplők nevei vagy épp a helyszínek, netán az alapszituációk.

A *Börtöncella a kártyavárban* már első ránézésre is izgalmakat rejt magában, hiszen valamiféle megfoghatatlan, látszólagos képtelenséget tükröz a cím. A metaforikus tartalom megfejtése azonban korántsem egyszerű feladat, még akkor sem, ha elolvastuk a kötetet. Ha az érzelmek felől közelítjük meg a jelentést, akkor a börtöncella a rabul ejtett szív megtestesítője, a kártyavár pedig magát a szerelmet szimbolizálja. Ebben az esetben indokolt a címlapon szereplő, a francia kártyából kiragadott kőr dáma. De asszociálhatunk az életre is, melyet a címadó novellában olvasott sorok támasztanak alá: „Ami a kártyavár lényegét illeti [...], az maga a varázslatos bizonytalanság. Vagy inkább a biztos tudat, hogy a kártyavár előbb-utóbb összedől. [...] Mert, ha összedől kártyavárak szegélyezik az ember életútját, az természetes dolog, mivel a kártyavár

összedől. De ha nem dől össze, akkor csalatkozunk a legfőbb igazságok egyikében [...], amiben pedig nem csalatkozhatunk, mert ha csalatkozunk, és a kártyavár nem dől össze, akkor az igazságaink, a törvényeink dőlnek halomra, akár a kártyavár!” A kártyavár az emlékezet szimbólumaként is értelmezhető, miszerint a kártyavár addig áll, amíg emlékezünk, s ha már nem, akkor összeomlik. Erre utal a *Nagy asszonyok kis barátja* című novella is: „És a régi reklámok ott lapulnak az új plakátok alatt? Ott rejtőzködnek, szinte beleépítve a falba? Ott! Egészen addig, amíg nem lesz túl vastag a papírréteg, mert akkor jön a takarítóbrigád, és levakarja az egészet.”

A *Tisztelet a Süllyesztőnek* címet viselő előszóban olvasott megszólítás kissé degradálóan hathat ránk, de a végére a szerző megindokolja korántsem megszokott szóhasználatát: „Tisztelet a Süllyesztőnek! Nem azért, mert elnémitott, nem azért, mert gyávává tett. Hanem mert megőrizte a bizonyítékokat. Hosszú volt a büntetés, kegyetlenül hosszú. És nincs elévülés! Ha közben kiemel a végzet erről a parkoló pályáról, amelyre állított, most mit olvasnának? Az előszó helyett legföljebb nekrológot. Még elgondolni is rossz!”

Az elbeszéléskötet áttekinthetőségét kissé akadályozza az előszó után betoldott tartalomjegyzék, azonban ez csak még inkább nyomatékosítja a 33 novella egységét. A 33-as szám nemcsak szerkezetileg játszik fontos szerepet, hanem a történetekben is gyakran visszatérő szám. A címadó novellában például a kártyavár 33 elemből áll. Jogosan merülhetnek fel bennünk azok a kérdések, hogy egyrészt egy páratlan lapszámból hogyan épülhet vár, másrészt a magyar kártyajátékokat 32 lappal játsszák, az üres pótlapot sosem használják fel. Ez egy bizonyíték arra, hogy az élet nem játék? Vagy figyelemfelhívás arra, hogy mi vagyunk a pótlapok, akik bármit helyettesíthetnek? Az író nem véletlenül helyettesíti ezt a 33. lapot egy megszemélyesített bábuval: „[...] Igen, ez a bábu, amelyet harmincharmadiknak a felpakolt kártyalapok tetejére állítottam, az messzebbre lát, mint amelyik az égbe ácsolt pakli mellett a földön hever. [...] Alatta ott a tudat: hogy egy kártyavár tetején áll!” A Pygmalion-effektus egyébként többször is megjelenik a novellák olvasásakor, többek között amikor életre kelnek a „triumphos plakátnők” vagy a kirakati bábuk.

A harmas számon kívül a hetes is többször előfordul, mint például *A Hófehérke-dossziéban*, ahol hét kisebb történetet olvashatunk. Ez az elbeszélés egy hivatalos levélként indul, de a végére mintha naplójegyzéssé változna. Gyakran nem tudjuk, hogy a hét kisebb fejezetben ki az elbeszélő, s kiről is szól pontosan a történet, könnyen tűnhet zagyva mesének, azonban ha kicsit mélyebbre ássuk magunkat, rájövünk, hogy ezek gyakorlatilag a *Hófehérke* kiragadott részletei más, mai, hétköznapi történetekbe ágyazva.

Az elbeszélő az első oldaltól az utolsóig szerepet játszik. Hol egy nyugdíjas némettanárként tűnik fel, hol egy szünidei történeteket író kisfiúként, de előfordul, hogy elrugaszkodik a valóságtól, és Ikarosz, Noé vagy épp Julianus barát bőrébe bújik. Változó helyszínek és témák, eltérő nézőpontok, különböző generációk, különféle korok tarkítják és gazdagítják az elbeszéléskötetet. Mindjárt az első elbeszélésben érezhetjük a modern kor és a régi világ közti szakadékot, amikor a zenélő elektromos hirdetőtábla felváltja a papírra vetett hirdetést, amikor a nagy igények kiszorítják a kicsiket, amikor a multicégek bekebelezik a kisiparosokat.

Feltűnően sokszor jelennek meg különböző nőalakok a történetekben, így a plakátnóktól a boszorkányokon keresztül a tündéreken át az apácákig sokféle nőalakkal találkozhatunk. Ugyanez a helyzet az állatokkal is, hiszen lovak, ege-
rek, gyíkok, farkasok, kutyák, sőt elefántok is központi szereplőkként tűnnek fel az egyes történetekben, ennek azonban már voltak előzményei, hiszen a szerző több állatmesét is írt korábban.

Lukáts János a gyakori nő- és állatmotívumokon kívül nagyon kedveli a beszélő neveket is, amelyek vidámabbá teszik az egyes történeteket. Így olvashatunk a Sivár utca 70/c kietlenségéről, vagy a körmondatokban beszélő Szaftos gyártásvezetőről, vagy Kisminóról, aki a Nagyminó, azaz Minotaurus fia, de sok más játékos névvel is találkozhatunk.

A címekből az is kiderül, hogy vannak kisebb elbeszélések, melyek szorosabban összetartoznak, ilyen a *Szünidei elbeszélések*, valamint a *Két apokrif* is. Ez utóbbi két elbeszélésre oszlik, és látszólag egy-egy bibliai történetet interpretál, de hamar rájövünk, hogy jórészt csak a szereplők nevei egyeznek a Szentírás történeteivel. Az *édenkerti* ebben például az elbeszélő Ádám és Éva kutyájaként jelenik meg, s ő próbálja megakadályozni a bűnbeesést. Azonban ebben a történetben a kutya lelkivilága, érzelmei játsszák a központi szerepet, s nem az események a fontosak. A másik „apokrif” tulajdonképpen egy tanmese Noéről és a bárkájáról, ahol Noé győzedelmeskedik a hajóját bitorlók felett. Hasonlóan a *Hófehérke-dossziéhoz* vagy a *Szabad vagy Ikarosz...!*-hoz, a szerző itt is megmásítja a történeteket, s azzal, hogy maivá változtatja a mitológiát, még inkább hat ránk, még közelebb érezzük magunkhoz a leírtakat.

A kötet végére bejártuk a világot, láttuk a generációk közötti, a kulturális, társadalmi rétegbeli különbségeket. Láttuk, hogy az emberek lehetnek kedvesek, mogorvák, őszinték, álnokok, érzelmesek, kiégettek, odaadóak, kegyetlenek, adakozóak és kapzsik. De az tény, hogy a kártyavár tetején állunk az üres pótlap helyén, és mi vagyunk a paklik 33. lapjai, az üres pótlapok, a bábuk, a tabula rasák. Velünk lesz a pakli teljes egész, nélkülünk félkész a vár. Az összes történet az érzelmeinkre hat, s hiába repültünk időben az ókortól az újkorig, lehet, hogy sok minden megváltozott, ám valami nem: mindig lesznek rosszak és jók, mindig lesz félelem és szeretet, és mindig lesznek bizakodók és kiábrándultak. Ennek tudatában lép fel az író, aki hisz a leírt szó megváltó erejében.

(Lukáts János: *Börtöncella a kártyavárban /elbeszélések/, Budapest, Mundos, 2005)*

Nagy Ildikó

Filantrop kis kötvények

Az OTP Bank Pénzügytörténeti Gyűjteményéből
(Budapest, V. kerület, Vigyázó Ferenc u. 6. Telefon: 473-5617)

A XIX–XX. század fordulóján rendkívüli népszerűségnek örvendtek a nagy példányszámban, kis névértékben kibocsátott nyeresé- és sorsjegykölcsönök, melyekből a Budapesti Szegénysorsú Tüdőbetegek Sanatórium Egyesület 1904. évi nyeresé- kölcsönét mutatjuk be.*

1901 novemberében kezdte meg működését Budakeszi határában az Erzsébet királyné nevét viselő tüdőbeteg szanatórium.

Az 1898-ban alakult egyesület hívta életre, amely első céljával Budapest közelében vagyontalan tüdőbajosok részére felállítandó gyógyintézet létesítését tűzte ki.

A szükséges anyagi eszközöket közadakozásból igyekeztek előteremteni, de az országos gyűjtés nem fedezte a cél megvalósítását.

A kormány a törvényhozás felhatalmazását kérte az egyesület részére nyeresé- kölcsön kibocsátása tárgyában, mely 1904. augusztusban törvényerőre is emelkedett.

Ebben Lukács László pénzügyminiszter felhatalmazást kapott arra, hogy az Egyesületnek 3 millió korona névértékű, egyenként 5 koronáról szóló nyeresé- kölcsön kibocsátására adjon engedélyt.

Ennek értelmében kibocsátásra került 600 ezer darab, egyenként 5 korona névértékű kötvény, melyet október 7-én vezettek be a tőzsdére.

A sorsjegykölcsön népszerűségének és a nemes célnak köszönhetően az árfolyam napokon belül emelkedni kezdett, év végére már elérte a 9 koronát is.

* Az Egyesület vezető tisztségviselői között elnöki minőségben találjuk Batthyány Lajos gróft (1860–1951), id. Andrássy Gyula vejét, Győr és Győr vármegye főispánját, az 1848-as kormány miniszterelnökének unokáját is.

Zászlóhajtás Batthyányért

„Kétszáz éve született az a főrendű politikus, aki 41 éves korában az ország első miniszterelnöke lett, s másfél év múlva a császár hadseregének katonáinak sortüze végzett vele. Az ítélet koncepcióos pör eredménye volt, a kivégzés előre eldöntött politikai gyilkosság.” (Urbán Aladár)

„Az előkelő nagúrral nem volt könnyű a kortársaknak sem személyes kapcsolatot tartani. Kimért viselkedését sokan érezték-értelmezték gógnak, s ebben bizonytal volt is némi igazság.” (Dobszay Tamás)

„Mindenki tudta és érezte tehát 1848 tavaszán, hogy a katonaság, a hadsereg kérdése talán a dinasztia és birodalmi kormányzat legérzékenyebb pontja, ennek feszegetése, bolygatása előre látható összeütközésekhez vezethet.” (Pelyach István)

„A napirendi témákra való felkészülés során a vezéreknél tartott értekezleteken azt is megbeszélték, hogy a sorban felszólaló ellenzéki szónokok milyen érvekkel, milyen gondolatokkal vívjanak meggyőződésük mellett.” (Csorba László)

„A Batthyány-kormányának már megalakulása után szembe kellett néznie az erdélyi unió körül csoportosodó problémákkal, amelyeknek több elágazása és csomósodási pontja volt.” (Egyed Ákos)

„Batthyány pere tehát egyedi az 1849–1850. évi magyarországi megtorlás történetében. A nyílt és nyers politikai bosszú megnyilvánulása volt, megelőlegezett bűnösséggel és előre eldöntött ítélettel.” (Hermann Róbert)

„A menet eleje már ment be a temetőbe, a vége pedig még jött ki a templomból: állítólag kétszázezer ember vett részt a menetben, csaknem annyi, mint ahány lakosa az akkori Pestnek, Budának és Óbudának együttesen volt.” (Katona Tamás)

Ára: 650 Ft. Előfizetés: 5000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt. (1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen,

A Napút elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

Folyóiratunk támogatói:

A Nemzeti Kulturális Alap ismeretterjesztés és környezetkultúra, valamint közművelődési kollégiuma és a Nemzeti Civil Alapprogram